

Ha-Kol

הקול

BROJ IZDANJA: 139
OŽUJAK – TRAVANJ 2015.
ADAR / NISAN / IJAR 5775.

TEMA BROJA:
ANTISEMITIZAM

SADRŽAJ

4 UVODNIK	20 PRVI SUSRET S BAROKNIM GRADOM	38 CENTAR WIESENTHAL: UEFA MORA KAZNITI ANTISEMITSKO PONAŠANJE
5 TRAGEDIJA HOLOKAUSTA OSTALA JE TRAJNA RANA SVIH ŽIDOVA	21 ANTISEMITIZAM U PAR CRTICA POVIJESTI	39 OSKVRNUTO ŽIDOVSKO GROBLJE U MAĐARSKOJ
7 “ŽIDOVII HRVATSKA 1941.-1945.” U NAPULJU	23 MEN IST AZOY WIE GOTT IN FRANKREICH	40 STJEPAN BETLEHEIM — OTAC HRVATSKE PSIHIJATRIJE I PSIHOANALIZE
9 DOKTOR STANKO SIELSKI — PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA	26 FRANCUSKA BEZ ŽIDOVA NE BI BILA FRANCUSKA	43 NAŠ RABIN — SPORTAŠ
11 PROSLAVA PESAHA U ZAGREBU	29 PRIČA O DANSKIM ŽIDOVIMA I DANCIMA	45 PROMICATELJ NOVOG GLAZBENOG DUHA
13 SEFARDI: JUČER, DANAS, SUTRA	32 SOLIDARNOST I TOLERANCIJA — EUROPSKO “NE” TERORIZMU	48 MICHAL NEGRIN: ŽIVIM SVOJ SAN SVAKI DAN
15 MODIANO I PITANJE IDENTITETA I POTRAGE ZA KORIJENIMA	33 NEMA MAGIČNE FORMULE ZA RJEŠAVANJE ANTISEMITIZMA	50 OBNOVLJENA VELIKA SINAGOGA U EDIRNEU
16 JERUZALEM — SREDIŠTE STAROG SVIJETA I KLJUČ ZA MIR NA BLISKOM ISTOKU	34 AMERIČKI KONGRES U BORBI PROTIV ANTISEMITIZMA	52 IZLOŽBA O ODNOSU ŽIDOVSKOG NARODA I IZRAELA
17 IZRAELSKI POVJESNIČAR PREDSTAVIO SVOJ BESTSELLER	35 ADL: NOVI OBLICI INTERNETSKOG ANTISEMITIZMA	53 ALBERT MAYSLES - PIONIR DOKUMENTARNOG FILMA
18 BALADA O DVA NADGROBNA BLOKA	36 ANTISEMITIZAM U ZEMLJAMA POSTKOMUNISTIČKE I ZAPADNE EUROPE	54 IN MEMORIAM: RAHELA WEINBERGER

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

SUZANA GLAVAŠ, NARCISA POTEŽICA, JAGODA VEČERINA, SANJA DESPOT, AMELA FRANKL, MILIVOJ DRETAR, MILJENKO HAJDAROVIĆ, MELITA ŠVOB, MIRNA UKRAJNČIK JOVANOVSKI, FREDI KRAMER, IVAN BAUER, RENATA DEBELJAK, LEA KRIESBACHER

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

pred vama je novi broj Ha-Kola, glasila židovske zajednice u Hrvatskoj. Nadam se da ćete i u ovom broju pronaći zanimljive članke koji će pobuditi vaš interes.

Broj započinje obilježavanjem Dana sjećanja na žrtve i heroje Holokausta — Jom Hašoa, koji je i ove godine već tradicionalno, na zagrebačkom groblju Mirogoj kod spomenika Mojsiju, okupio one koji su došli odati počast žrtvama. Židovska općina Zagreb je nakon uspješnog predstavljanja u Veneciji predstavljena i pred napuljskom publikom, o čemu u ovom broju piše Suzana Glavaš, i sama jedna od organizatorica ovog značajnog događaja koji je izazvao veliku pažnju talijanske javnosti.

O proslavi velikog židovskog blagdana Pesaha piše Narcisa Potežica, a o zanimljivoj instalaciji koja je u travnju bila postavljena na Zrinjencu piše sama autorica Amela Frankl.

U travnju je u zagrebačkim Dvercima odana počast još jednom hrvatskom Pravedniku među narodima, dr. Stanku Sielskom koji je spasio veliki broj svojih židovskih kolega tijekom Drugog svjetskog rata.

Nakon nekoliko tekstova o brojnim događanjima organiziranim u Židovskoj općini Zagreb, Zagrebu i Varaždinu, na red dolazi tema ovog broja: antisemitizam.

O povijesti antisemitizma piše profesor povijesti Miljenko Hajdarović, a o razlici između antisemitizma u zapadnoj i postkomunističkoj Europi Melita Švob. Nedavni teroristički napadi pogodili su dvije židovske zajednice u Europi — onu u Francuskoj i onu u Danskoj. Donosimo vam priče o te dvije zajednice, koje su — svaka na svoj način — drugačije i posebne.

I ovaj broj donosi zanimljive sugovornike: o tome kako se boriti protiv antisemitizma u razgovoru za Ha-Kol ispričao je Posebni izaslanik američkog State Departmenta za borbu protiv antisemitizma Ira Forman a o tome kako se danas osjećaju Židovi u Francuskoj za Ha-Kol govori francuski profesor Joseph Maila.

Jeste li znali da je naš rabin Luciano Moše Prelević imao i uspješnu sportsku karijeru? O tome je s njim razgovarao Fredi Kramer. Naša nova suradnica Renata Debeljak za Ha-Kol je intervjuirala poznatu izraelsku dizajnericu Michal Negri, a Mirna Ukrainčik Jovanovski donosi još jednu priču o Židovima koji su utjecali na Zagreb i na Hrvatsku: priču o Stjepanu Betlheimu. Ivan Bauer piše o još jednom velikanu iz svijeta muzike — Burt Bacharach.

Do sljedećeg puta

Nataša Barac

TRAGEDIJA HOLOKAUSTA OSTALA JE TRAJNA RANA SVIH ŽIDOVA

Središnja komemoracija prigodom Jom Hašoa, Dana sjećanja na žrtve Holokausta, u Zagrebu se već dugi niz godina održava na groblju Mirogoj, kraj skulpture Mojsija, autora Antuna Augustinčića. Zahvaljujući Gradu Zagrebu, Hrvatskom restauratorskom zavodu te brojnim tvrtkama, grobnica, spomen obilježja i sama skulptura obnovljeni su u cijelosti tijekom ožujka i travnja ove godine.

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Komemoracija je kao i uvijek započela paljenjem šest svijeća u spomen na šest milijuna žrtava, a zapalili su ih preživjele žrtve Holokausta i njihovi potomci. Prema tradiciji, i pod motom “Svaka žrtva ima ime” članica ŽOZ-a, Rahela Grubišić čitala je imena ubijenih Židova u logorima Jadovno, Pag, Slano, Danica te imena ubijene djece iz židovskih općina u Hrvatskoj rođene 1940. godine.

“Jom Hašoa već odavno nije samo židovski dan žalosti već opći dan sjećanja na nezapamćen genocid u ljudskoj povijesti”, istaknuo je u svom govoru predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus, te dodao da je ove godine Jom Hašoa u ozračju dviju obljetnica: 70 godina od oslobađanja zatočenika iz logora Auschwitz i od završetka Drugoga svjetskog rata.

“Tragedija Holokausta ostala je trajna rana svih Židova svijeta. Sjećanjem uključujemo žrtve u naš život i sadašnjost. Sjećanjem odajemo počast i dostojanstvo ljudima kojima su krvnici, nacisti, oduzeli sve, čak i ime, učinili ih brojevima i sirovnim industrije smrti. Sjećanjem upozoravamo na zlo koje je bilo, koje postoji i koje se nažalost ponavlja”, kazao je na početku svog govora Ognjen Kraus.

Ukazujući na jačanje antisemitizma u svijetu, Kraus je podsjetio je na riječi koje je na 70. obljetnici oslobođenja Auschwitza izrekao Roman Kent, jedan od rijetkih još živih logoraša toga zloglasnog koncentracijskog logora: “Ako si samo promatrač, ti si sudionik”.

Za Krausa, neprihvatljivi su i pokušaji izjednačavanja ustaštva i antifašizma u Hrvatskoj, prekranja povijesti i relativiziranja

FOTOGRAFIJA: PREDSEDNIK ŽOZ-A OGNJEN KRAUS NA KOMEMORACIJI

ustaštva, odnosno kako je rekao, “izjednačavanja žrtava i krvnika”.

“Zahvaljujući antifašizmu naša domovina Republika Hrvatska je u sadašnjim granicama, a broj židovskih žrtava u Holokaustu iznosio je ‘samo’ 80 posto, naglašavam samo 80 posto židovske zajednice”, istaknuo je predsjednik ŽOZ-a, te rekao kako židovska zajednica traži od vlasti i policije provođenje postojećih zakona i Ustava Republike Hrvatske, te dodatno obrazovanje nastavnika i djece.

Židovska zajednica, nastavio je, traži da se istina o povijesti i idejama koje su utemeljile nacifašizam i njegovim posljedicama iznosi sustavno, a ne prigodno i prema potrebu kada to nekome odgovara.

Kraus smatra da tada ne bi bilo moguće “da gradonačelnik jednoga velikog hrvatskog grada postavi vijenac na spomenik koji se provokativno obilježava na dan proglašenja tzv.

NDH, te da načelnik jednog mjesta skraćuje radno vrijeme kako bi se obilježio 10. travnja”.

Ocijenio je kako je u svijetu porast antisemitizma, koji je, kazao je, bio i ostao sinonim za rasizam i ksenofobiju, ali i ekstremizma na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, genocida i kulturocida, te svakodnevnih napada na druge i drukčije.

Na žalost, rekao je Kraus, “toga ima i kod nas, a zapanjuje agresivnost i netolerancija medija i političara”.

Molitvu u spomen na žrtve, u kojoj se spominju i mjesta najvećih stradanja Židova te šest milijuna stradalih Židova u Holokaustu, predvodio je glavni rabin RH Luciano Moše Prelević, a na komemoraciji su bili i predstavnici drugih vjerskih zajednica u Hrvatskoj.

Tema ovogodišnje komemoracije je “70. godina od kraja Drugog svjetskog rata”, a bavi se posebice posljedicama za stradalnike nakon oslobođenja i tijekom njihova pokušaja

Uz počasni odred Hrvatske vojske vijence su kod spomenika “Mojsiju”, uz predstavnike žoz-a i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj, među ostalima položili predsjednik Hrvatskoga sabora Josip Leko, izaslanstvo predsjednice Republike Kolinde Grabar Kitarović, ministar pravosuđa Orsat Miljenić u ime hrvatske vlade, zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, bivši hrvatski predsjednik Stipe Mesić, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine vlade RH Aleksandar Tolnauer, veleposlanica Države Izrael u Republici Hrvatskoj Zina Kalay Kleitman te predstavnici veleposlanstava nekoliko zemalja akreditiranih u RH.

povratka u normalan život. Dana 8. svibnja 1945. godine, kada su poraženi Nijemci konačno kapitulirali pred savezničkim snagama, velika se radost širila svijetom. Završila su neviđena razaranja: oko 60 milijuna mrtvih; milijuni izbjeglica različitih nacionalnosti diljem Europe; uništene ekonomije. Ipak, jedan narod nije sudjelovao u općoj euforiji – Židovi u Europi. Za njih, pobjeda je došla prekasno. Dan oslobođenja, onaj za kojim je svaki Židov čeznuo tijekom godina Holokausta, bio je za većinu njih dan krize i praznine. Oko šest milijuna Židova je ubijeno – trećina svjetskog židovstva. Preživjeli su se raspršili diljem Europe: deseci tisuća preživjelih logoraša bili su ozbiljnog narušenog fizičkog stanja i u stanju emocionalnog šoka. Neki su po prvi put izašli iz svojih skrovišta s lažnim identitetima, a dio se borio u sastavu partizanskih jedinica. Spoznavši razmjere uništenja svojih obitelji i zajednice pitali su se kako se vratiti u normalan život, izgraditi kuće i

obitelji te koja je njihova obveza u odnosu na one koji to nisu uspjeli? Velika većina nije željela osvetu i krenuli se u putem obnove zadržavši sjećanje na svijet kojeg više nema.

OSIJEK: DA SE ZLO NIKADA VIŠE NE PONOVI

Polaganjem vijenaca pred spomenik “Majka i dijete” u Parku Oscara Nemona, u Osijeku je obilježen Jom Hašoa.

Predsjednik osječke Židovske općine Željko Beissman kazao je kako Židove ništa čvršće i jače ne ujedinjuje od sjećanja na žrtve Holokausta, čime se upozorava na zlo koje se dogodilo.

Ocijenio je kako, unatoč svim deklaracijama, sankcijama i osudama, genocid postoji i danas.

“Neki, na žalost, govore da genocida nije ni bilo”, zbog čega Jom Hašoa ima univerzalnu poruku: da se zlo nikada više ne ponovi, istaknuo je.

Osječka Židovska općina danas ima oko 120 članova, a prije Drugoga svjetskog rata

na osječkom području živjelo oko tri tisuće Židova, rekao je Beissman.

Osječki dogradonačelnik Denis Ambruš kazao je kako se na Jom Hašoa “odaje počast svim žrtvama u najvećoj tragediji naše civilizacije” stradanja u Holokaustu.

Osječko-baranjski dožupan Dragan Vulin istaknuo je kako je Holokaust, jedan od najvećih, ako ne i daleko najveći zločin u 20. stoljeću, te dodao da se ne smije dopustiti da se povijest na takav način ponovi.

IZRAEL JE STAO NA DVIJE MINUTE

Izraelci su s dvije minute šutnje i sirenama koje su zavijale obilježili dan sjećanja na šest milijuna Židova ubijenih u Holokaustu za vrijeme Drugog svjetskog rata, a povodom sjećanja na nacističke žrtve u Memorijalnom muzeju Holokausta Yad Vashem položeni su vijenci.

Sve radijske i televizijske postaje u Izraelu emitirale su svjedočanstva preživjelih te dokumentarne i igrane filmove o genocidu, no i ti su programi bili prekinuti na dvije minute. Izraelski premijer Benjamin Netanyahu upozorio je da svijet nije naučio lekciju iz Drugog svjetskog rata, dok je predsjednik Reuven Rivlin je istaknuo da je “pogrešno smatrati da Izrael postoji kao jedan oblik kompenzacije za Holokaust”.

“Mi smo došli iz Auschwitza, ne zbog Auschwitza”, kazao je Rivlin.

U Poljskoj, tisuće mladih Židova iz cijelog svijeta sudjelovalo je u tradicionalnom godišnjem Maršu živih, tri kilometra dugom maršu od Auschwitza do Birkenaua, obilježavajući ove godine 70. godišnjicu izlaska iz logora i “povratak životu”.

Iako je UN 27. siječnja proglasio međunarodnim Danom sjećanja na žrtve Holokausta, Izrael se svih žrtava Holokausta sjeća 27. dana židovskog mjeseca nisana, tjedan dana prije Dana nezavisnosti kako bi se simboliziralo rađanje Države Izrael iz pepela Holokausta.

FOTOGRAFIJA: ODAVANJE POČASTI ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

“ŽIDOV I HRVATSKA 1941.–1945.” U NAPULJU

Dana 13. ožujka ove godine predstavljen je u prestižnom napuljskom povijesnom Muzeju keramike “Duca Di Martina” u monumentalnom kompleksu Villa Floridiana, kulturni događaj “Židovi i Hrvatska 1941.-1945.” u organizaciji Međunarodnog instituta za židovsku kulturu i Ministarstva za kulturna dobra i kulturne djelatnosti i turizam Grada Napulja.

PIŠE: DR. SC. SUZANA GLAVAŠ

Na pomisao da se dokumentarna i fotografska izložba o povijesti i sudbini zagrebačke sinagoge prenese u Napulj, kao dio promocije talijanskog izdanja knjige zagrebačkog Židova Paula Schreinerera, izašle u siječnju pod naslovom *Memorie sulla Shoah in Croazia. Le testimonianze dirette di tre sopravvissuti (Sjećanja na Holokaust u Hrvatskoj. Izravna svjedočanstva troje preživjelih)*, došla sam kada sam kao gost otvorenja izložbe “Zagrebačka sinagoga 1867.-1942.-2015.” u venecijanskom Židovskom muzeju u getu, koja je organizirana povodom Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust i 70. obljetnice oslobođenja logora Auschwitz, nazočila tome važnom i uspješnom događaju.

Tom prigodom inauguralne govore održali su dr. Ognjen Kraus i glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević, te predsjednik venecijanske židovske općine Paolo Gnignati i glavni rabin Scialom Bahbout, koji je tada naglasio kako “iz rušenja sinagoga, zla kakvo je zadesilo zagrebačke i hrvatske Židove općenito, valja izvući poruku da hramovi trebaju biti prvenstveno u nama”.

Venecijanska izložba o zagrebačkoj sinagogi sastojala se od dva dijela: prvi dio sadržavao je izbor panoa izložbe “Zagrebačka sinagoga-reliquiae reliquiarum” (1996.) i prikazao je razdoblje od osnutka židovske općine u Zagrebu do rušenja sinagoge. Drugi dio donio je slikovnu kroniku razdoblja od 1945. do danas s težištem na memoriji i sinagogi. Ova je važna i snažno dojmljiva dokumentarna i fotografska svjedočanstva oplemenila je i projekcija dokumentarnih filmova Mire Wolf: “Zagrebačka sinagoga”, “Rušenje zagrebačke

ke sinagoge” te “Zagrebačka sveta kehillah”, a venecijanska je publika mogla uživati u toj izložbi od kraja siječnja do početka ožujka.

NAPULJ JE DOGAĐAJU POSVETIO VELIKU PAŽNJU

Deset dana nakon zatvaranja venecijanske izložbe, dokumentarni filmovi o zagrebačkoj sinagogi postali su dostojan i dostojanstven okvir jednom drugom važnom hrvatskom židovskom kulturnom događaju koji je u Napulju pripreman mjesecima unaprijed, a trebao je biti prvobitno vezan samo uz objavljivanje talijanskog izdanja knjige Paula Schreinerera.

Tako je svjedok hrvatskog Holokausta, danas 87-ogodišnji umirovljeni keramički tehnolog svjetskog glasa, rođeni Zagrepčanin sa stalnim prebivalištem u talijanskoj Novari, projekcijom filmova o zagrebačkoj sinagogi dobio upečatljivu podlogu svome tekstu, u kojem opisuje također kako je kao dijete, s djedom Arminom Schreinerom, nekoliko puta pohodio zagrebački monumentalni izraelski hram rijetke arhitektonske vrijednosti.

Kulturnom događaju u Napulju posvećenom Holokaustu u Hrvatskoj i rušenju zagrebačke sinagoge prema dekretu ustaških vlasti od 11. studenog 1941. godine donesenom s obrazloženjem da se “ne uklapa u urbanistički plan grada”, te svjedočanstvima troje preživjelih srodnika koja je u svojoj knjizi sjećanja objedinio i dao u Napulju tiskati Paul Schreiner, važan doprinos dala je i publika među kojom je bio i cijeli jedan razred učenika i profesora iz napuljske klasične gimnazije “Genovesi”, te ostali prestižni kulturni djelatnici i industrijalci neŽidovi zaslužni za promicanje liberalne kulture u gradu.

Na dan ovog događaja, izašao je članak “Shoah, un libro e una mostra sul massacro degli ebrei croati” (Shoah, knjiga i izložba

o pokolju hrvatskih Židova) u najvažnijim napuljskim novinama “Il Mattino” kojeg je potpisao ugledni novinar Nico Pirozzi, glavni koordinatorski u gradu tjedna Holokausta koji je ove godine, pod pokroviteljstvom tada još talijanskog predsjednika t Giorgia Napolitana, doživio svoje šesto izdanje.

U svom govoru ministar za kulturu Grada Napulja Nino Daniele čestitao je organizatorima na ovako važnom doprinosu kulturi njegovoga grada, te izrazio radost što u publici vidi i dake iz svoje nekadašnje gimnazije.

Dr. Ognjen Kraus ilustrirao je, na dobrom talijanskom jeziku, sažetu povijest Izraelske vjerske općine Zagreb (osnovane 1806.) te njene sinagoge (podignute 1867.), kad su zagrebački Židovi bili na početku svog društvenog i kulturnog uspona, a zagrebačka sinagoga bila jednim od prvih javnih reprezentativnih zdanja novog središta Zagreba. Istaknuo je također kako je u Zagrebu 1941. godine kada je uspostavljena tzv. NDH bilo oko 11.000 Židova te kako ih je tek petina preživjela Holokaust.

Dr. Kraus prikazao je napuljskoj publici i današnju situaciju i brojne aktivnosti vezane uz Židovsku općinu Zagreb. Rekao je da Židovska općina Zagreb izdaje dva časopisa

FOTOGRAFIJA: PLAKAT “ŽIDOV I HRVATSKA 1941.–1945.”

(Ha-kol i Novi Omanut) i jedan bilten (Hadašon), te da ima plesnu skupinu Or haShemesh, dječji vrtić Mirjam Weiller, klezmer band Žozeri/Jewzers, kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger, dom za umirovljenike Lavoslav Schwarz, kao i stalni galerijski postav. Predsjednik Židovske općine Zagreb rekao je i nekoliko riječi o budućoj gradnji novog multimedijalnog židovskog centra na mjestu nekadašnje porušene sinagoge kojom će zagrebački Židovi spojiti prošlost, sadašnjost i budućnost.

ŽIDOVSTVO, UNATOČ SVEMU, NIJE IZBRISANO

Predsjednik Međunarodnog instituta za židovsku kulturu Attilio Funaro u svom je govoru prikazao djelatnost svoga instituta koji djeluje na području čitave južne Italije, te je ovim kulturnim događajem, posvećenom Holokaustu u Hrvatskoj i Paulu Schreineru, započeo jedan od predviđenih pet ciklusa židovskih tema, u suradnji s Ministarstvom za kulturu i turizam Grada Napulja.

Veleposlanik Republike Hrvatske u Rimu, dr. sc. Damir Grubiša, istakao je svoje veliko zadovoljstvo postignućem ovog dometa za promociju hrvatske kulture u Italiji, te rekao kako bi želio ovu manifestaciju, sa svim njezinim vrijednim aspektima, organizirati i u Rimu, gdje bi ona mogla imati također važnu i senzibilnu publiku, te ubrati i širu pozornost javnosti.

Organizacija ovog iznimnog kulturnog događaja ne bi bila moguća bez velikog angažmana Suzane Glavaš, u ime Međunarodnog instituta za židovsku kulturu, i Gennara D'Antò, u ime muzejskog tima Ministarstva za kulturna dobra Grada Napulja. Otvaraju ove izložbe nazočili su, između ostalih, dr. Ognjen Kraus, predsjednik žoz i Koordinacije židovskih općina Hrvatske, Damir Grubiša, veleposlanik RH u Rimu, Živa Kraus, iz Galerije IKONA Venecija, Attilio Funaro, predsjednik ICGE-a, Nino Daniele, ministar za kulturu i turizam Grada Napulja, Rav Scialom Bahbout, donedavna glavni rabin Napulja i južne Italije. Pokrovitelji ovog kulturnog događaja bili su žoz, Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Rimu, Grad Napulj, Židovska općina Napulj, Galerija IKONA Venecija, te Associazione libera ALL.

Glavni rabin Venecije Rav Scialom Bahbout kazao je u svome govoru da je “ono što se danas događa slično onome što se dogodilo prije 70 godina u zemljama gdje su nacifašistička okupacija i antižidovski progoni do-

veli do istrebljenja čak 13 milijuna osoba, od kojih 6 milijuna Židova.”

Spominjući zagrebačke Židove Rav Bahbout naglasio je da su “i u Zagrebu nacisti i njihovi istomišljenici mislili kako će, uništenjem glavne sinagoge, izbrisati židovstvo koje je ona simbolički predstavljala. “No ipak, nadahnuto je poručio Rav Bahbout, “nacisti nisu znali da će prema učiteljima Talmuda razrušene sinagoge u zemljama dijaspori biti sve odreda ponovno izgrađene u Zemlji Izrael. Nacisti ne samo da nisu znali da je židovski narod, dok su mnogi narodi izgradili katedrale koje je vrijeme često uništilo, izgradio — prema riječima Abrahama Joshue Heschela — katedrale u Vremenu, kao što su šabat i svetkovine, koje neće moći biti nikada uništeni. Te katedrale svaki Židov nosi sa sobom u srcu i u djelima gdje god se zatekao.”

Potpisnica ovog članka predstavila je zatim publici knjigu Paula Schreiner, koji zbog bolesti nije mogao i sam biti prisutan. Jer, istaknula je urednica Schreinerove talijanske knjige, Talmud jasno poručuje, čime se ona uglavnom nastoji rukovoditi, “da nam nije dano da dovršimo Djelo, ali nam je s druge strane zadano da ga svojim doprinosom uznastojimo poboljšati i usavršiti.”

FOTOGRAFIJA: PREDSTAVLJANJE “ŽIDOVI I HRVATSKA 1941.–1945.” U NAPULJU

DOKTOR STANKO SIELSKI – PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Veleposlanica Države Izrael Zina Kalay Kleitman u travnju je u palači Dverce predala odličje Pravednik među narodima Maji Juras, unuci postumno odlikovanog dr. Stanka Sielskog.

Doktor Stanko Sielski, preminuo 1958. godine u Zagrebu, spasio je brojne Židove od ustaških i nacističkih progona tijekom Drugog svjetskog rata.

Kao ravnatelj Zavoda za suzbijanje endemskog sifilisa u Banjoj Luci spasio je od progona kolege liječnike Židove i njihove obitelji tako što je tvrdio da su mu neophodni u Zavodu zbog pjegavog tifusa koji bi mogao zaraziti i njemačke vojnike.

Izraelska veleposlanica u svom je govoru istaknula da je i sama bila iznenađena kada je saznala da u Hrvatskoj ima još onih koji su, poput dr. Sielskog, spašavali Židove tijekom Holokausta, a za to još nisu primili odličje Pravednika među narodima.

Zina Kalay Kleitman je nazočnima posebno naglasila kako je dr. Sielski 111. pravednik u Hrvatskoj, a podsjetila je i da je danas, zbog protoka vremena i puno godina koje su prošle od Drugog svjetskog rata, sve teže naći svjedoke.

U slučaju dr. Sielskog, svjedok je bio dr. Teodor Grüner kojemu je njegov kolega tijekom Holokauasta dva puta spasio život. Dr. Grüner, iako ima 102 godine, bio je nazočan ceremoniji dodjele visokog izraelskog odličja.

Ceremoniju je uveličala i hrvatska predsjednica Kolinda Grabar Kitarović koja je kazala kako je i ova priča dokaz da postoji dobrota i hrabrost, unatoč vremenima u kojima smo često zgranuti okrutnošću koja nas okružuje.

“Dr. Sielski jedan je od 111 pravednika u Hrvatskoj, ljudi koji su znali razlikovati dobro od zla i nisu se bojali stati protiv zla”, rekla je predsjednica Grabar Kitarović.

“Važno je govoriti o Pravednicima, o Holokaustu i o vrijednostima borbe za ljudski ži-

FOTOGRAFIJA: DR. TEODOR GRÜNER, JEDAN OD ONIH KOJE JE SPASIO DR. STANKO SIELSKI

vot, važnosti svijtu onih koji su pridonijeli da se spasi i jedan ljudski život, pogotovo o ljudima poput dr. Sielskog koji je spasio puno života”, rekla je Grabar Kitarović, istaknuvši važnost obrazovanja o Holokaustu.

“Izuzetno je važno slušati o povijesti, ali i raditi na povećanju poštovanja i tolerancije u budućnosti”, kazala je hrvatska predsjednica. “Pravednici, ja vam se klanjam”, zaključila je Kolinda Grabar Kitarović.

Maja Juras, unuka dr. Stanka Sielskog, govorila je o svom djedu kao iznimnom čovjeku o kojemu su mnogi govorili s poštovanjem. Govoreći o nesebičnosti svoga djeda, spomenula je i kako se često kući znao vratiti bez džempera ili kaputa koje bi usput ostavio onima kojima je to bilo potrebno.

“Bio je Hrvati iz BiH koji je svojim životom i djelom, kao i velika većina hrvatskog naroda, pokazao da ne podržava ustaški režim i mržnju prema Židovima nego upravo suprotno, pokazao je spremnost riskirati vlastiti život pa-

čak i život svoje obitelji za život drugog čovjeka”, rekla je u emotivnom govoru Maja Juras.

PRIČA O DOKTORU STANKU SIELSKOM (1891.–1958.)

Priča o dr. Sielskom je priča o ljudskim vrijednostima, poštenju i hrabrosti i spremnosti da se ugrozi vlastiti život kako bi se spasili ugroženi. Nijemci su ušli u Zagreb u travnju 1941., a uskoro su ustaše preuzele vlast i započelo je proganjanje Židova. Prvi cilj su bili židovski intelektualci, odvjetnici i liječnici. Istovremeno se šef zdravstvene službe u BiH obratio vlastima Nezavisne Države Hrvatske tražeći da se u Bosnu pošalje što više liječnika da bi se ograničilo širenje zaraznih bolesti, posebno endemijskoga sifilisa. Dr. Miroslav Schlesinger, židovski liječnik iz Zagreba, čuo je za to i u tome ugledao mogućnost da spasi židovske kolege. Obratio se svojem prijatelju dr. Anti Vuletiću, specijalistu za zarazne bolesti i ravnatelju Zavoda za kontrolu lijekova u Zagrebu i zamolio

FOTOGRAFIJA: PREDsjednica RH KOLINDA GRABAR KITAROVIĆ, VELEPOSLANICA DRŽAVE IZRAEL U RH ZINA KALAY KLEITMAN I UNUKA DR. STANKA SIELSKOG, MAJA JURAS

Pravednik među narodima odličje je koje dodjeljuje Država Izrael nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života tijekom Holokausta spašavali Židove. To je najviše izraelsko odličje koje može dobiti nežidov. Do sada je ovo visoko priznanje dobilo više od 23 tisuće osoba diljem svijeta, među njima i 111 osobe iz Hrvatske. Na medalji koju dodjeljuju izraelska vlada i Memorijalni centar Yad Vashem napisano je: "Onaj tko spasi jednog čovjeka, spasio je čitav svijet".

ga da se obrati vlastima. Vuletić je obavijestio Antu Pavelića o manjku liječnika u Bosni koji bi se nadoknadio slanjem židovskih liječnika.

Vlasti su nakon šest mjeseci konačno odlučile prihvatiti Vuletićev prijedlog i odabrano je 169 liječnika koji su otišli s obiteljima u Banja Luku gdje je već bio osnovan Zavod za suzbijanje endemijskoga sifilisa, s ciljem da se ova bolest konačno iskorijeni iz bosanskih sela. Ravnatelj Zavoda bio je dr. Stanko Sielski.

Dr. Stanko Sielski, bosansko-hercegovački Hrvat, rođen je 1891. u Gračanici, a Medicinski fakultet završio je u Beču. Još kao apsolvant medicine vršio je liječničku dužnost tijekom 1. svjetskog rata. Gotovo čitav svoj radni vijek proveo je u BiH; bio je izuzetno široko obrazovan, govorio je nekoliko svjetskih jezika a u slobodno vrijeme bavio se slikarstvom, kolekcionarstvom i istraživanjem kulturne baštine pokazujući poseban interes za narodna vjero-

vanja, stare turske i arapske medicinske rukopise, etnologiju i arheologiju.

Dr. Sielski odigrao je vrlo značajnu ulogu u zaštiti židovskih liječnika i njihovih obitelji. Kada su neki liječnici prebjegli u partizane Dr Sielski nije o tome obavijestio ustaške vlasti nego je, naprotiv, njihova imena vodio i dalje na popisu kao da se nalaze na svojim radnim mjestima, riskirajući pritom svoj život i život svoje obitelji. Njemačke vlasti su 1943. zahtijevale da svi židovski liječnici budu deportirani u logore. Dr. Sielski, zajedno s dr. Vuletićem, usprotivio se tom zahtjevu rekavši da su židovski liječnici neophodni s obzirom na masovnu pojavu pjevavog tifusa i da postoji velika opasnost da se zaraza prenese na njemačke vojnike. To je spriječilo odvođenje liječnika Židova u logore.

Jedan od preživjelih liječnika koji danas živi u Zagrebu, dr. Teodor Grüner, svjedoči kako mu je dr. Sielski u dva navrata spasio ži-

vot. Dr. Grüner uhićen je 1942. i oslobođen iz ustaškog zatvora samo zahvaljujući zalaganju dr. Sielskog. Drugi puta pomogao mu je da se u posljednji trenutak makne s teritorija gdje su se odvijale žestoke borbe između Nijemaca i ustaša s jedne i partizana s druge strane, upozorivši ga službenim brzojavom koji mu je omogućio da se prebaci na sigurno.

Većina židovskih liječnika i njihovih obitelji koji su bili u BiH preživjeli su rat uz pomoć dr. Sielskog.

Krajem listopada 1944. Dr. Sielski je premješten u Sarajevo gdje je obnašao dužnost dekana novoosnovanog Medicinskog fakulteta i profesora Povijesti medicine. Bavio se suzbijanjem pjevavog tifusa na Kozari 1945., nakon čega je premješten u Tuzlu gdje je radio sve do svoje prerane smrti.

7. listopada 2014. Yad Vashem je priznao dr. Stanka Sielskog kao Pravednika među narodima.

PROSLAVA PESAHA U ZAGREBU

Pesah (hebrejski) je židovski blagdan koji traje osam dana (sedam samo u Izraelu) i podsjeća na egzodus i oslobođenja Izraelaca iz Egipta, te ima simboličko značenje jer je na neki način i rođendan židovskog naroda. Slavi se izlazak židovskog naroda iz Egipta i oslobođenje od ropstva a ujedno se prenosi poruka slobode i mira. Na hebrejskom se zove Z'man Herutenu (u prijevodu znači praznik naše slobode). Pesah je prigoda da se prisjetimo da je život proveden u slobodi, prožet mirom i zajedništvom cilj kojemu treba stremiti, ali važno je i ostvarenje osobne slobode što je trajna vrijednost, koju je židovski narod ugradio u duhovnu baštinu cijeloga čovječanstva.

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

I ove godine mnogi su najstariji i najmlađi mogli sudjelovati na tradicionalnom sederu za Pesah i osjetiti povezanost sa svojim korijenima. Naša proslava Pesaha započela je u Domu zaklade Lavoslav Schwarz pred kojim je tek procvatala bijela magnolija bila dobrodošlica za sve goste, rodbinu i prijatelje koji su došli na seder 3. travnja u 18 sati. U velikoj blagovaonici okupili su se korisnici Doma i s nestrpljenjem kao i svaki put dočekani su dr. Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb i Luciano Moše Prelevića, glavni rabin RH, a tu je bila i Brankica Anđukić, socijalna radnica kao i drago viđena gošća Žuži Jelinek.

Stolovi su bili svečano postavljeni s obaveznim macesom jer na hebrejskom jeziku Pesah se još naziva Hag ha-macot (hebrejski Hag znači blagdan, praznik), jer to je blagdan beskvasnog kruha (spomen na bijeg kada se nije mogao praviti kruh s kvascem), a za vrijeme tog blagdana je izričito zabranjeno jelo s kvascem pa čak i posjedovanje bilo čega kvasnog. Uz to na stolovima su bile čaše za vino, te na svakom tanjuru stručak zelenila koji simbolizira gorku travu, komadić hrena, pa peršin s kojim se navješćuje dolazak proljeća kada otpočinje put u slobodi, te lukom obojena jaja. Uz to obavezno je pripremiti simbol za zemlju, odnosno pijesak na kojem su Židovi robovski radili, pa je na stolu bio i čuveni harošet, ukusno slatko jelo od ora-ha, meda i sastojaka koje se izrađuju prema

starinskim receptima židovskih domaćica. Slijedilo je prigodno objašnjenje rabina kao što nalaže običaj, jer Seder večera, samo ime kazuje, večera je po određenom redu i redoslijedu. Najprije se čitaju dijelovi iz Hagade, uz rabinov komentar ispijaju se četiri čaše vina. Oživljena je tradicija i atmosfera obiteljskog okupljanja i mnogi su se sjetili svoga djetinjstva i mladosti kada se slavilo u obitelji, a sada se tradicija nastavlja, jer Pesah je značajni blagdan — rođendansko slavlje židovskog naroda koje treba obavezno obilježiti prigodnom proslavom.

DRUGA PROSLAVA U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB

Naravno druga proslava bila je iste večeri u Židovskoj općini Zagreb, gdje je poslije paljenja svijeća za šabat najprije održana služba u sinagogi, a zatim svečana Seder večera. U klubu ŽOZ-a stolovi su bili lijepo dekorirani u plavoj boji, a za šezdesetak okupljenih rabin je otpočeo seder-večeru s čitanjem "Priče o izlasku Izraela iz Egipta" pa se po redu moglo početi s tvrdo kuhanim jajima, jer jaje je simbol rađanja, početka proljeća što je slično kao i u kršćanstvu — uskrсна jaja. Još se ovaj blagdan naziva Hag Ha'aviv (hebrejski Aviv-proljeće), praznik proljeća, zato što uvijek pada u proljeće, a po židovskom lunarnom kalendaru praznik počinje 15. a završava 22. nisana, prvi je blagdan u židovskoj godini, blagdan slobode i spasenja. I ovaj put kao podsjetnik na teški robovski život umaću se gorke trave u slanu vodu, a nakon toga lomi se maces. Poslije toga na red je došla juha s maces knedlima a sve je

to pripremljeno u "čarobnoj kuhinji" Marije Cvetković i njene ekipe vrijednih cura kojima je riječi zahvale uputio i rabin. Zatim se jela pileća plećka, kao sjećanje na paskalno janje (simbolizira hramsku žrtvu), a na kraju i beskvasni kolač, te su se po redu točile četiri čaše vina. Sve završava zajedničkom pjesmom s riječima "Dogodine (druge godine) u Jeruzalemu!" i prigodno se poželi sretan praznik "Hag Pesah Sameah!"

Drugi dan, 4. travnja ponovo je bila organizirana svečana večera pa iako je padala jaka hladna kiša okupilo se oko 45 mlađih, uglavnom roditelja s djecom, najviše polaznika Nedjeljne škole i mališana iz Dječjeg vrtića "Miriam Weiller" ŽOZ-a. Bilo je to u predstavnika starije generacije, ali najviše su se čuli radosni dječji glasovi. Naravno čitavu priču o izlasku iz Egipta rabin će ponoviti djeci u dječjem vrtiću još jednom u tjednu Pesaha.

PRAZNIK OSLOBOĐENJA OD ROPSTVA PUN JE SIMBOLA

Pesah je židovski praznik kojim se obilježava uspomena na oslobođenje Židova iz Misirskog (hebrejski: Micrajim — Egipat) ropstva, pa je ujedno veza i susret s Bogom, iščekuje se Mesija koji će promijeniti svijet i donijeti slobodu. Prema Starom zavjetu, Bog je bio taj koji je oslobodio Židove, tako što je poslao deset "pošasti" na Egipat (krv, žabe, uši, divlje zvijeri, pomor stoke, crne boginje, grad, skakavci, mrak, pomor prvenaca). Najstrašnija je bila deseta kazna, pogibija svega prvorođenog u Egiptu. Faraon je oslobodio Židove, dotučen smrću svog sina, a oni su

prošavši kroz Crveno more predvođeni Mojsijem napustili Egipat u takvoj žurbi da nisu imali vremena čekati da im se “digne” (uski-sne) kruh a to je i razlog zašto su za vrijeme ovog praznika izričito zabranjena jela s kvascem, a maca ili maces (beskvasni kruh) zato je simbol ovog blagdana. U početku je maces bio kruh bijede, simbol siromaštva, a poslije postaje simbol slobode. Važno je tijekom njegove izrade čitavo vrijeme raditi na njemu, kao što i čovjek treba raditi na sebi (da se ne “raskvasi”, napuhne, postane lažan “ja”) da se ne pokvari, te da se oslobodi svega lošeg, jer je to doba za duhovno uzdizanje, pročišćenje. Zato imamo slobodu izbora, važna je sloboda, ali živjeti svoj život prema našem nauku: Židovi trebaju imati odgovornost za svoja djela i to naročito u odnosu prema drugima. Ujedno je Bog koji je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku, dao čovjeku slobodu da stvara, ali i da razara. Zato značenje slo-

bode ne znači da se može raditi što se hoće, nego je svatko odgovoran za ono što je izabrao učiniti i odgovara za posljedice svoga djela. Sama riječ “tora” znači uputstvo o životu i za život, ali židovsko poimanje slobode nije anarhija, nego odgovornost za svoje postupke. Talmudski mudraci kreirali su seder kao transformacijski proces kroz četiri nivoa pročišćenja, samo duhovno uzdizanje i pročišćavanje je kroz četiri stupnja, pa se i u korizmi posti 40 dana. Broj 4 ili 40 ima magijsko značenje, zato se na seder večeri piju četiri čaše vina.

Pesah je uz Šavuot i Sukot jedan od tri hodočasna blagdana, kada svi Židovi koji mogu hodočaste u Jeruzalem. U vrijeme hrama svaki punoljetni muškarac bio je obavezan doći u Sveti grad, zato se još kaže i “sretan vam hodočasni dan Pesaha”.

Za Pesah je i običaj da se oboje (po pravilima kuhaju se nekoliko dana) i jedu tvrdo

kuhana jaja, koja podsjećaju da je to blagdan odlaska u novi život, ustvari i simbol novog života, koji se rađa u proljeće (taj običaj najvjerojanije potječe iz sefardske tradicije a po nekim tumačenjima simbolizira “tvrdoću” odnosno snagu i nesalomljivost židovskog naroda). Za Pesah se uz lomljenje macesa kazuje Hagada, obnavlja se svaki put uspomena na događaje prije otprilike 3.500 godina, kada se prvi put spominje židovski narod. Iako se za Židove kaže da su “narod knjige”, njih je prvenstveno održala usmena tradicija, pa se ponovo priča o izlasku iz Egipta, prenosi se značaj usmene predaje i tradicije.

FOTOGRAFIJA: SEDER VEČERA U ŽOZ-U

SEFARDI: JUČER, DANAS, SU'TRA

Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger organiziralo je u Židovskoj općini početkom ožujka predavanje dr. sc. Jagode Večerine posvećeno Sefardima, njihovoj povijesti, kulturi i tradiciji.

PIŠE: J. V.

Predavačica je odmah na početku razjasnila samo značenje riječi Sefardi (S'farad = zemlja na zapadu, poslije toponim za Španjolsku), uz napomenu da se ta riječ počela masovnije koristiti tek nakon protjerivanja Židova-Sefarada iz Španjolske, kako bi ih se razlikovalo od Aškenaza.

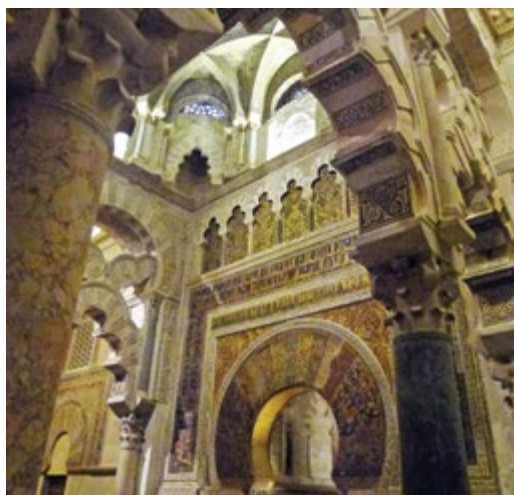
Jagoda Večerina objasnila je i distinkciju između pojmova ladino i židovsko-španjolski: ladino je prije bio naziv za jezik na koji su prevedeni vjerski tekstovi s hebrejskog i nije bio govorni jezik, ali danas ga sve više zamjenjuje izraz “židovsko-španjolski”, zbog jednostavnosti i korištenja iste riječi za isti pojam u svim jezicima.

Predavačica Jagoda Večerina vodila je nažočne kroz povijest naseljavanja Židova na Iberskom poluotoku, počevši od 12. stoljeća prije naše ere, sve do 2. stoljeća naše ere, kad su Židovi, nakon ugušenog ustanka Bar Kohbe, protjerani iz Jeruzalema.

Za vladavine cara Konstantina, kršćanstvo postaje službena religija i već tada za Židove počinju problemi zbog drugačije vjere. 476. godine pada Zapadno rimsko carstvo pod navalom Vandala, Gota i Vizigota, a ubrzo ta plemena prihvaćaju kršćanstvo i počinju s progonima Židova.

711. godine spas donose novi osvajači: Arapi i Berberi. Za njihove vladavine od gotovo osam stoljeća arapsko-židovski suživot i suradnja dovode na području Španjolske do procvata medicine, prirodnih znanosti, predvoditeljstva i arhitekture.

Sefardi su dali veliki broj “velikih ljudi”, a predavačica nam je predstavila Maimónidesa — liječnika, rabina, filozofa i pjesnika, koji je Aristotela smatrao najvećim autoritetom i nastojao religiju dovesti u sklad s njegovim učenjem. Pokušaj sinteze židovske religije s

FOTOGRAFIJA: SINAGOGA U TOLEDU

antičkom filozofijom izazvao je oštre reakcije religioznih fanatika i neke njegove knjige osuđene su na spaljivanje. Maimonides je rođen u Córdoba, a umro je u Al Fastatu (danasnji Kairo).

PROTJERIVANJE ŽIDOVA IZ ŠPANJOLSKE

S jačanjem katoličke moći kraljeva sa sjevera u 13. stoljeću, tako već u 14. stoljeću jača i netrpeljivost prema Židovima.

Ta netrpeljivost kulminira 1391. godine, kad kanonik Ferrand Martinez za sva zla i nesreće, od kuge do suše, optužuje Židove. Židovska četvrt (la judería) u Seville je uništena, razularena gomila mrzitelja ide prema Córdoba i Toledu, zatim prema Aragonu i Kataloniji.

Nakon što su katolički kraljevi Izabela Kastiljska i Ferdinand Aragonski stavili španjolske regije pod jednu krunu i osvojili posljednju muslimansku utvrdu Granadu, a na inzistiranje inkvizitora Torquemada (Ferdinand se tome protivio: njegova majka Juana Enriquez Cordoba de Trastámara bila je Sefardkinja), 31. ožujka 1492. godine izdaju Dekret: Židovima daju rok od četiri mjeseca u kojem moraju ili otići iz Španjolske, ili da prijeđu na katoličanstvo.

Židovi imaju samo četiri mjeseca, u bescjelne prodaju svoju imovinu: kuću za magarca, vinograd i kompletno imanje za konja...

2. kolovoza 1492. godine, na Tiša Beav, odlaze. Ništa ne nose sa sobom osim duha španjolske i mediteranske kulture i tradicije, romanse, poslovice, i ključeve svojih kuća

Kako bi dočarali očaj onih koji su odlazili, poslušali smo pjesmu “La jave de Espanya” u izvedbi Flory Jagode, Sarajke, rođene Altarac, koja nam je dočarala tugu Sefarada.

Mnogi Židovi koji su prešli na katoličanstvo (“conversos”) i dalje su potajno prakticirali svoju vjeru. Njih su inkvizitori nazivali “marranos” (svinje), a Židovi su sami sebe nazivali “Anusim”.

Jedan od Anusima bio je i Kristofor Kolumbo. Izvorno se zvao Moshé Jonas — na hebrejskom “jonas” znači golubica, a “colom/colomba” u Španjolskoj i Portugalu riječ je za golubicu. Njegovo židovsko porijeklo možemo iščitati i iz njegovih dnevnika u kojima ima hebreizama koje nisu koristili Španjolci katolici, kao i iz dvanaest sačuvanih pisama koja je pisao sinu Danielu, gdje na kraju svakog pisma hebrejskim slovima piše: “Uz božju pomoć”.

POTRAGA ZA NOVIM DOMOM

Razni su putovi kojima su krenuli Sefardi u potrazi za novim domom, međutim veli-

FOTOGRAFIJA: JUDERIA DE SEVILLA

ki broj njih zaplovio je prema Osmanskom carstvu jer su unaprijed znali da ih tamo raširenih ruku dočekuje sultan Bajazid II. — Pravedni, koji se čudio kako kraljevi mogu biti tako nerazumni da tjeraju iz svoje zemlje obrazovane, marljive i društvu korisne ljude.

Sefardi se prvo smještaju u Turskoj i Grčkoj, a poslije i u Makedoniji, Srbiji, Bugarskoj, Bosni i Hrvatskoj, gdje su se skrasili u Splitu i Dubrovniku, baveći se trgovinom između Osmanskog carstva i Mlečana.

1797. godine, padom Mletačke republike, Sefardi iz Splita i Dubrovnika odlaze u Trst koji Austro-Ugarska pretvara u svoju važnu luku.

Austro-Ugarska 1878. godine oslobađa Bosnu. To znači izlazak iz izolacije, a taj je izlazak loš za očuvanje jezika jer se otvara ju javne škole na lokalom jeziku, zemlja se otvara prema zapadu, a kao posljedica toga Sefardi počinju doživljavati ladino kao manje vrijedan jezik.

U 20. stoljeću Sarajevo je važni sefardski centar: osnivaju se kulturno-umjetnička društva, Sefardski krug intelektualaca u kojem, između ostalih, sudjeluju i Kalmi Baruh, Vita Kajon, Eliezer Levi, Jakica Attijas, Laura Papo Bohoreta.

SEFARDI DANAS U SVIJETU

Pokušavajući ispraviti greške iz prošlosti, španjolska vlada danas potomcima protjeranih Sefarada nudi državljanstvo, ali za stvarni "povratak" nemaju volje ni jedni, a ni drugi: prvi zahtijevaju dosta dokumentacije, a Sefardi su previše ne godina, nego stoljeća živjeli drugdje. Od 2010. do 2014. godine do-

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKA ČETVRT U GRANADI

Dr. sc. Jagoda Večerina diplomirala je francuski i španjolski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a doktorirala je 2014. godine na temu sefardske književnosti.

dijeljeno je samo 121 španjolsko državljanstvo potomcima protjeranih Židova.

Unatoč svim nevoljama i problemima, sefardska kultura živi i danas, prvenstveno zahvaljujući samim Sefardima. Jedan od njih, dr. Eliezer Papo posvetio je čitav svoj život posvetio promicanju sefardske kulture, tradicije, književnosti i jezika i zahvaljujući i njegovom velikom angažmanu, danas se u cijelom svijetu otvaraju tečajevi ladina.

Tijekom predavanja, vidjeli smo isječak iz dokumentarca "El último Sefardí", koji govori o dr. Papi, rabinu, profesoru, piscu, pjesniku...

MALO MLADIH GOVORNIKA LADINA

Danas ima jako malo mladih izvornih govornika, jedini kojeg predavačica poznaje je dr. Daniel Petahia iz Užica, Sefard, zaljubljenik u sefardsko kulturno i jezično naslijeđe. Jedno optimistično sefardsko sutra!

Danas je ladino nestandardiziran. To je mješavina srednjovjekovnog portugalskog, kastiljskog, katalonskog, aragonskog i galijskog, uz primjesu lokalnih izraza i riječi: turcizama (čarapa, kuti, tepsi, kapi), germanizama (fruštuk, rinflaš, hofiriar), slavizama (zanimejar, vjenčejar, shvatijar).

Za promicanje sefardske kulture na našim prostorima zaslužna je i Gordana Kuić, beogradska spisateljica, nećakinja velike sefardske spisateljice Laure Papo Bohorete. Gordana Kuić napisala je sedam romana iz sefardskog života, a po romanu "Miris kiše na Balkanu" napravljeni su televizijska serija i film.

Laura Papo Bohoreta smatrala je svojom dužnošću sačuvati sefardsku tradiciju, folklor, romanse, smatrala je da će se prestankom korištenja ladina pomalo ugasiti i bogata sefardska kulturna i folklorna baština.

FOTOGRAFIJA: NASLOVNICA / MIRIS KIŠE NA BALKANU

Studenti iz Bosne osnovali su 1924. godine u Zagrebu Esperansu, sefardsko studentsko kulturno društvo. 1940. godine u Hrvatskoj je bilo 25.000 Židova, od toga manje od 700 Sefarda.

Sve svoje drame (osim prve, na francuskom) napisala je na ladinu.

Isak Samokovlija, koji je pisao na srpskom jeziku i tako izbjegao sudbinu anonimnosti autora koji pišu na jeziku koji razumije mali broj čitatelja, razmišlja međutim drugačije: "Da bar čuvaju svoj jezik i da se zbog njega ne uklapaju, nego čuvaju tuđi".

Na kraju predavanja vidjeli smo recept za sefardski "Pastel", koji su pripremale Mira Altarac i Lea Pintarić.

Predavanje dr. Večerine bilo je poučno i zanimljivo i približilo nam je burnu i bogatu povijest, kulturu i tradiciju naših predaka.

MODIANO I PITANJA IDENTITETA I POTRAGE ZA KORIJEJENIMA

Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger u ožujku je na još jednom od svojih “književnih utoraka” predstavilo aktualnog dobitnika Nobelove nagrade za književnost Patricka Modianoa, jednog od najznačajnijih suvremenih francuskih književnika, čija djela u Hrvatskoj objavljuje nakladnik Fraktura.

PIŠE: M. A.

Glavni urednik Frakture Seid Serdarević podsjetio je da je proglašenje Patrika Modianoa dobitnikom Nobelove nagrade za književnost bilo jedno od većih iznenađenja u proteklih nekoliko godina, jer on nije bio u širem krugu potencijalnih kandidata.

Za one koji prate književnosti i koji ju razumiju, nastavio je Serdarević, izbor Modianoa za dobitnika najviše književne nagrade nije bilo veliko iznenađenje, “jer je on jedan od rijetkih francuskih autora koji od svojih spisateljskih početaka u drugoj polovici 60-tih godina prošloga stoljeća do danas redovito objavljuje, te je dobro poznat u zapadnoeuropskom krugu, a popriličan je i broj filmova snimljen prema njegovim književnim predlošcima”.

To je prepoznao i odbor za dodjelu Nobelove nagrade, koji je nagradu Modianou dodijelio “za umjetnost prisjećanja kojom evocira neopisive ljudske sudbine i razotkriva svijet života pod okupacijom”.

Patrick Modiano, jedan od najznačajnijih suvremenih francuskih književnika, u svojim se djelima bavi identitetima, potragom za korijenima i nestalim predmetima i bićima. Modiano piše o temama sjećanja, zaborava, identiteta i krivnje, a središnju ulogu u njegovim djelima često ima Pariz. U djelima se osjeća i prizvuk Modianoova djetinjstva pa njegovi romani često pričaju o onome što se događalo tijekom nacističke okupacije Francuske u Drugom svjetskom ratu.

Serdarević je istaknuo kako je Modiano, zahvaljujući načinom na koji obrađuje likove te temama svojih djela postao jedan od najvažnijih književnika razdoblja post-Holokausta.

Modiano je roman “Ulica mračnih dućana”, napisao 1978. Taj roman, koji prati priču privatnog istražitelja Guya Rolanda koji pokušava otkriti svoj pravi identitet, prvi je puta objavljen u Hrvatskoj 1980. u biblioteci Hit, te ponovno 2014. u izdanju Frakture.

Fraktura je objavila i Modianoov roman “Mali dragulj”, napisan 1981. Radi se o nape-toj i uzbudljivoj priči Therese, mlade djevojke u Parizu ranih šezdesetih godina prošloga stoljeća.

Fraktura priprema prijevode još dvaju Modianovih romana, “Dora Bruder” (1997.), “izvanredna posveta svim izgubljenim životima u Holokaustu” koja bi trebala izaći prije ljeta, te početkom 2016. godine prijevod njegovog prvog romana, “La Place de l’Etoile” iz 1968.

PATRICK MODIANO — jedan od najznačajnijih francuskih suvremenih pisaca

Patrick Modiano rođen je 30. srpnja 1945. godine u Parizu. Otac mu je bio Židov porijeklom iz Aleksandrije, a majka Belgijanka koja je u Pariz došla 1942. okušati sreću kao glumica. Roditelji koji su se upoznali u okupiranom Parizu živjeli su napola u tajnosti.

Mladi Patrick proveo je cijelo djetinjstvo u atmosferi natopljenog “otrovnim vonjem okupacije”, povezanog sa stanovitim očevim problematičnim vezama i pričama koje je slušao. Lutajući između škole i hotela, između odsutnoga oca i majke na turneji, vrlo rano prepušten sam sebi, Patrick Modiano sačuvao je iz svoga pustolovnog djetinjstva prvotnu nostalgiju, koja se odražava u gotovo svim njegovim romanima i koja je okrutno prekinuta tragičnom smrću mla-

dega brata Rudyja 1957. kojemu je posvetio svoje prve knjige. Škole je pohađao u nekoliko francuskih gradova, ali studij nikada nije upisao. Od 1967. profesionalni je pisac.

Objavio je više od dvadeset knjiga, a na njegova djela duboko je utjecala atmosfera u poslijeratnom Parizu i očevu zanemarivanje. Osim po književnim djelima poznat je i kao autor nekoliko scenarija prema vlastitim ili tuđim predlošcima. Za svoja je djela primio brojne nagrade, među ostalima Goncourtovu nagradu, Nagradu Francuske akademije i Nobelovu nagradu za književnost 2014. godine.

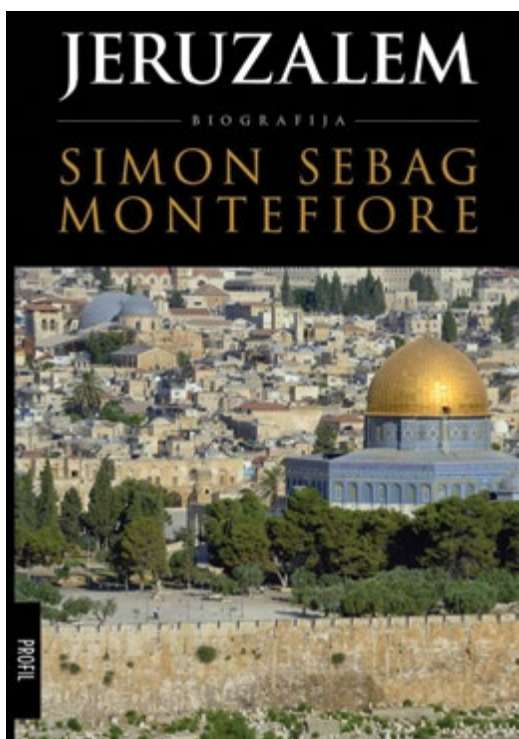

FOTOGRAFIJA: NASLOVNICA HRVATSKOG IZDANJA

JERUZALEM – SREDIŠTE STAROG SVIJETA I KLJUČ ZA MIR NA BLISKOM ISTOKU

U ožujku je u organizaciji Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger u zagrebačkoj Židovskoj općini predstavljena hvaljenja i nagrađivanja knjiga “Jeruzalem (biografija)” Simona Sebag Montefiore.

PIŠE: SANJA DESPOT

FOTOGRAFIJA: NASLOVNICA HRVATSKOG IZDANJA

Jeruzalem je dom Boga jedinog, prijestolnica dvaju naroda, hram triju religija te napokon, jedini grad na svijetu koji postoji na dvojak način — na nebu i na zemlji: njegov zemaljski čar, s kojim se ne može usporediti ljepota nijednog grada na svijetu, blijedi pred njegovom nebeskom slavom. Već samo to što je Jeruzalem istodobno zemaljski i nebeski, znači da on može postojati bilo gdje: širom svijeta podignuti su novi Jeruzalemi i svatko ima vlastitu viziju ovog

grada. Vjeruje se da su po njegovu kamenju koračali proroci i patrijarsi — Abraham, David, Isus i Muhamed. U njemu su rođene sve tri abrahamovske religije i u njemu će, na Sudnji dan, svijet skončati. Jeruzalem, koji Narodi Knjige smatraju svetinjom jest grad Knjige: Biblija je, na mnoštvo načina, kronika samog Jeruzalema, a oni koji su je čitali, počev od Židova i prvih kršćana, preko muslimanskih osvajača i križara, do današnjih evanđelističkih propovjednika iz SAD-a, neprekidno su mijenjali njegovu povijest, nastojeći dokazati da se biblijsko proročanstvo napokon ispunilo — piše britanski povjesničar i romanopisac Simon Sebag Montefiore. u uvodu svog hvaljenog i nagrađivanog djela “Jeruzalem (biografija)”.

Kako je taj mali grad postao Svetim gradom, središtem starog svijeta i ključem za današnji mir na Bliskom istoku pokušava autor prikazati u svojoj priči o 3000 godina starog grada. Biografija Jeruzalema ispričana je kroz ratove, ljubavne priče i prikaze kraljeva, osvajača, proroka, pjesnika i svetica, svih onih koji su grad izgrađivali, rušili, opisivali i u njega vjerovali.

KRONOLOŠKA POVIJEST JERUZALEMA I U HRVATSKOME PRIJEVODU

Knjiga je objavljena još 2011. godine, ali je nedavno dostupna našim čitateljima u izdanju Profila. Na tribini u Židovskoj općini predstavio ju je povjesničar i politolog Boris Havel.

Pohvalivši izvrstan prijevod, Havel je ustvrdio kako na hrvatskom jeziku imamo malo literature vezane uz povijest Izraela i Jeruzalema koja je neutralna i koja nije pisana sa skep-

tičnim stavom prema izraelskoj državnosti, pa čak i u formi pamfleta usmjerenih protiv postojanja izraelske države.

Najbolja preporuka za čitanje ove knjige, kako je rekao Havel, bila mu je upravo to što je autor nasljednik stare židovske loze čiji je davni predak bio čovjek koji je prvi podigao naselje van jeruzalemskih zidina. Autor je knjigu pisao na osnovi cjeloživotnog proučavanja tematike, koristeći stare arhive i svete spise, ali i jedinstvene izvore svoje obitelji, a iz svake stranice, kako je to istakao Havel, vidi se da je knjiga pisana s velikom pažnjom i ljubavi.

Montefiore je u svom pristupu oprezan i želi izbjeći da uvijedi bilo koga, on pokušava priču napisati tako da njome svi budu zadovoljni, a tek na samom njenom kraju, prilikom prikaza Šestodnevnog rata on izlazi iz sfere političke korektnosti i iz njega progovara židovstvo.

Na 620 stranica knjige građa je iznesena kronološki od ustoličenja grada do Šestodnevnog rata 1967. jer, kako je to autor napisao u uvodu, jedino se takvim pristupom može izbjeći iskušenje da se povijest gleda kroz opsesije današnjice. Montefiore prilikom pisanja priče uvršta religiozne koncepte paralelno uz korištenje histeriografije. Počinje s Davidovim osvajanjem Jeruzalema i potom slijedi Stari zavjet, pri čemu pokazuje impresivno poznavanje Biblije, kao i perzijske, grčke, rimske i muslimanske kulture koje stavlja u kontekst odnosa prema židovskom narodu i gradu Jeruzalemu.

Kad opisuje arapsko-izraelski sukob, nastoji ga opisati objektivno. Zločine koje su počinili Izraelci opisuje bez zadržke, praštajući im i manje nego što prašta arapskoj strani, zaključuje Havel.

IZRAELSKI POVJESNIČAR PREDSTAVIO SVOJ BESTSELLER

Izraelski povjesničar Yuval Noah Harari koji je osvojio svijet bestselerom “Sapiens: Kratka povijest čovječanstva”, u kojem razmatra pitanje biološke uvjetovanosti ljudske vrste i njezine jedinstvenosti u kontekstu njezina povijesnog razvoja, boravio je krajem ožujka u Zagrebu gdje je hrvatskoj publici predstavio hrvatski prijevod svog djela.

PIŠE: F. C.

Harari je u zagrebačkom kinu “Europa” publici predstavio hrvatski prijevod svog bestslera “Sapiens: Kratka povijest čovječanstva”, te održao kratko predavanje o usponu ljudskog roda.

Yuval Noah Harari, rođen je 1976. godine, doktorirao je na Sveučilištu u Oxfordu i predaje svjetsku povijest na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu. U središtu njego-

va znanstvena interesa nalaze se dalekosežna i općenita makro-povijesna pitanja: kako biologija utječe na povijest, ima li pravednosti u povijesnom razvoju, te jesu li ljudi s protekom vremena postali sretniji.

“Prije sto tisuća godina Homo sapiens je bio beznačajna životinja koja se u međuvremenu preobrazila u gospodara čitavog planeta i postala strah i trepet ekosustava”, kazao je zagrebačkoj publici Harari.

Njegova knjiga “Sapiens: Kratka povijest čovječanstva” (2014.) donosi uzbudljiv prikaz čudesnog povijesnog puta koji je prošla ljudska vrsta a istovremeno propituje naša vjerovanja, djelovanje, moć i budućnost.

Izraelski znanstvenik u traženju odgovora na ova pitanja, sapiensa promatra kao biološku vrstu, pita se kad je i kako nastala, po čemu je jedinstvena, što je stvorilo našu kulturu i civilizaciju te kakav će biti kraj ljudske vrste.

Harari ljudsku povijest, koja je počela prije nekih 70 tisuća godina, ne dijeli — kao što je to uobičajeno — na ere, već tu povijest dijeli na četiri revolucije: kognitivnu, agrarnu, unifikacijsku i znanstvenu. Pri tome smatra da su sapiensa prve tri revolucije stvorile dok bi ga ova četvrta mogla uništiti.

Harari smatra da će otkrića i veliki napredak naše ere stvoriti nove klase a time i nove klasne borbe pa bi tako sapiens mogao postati prva vrsta koja je počinila “kolektivno samoubojstvo”.

Ljudska su bića tijekom posljednjih nekoliko desetljeća ostvarila napredak kada je

riječ o ljudskoj sudbini — u nekoj smo mjeri suzbili glad, bolesti i rat, možemo promijeniti DNA, povezivati ljudski mozak s računalima i nadvladati pravila prirodne selekcije.

Čovjek je moćniji nego ikada, ali zapravo ne zna što bi sa svim tim sposobnostima mogao učiniti, ističe Harari i istovremeno upozorava na opasnost od velike neodgovornosti ljudi, koji nikome ne odgovaraju za ono što čine.

Hararijevu knjigu “Sapiens: Kratka povijest čovječanstva” objavio je u Hrvatskoj izdavač Fokus komunikacije. Knjiga je ilustrirana s tridesetak fotografija, šest mapa i 25 ilustriranih dijagrama.

FOTOGRAFIJA: YUVAL NOAH HARARI

Yuval Noah
Harari

Sapiens
Kratka
povijest
čovječanstva
FOKUS

BALADA O DVA NADGROBNA BLOKA

Prvi privremeni sedmodnevni postav, park Zrinjevac, Zagreb

PIŠE: AMELA FRANKL

Više od pola stoljeća dva nadgrobna bloka moje prabake i pradjeda ležala su napola zakopana u dvorištu naših rođaka nadomak Zagreba. Stjecajem okolnosti otac mi je 2005., tek nekoliko godina prije smrti, otkrio priču o njima. Početkom prošloga stoljeća moji su pradjed i prabaka bili pokopani na židovskom groblju u Krapini. Ustaške su vlasti početkom Drugog svjetskog rata devastirale židovski dio groblja. Kako bi sačuvali makar spomen na mjesta njihova posljednjeg počinaka njihov, tada još jedini živući sin, moj

djed i njegov sin jedinac, moj otac pohranili su nadgrobne blokove u dvorište rođaka u kojem ću šezdeset godina poslije stajati s ocem zapiljenog pogleda u zemlju. Sjećam se kako sam zatečena i ogorčena tom spoznajom upitala: "...i što ćemo sad? Gdje ćemo konačno, jednom i zauvijek položiti blokove?" Kao ni prije pola stoljeća tako ni te 2005. godine otac nije znao odgovor. Ipak, osjećala sam tada svojevrсно zadovoljstvo. Bila sam uvjerena kako se makar oslobodio desetljećima nošenog tereta znajući kako za spašene grobne blokove ionako više nigdje neće biti mjesta. Ovdje bi priča o bizarnom obiteljskom nasljeđu mogla imati svoj kraj. No očevom smrću, briga o nadgrobnim blokovima bila mi je tek prosljeđena.

Prošlo je još deset godina. Priznajem, dovoljno dugo za pokušaj rješavanja naslijeđenog zadatka.

Konačno 2014. godine, ja, praunuka Sigmunda i Marije Frankl odlučujem na svoj način pronaći spokoj svim živim i mrtvim akterima ove priče.

Znajući što me čeka, iznajmljujem malo teretno vozilo. Odlazim s ekipom u Zagorje, u dvorište svojih rođaka. Ne zaboravljam uz alat za otkapanje ponijeti i šaku brašna koji ću posipati po oštećenoj površini bloka kako bih što bolje dešifrirala slova i brojke, imena, datume rođenja i smrti. Iskopavam gotovo sedamdeset godina napola skrivene kamene blokove. Dok ih izvlačimo, osjećam njihovu težinu. Blok okrenut prema zemlji nastanjen je kišnim glistama. Konačno otkrivam godinu rođenja moje prabake. Na neki neobičan način radujem se okrugloj brojci, rođena je 1863., točno sto godina prije mene. Na drugom bloku nemoguće je iščitati točan sadržaj. Vrijeme je učinilo svoje. Vraćamo se u Zagreb. Sada konačno znam što mi je za činiti: nadgrobne blokove svojih predaka postaviti ću na najljepše mjesto u gradu. U park!

Nadgrobni blokovi bez grobova su mala ali snažna uporišna točka. Gomila nevažnih osobnih priča bremenitih mnogobrojnim pitanjima upućenih svima nama, malih sudbina čije posljedice traju do danas. Homotetija osobnog i javnog, obiteljske priče i povijesti, temeljnog individualnog prava moje prabake i pradjeda na počinak i njegovog sustavnog osporavanja do danas. Slične obiteljske priče okovane šutnjom i zaboravom zauvijek će ostati anonimne ili tek sažete u neki statistički broj. Glavni akteri moje priče još uvijek imaju ime i prezime.

Postavljanjem nadgrobnih blokova moje prabake i pradjeda želim ovdje i sada svoj naslijeđeni obiteljski teret podijeliti sa svima vama koji se nađete na Zrinjevcu. Hvala vam!

FOTOGRAFIJA: BORIS CVJETANOVIĆ

MEĐUNARODNI PROJEKT “DVOSTRUKI TERET” U KOPRIVNICI

Gimnazijalci educirali svoje sugrađane

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Subotnje jutro na koprivničkom glavnom gradskom Zrinskom trgu uvijek izmami mnoštvo prolaznika koji žure u trgovine, ljekarnu, na plac, po friške novine ili jednostavno predahnu na kavi u jednom od ugostiteljskih objekata na trgu. Nije se činilo ni da će ova subota u travnju biti drukčija, no da tako ne bude pobrinuli su se učenici lokalne gimnazije “Fran Galović”. Koprivnički srednjoškolci još od prošle godine sudjeluju u međunarodnom projektu “Dvostruki teret, učenje o Holokaustu i nacionalsocijalizmu u Europi”. Osim koprivničkih, u projektu još sudjeluju i srednjoškolci iz Zaprešića.

Mladi Koprivničanci dali su si mnogo truda — sve su zainteresirane prolaznike upoznali s umjetničkom intervencijom “Mapiranje Koprivnice”. U obliku tračnica postavili su pet tema koje su istraživali zadnjih mjeseci: Židovi u Koprivnici, Logor Danica, Sustav koncentracijskih logora u NDH, Pravednici među narodima, Partizani-Podravska republika. Svaka je od tih tema neizmjerljivo važna za lokalnu povijest Koprivnice, koju nažalost građani “podravske metropole” slabo poznaju. Intervenciju na trgu zajedno su otvorili gradonačelnica Vesna Željeznjak, Ivan Pal, zamjenik župana Koprivničko-križevačke županije, Katrin Ostwald-Richter, ravnateljica Goethe Instituta Kroatien, Vjekoslav Robotić, ravnatelj koprivničke gimnazije i dr. Sanja Švarc Janjanin, predsjednica Židovske općine Koprivnica.

O povijesti koprivničke židovske zajednice i danas svjedoče mnogi tragovi poput sinagoge u Svilarskoj ulici, židovskog groblja na zapadnom ulazu u grad, zbirke židovskih predmeta u muzeju, a tu djeluje i malobrojna Židovska općina. Židovska zajednica praktički je prestala postojati u ljeto 1941. godine

kada su gotovo svi koprivnički Židovi jednostavno razdijeljeni u ustaškim logorima gdje su se Pavelićevi poslušnici ubrzo obračunali s njima. Rijetko se tko nakon rata vratio natrag na svoje. I o razdoblju rata govore mnogi spomenici i memorijalna mjesta: nedaleko grada nalaze se ostaci logora Danice, osnovanog još u travnju 1941. Doduše, groblje i sinagoga, a posebno kompleks Danice vape za ulaganjima i obnovom: jednostavno nije dovoljno prepustiti ta mjesta muzeju da brine sam o tome. Planovi postoje, ali sve se uvijek nekako stopira pa objekti već desetljećima propadaju naočigled.

O tome da je Koprivnica od studenog 1943. do veljače 1944. bila glavni grad Podravske republike, zna vjerojatno manje od 1 posto Koprivničanaca. Iako nije dugo postojala, ta slobodna partizanska “državica” usred fašističkog pakla Europe ostavila je dubok dojam na Hrvate u jeku najvećeg svjetskog sukoba. Tko bi rekao da će se na potezu od gorskih grebena Ivanščice i Kalnika, preko doline Bednje, šume Bilogore do prvih sela pred Viroviticom nakratko prekinuti mrska ustaška vlast te da će lokalno stanovništvo 4 mjeseca disati plućima slobode?

NOVI POGLEDI NA RAT?

Gimnazijalci su se prema ovim izazovima postavili vrlo hrabro. “Na projektu smo radili pola godine. U početnoj fazi, nakon upoznavanja s projektom, sudjelovali smo na seminaru zajedno s partnerima u projektu gdje smo i definirali faze izvedbe. Nakon toga uslijedio je odabir i motivacija učenika, radionice s učenicima i prezentacija na glavnom gradskom trgu u Koprivnici. Iz naše gimnazije učestvovalo je 25 učenika i troje profesora povijesti, a svu moguću potporu dobili smo od ravnatelja Vjekoslava Robotića”, rekao je prof. Zoran Pintarić. Goethe institut iz Zagreba podnio je organizacijski teret

projekta, a pomogli su i Muzej grada Koprivnice, Židovska općina Koprivnica, Udruga antifašista Koprivnica, gradska uprava. Svi su učenici bili iznenađeni, čak i šokirani jezivim događajima koje je rat prouzročio, a s druge strane impresionirani doprinosom židovske zajednice razvoju Koprivnice.

Kakve su bile reakcije građana na Mapiranje? Velikoj većini građana bilo je drago da te tužne priče Drugog svjetskog rata nisu pale u zaborav te da se konačno pokrenulo pitanje revitalizacije Spomen-područja Danica gdje je bio prvi logor u NDH- a koji stoji sramotno zapušten.

“Projekt je bio odličan i ispunio je sva moja očekivanja. Sudjelovali smo u raspravama, radionicama, a moja grupa bila je zadužena za istraživanje na temu ‘Koprivnički Židovi’ koju smo kod Mapiranja prezentirali našim sugrađanima. Na početku nisam znala da će ovaj način učenja biti toliko zanimljiv i da se na taj način neka tema može toliko približiti učenicima. Svi se oni slažu da nam takvim radom povijest postaje bliža i mnogo zanimljivija”, kaže Lea (16).

Nakon projekta sve sudionike očekuje još ljetna škola u Novom Vinodolskom gdje će se okupiti sudionici projekta iz Hrvatske, Mađarske, Srbije i BiH. Svi sudionici još će jednom prezentirati svoja istraživanja i ostvariti međusobne kontakte.

FOTOGRAFIJA: MEĐUNARODNI PROJEKT
DVOSTRUKI TERET U KOPRIVNICI

PRVI SUSRET S BAROKNIM GRADOM

Podrška dosadašnjoj, ali i budućoj suradnji

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

O Izraelu se ovih dana mnogo pričalo u Varaždinu — točnije, u Gospodarskoj školi. Dva desetak učenika predvođenih profesoricom Šteficom Pokorny, mjesec su dana istraživali činjenice o povijesti i književnosti, geografiji, religiji i ekonomiji Države Izrael. Svoje su rezultate predstavili svojim kolegama na satovima razrednika te na plakatima u hodnicima škole.

“Dane Izraela u Gospodarskoj školi” službeno je obišla i konzulica i zamjenica izraelske veleposlanice Irit Shneor, koja je iz Zagreba doputovala autobusom.

U školi joj je priređen svečani doček, najprije je obišla učionice i hodnike s izložbom učeničkih radova, a ravnateljica Katica Kalogjera-Novak upoznala ju je s radom škole.

Gospodarska škola obrazuje učenike u ekonomskim strukama za zanimanja u trgovini, ugostiteljstvu, turizmu i administraciji. Uspješni su na brojnim natjecanjima u znanosti, struci i sportu. Već nekoliko godina sudjeluju u projektima “Šafran” i “Znanjem protiv mržnje” gdje se bave tematikom Holokausta. Nedavno su na državnom seminaru predstavili svoje istraživanje “Povijest jedne obitelji” koje govori o priči obitelji Krajanski. Upravo je Holokaust poveznica s Udrugom za edukaciju i promicanje ljudskih prava koja je organizirala posjet konzulice škole.

Nakon dočeka predstavnika Grada i Varaždinske županije, učenički je zbor otpjevao dvije pjesme na hebrejskom, čime su oduševili sve prisutne. Potom su predstavili svoja istraživanja o Državi Izrael. Irit Shneor održala je predavanje o gospodarskim dostignućima i izraelskom turizmu te ih sve pozvala da jednog dana posjete tu državu. Radni je jezik bio engleski, a učenici su bez problema komunicirali s konzulicom. Zanimale su ih mogućnosti studiranja u Izraelu, kako izgleda njihovo školstvo, turistička odredišta. Za kraj su joj otpjevali poznatu Domjanićevu pjesmu “Fala”.

Nakon posjeta Gospodarskoj školi, konzulica se susrela s predstavnicima Grada Varaždina u staroj gradskoj vijećnici. Vjeran Radelić, zamjenik gradonačelnika predstavio joj je projekte u kojima grad sudjeluje, a konzulica je izrazila želju da ojača suradnja između veleposlanstva i Varaždina, osobito na kulturnom planu. Posjet se nastavio u znamenitom Starom gradu gdje je konzulica obišla povijesni postav te zbirku starog oružja.

“Prvi puta sam u Varaždinu i grad me toliko oduševio svojom uređenošću, ljepotom, poviješću, a posebno ljudima. Svakako bih ga željela posjetiti i u slobodno vrijeme. Nadam se da ćemo nastaviti s dobrom suradnjom i s Gradom, i sa Županijom jer, prema onome što sam čula, imamo velike mogućnosti da se naši srdačni odnosi oplemene zajedničkim projektima u kulturi, turizmu, edukaciji” kazala je konzulica Shneor.

FOTOGRAFIJA: MILIVOJ DRETAR / KONZULICU SU ODUŠEVILE UČENICE U NARODNOJ NOŠNJI IZ JALŽABETA

FOTOGRAFIJA: MILIVOJ DRETAR / NA PRIJEMU U GRADSKOJ VIJEĆNICI RAZGOVARALO SE O BUDUĆOJ SURADNJI

ANTISEMITIZAM U PAR CRTICA POVIJESTI

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

U vrijeme kada antisemitizam ne nestaje već raste u valovima, vrijedi se zapitati koliko zapravo razumijemo taj pojam. U posljednjih desetak godina taj je pojam postao sastavni dio nastavnog gradiva. Antisemitizam u hrvatskim školama definiraju učenici 8. razreda, 1. razreda trogodišnjih škola, 2. razreda četverogodišnjih stručnih škola i 4. razreda gimnazije. Kako je zapravo u školskim primjerima definiran antisemitizam? Udžbenik povijesti za drugi razred srednjih strukovnih škola iz 2002. godine spominje antisemitizam u osnovnom tekstu: "Hitler je isticao superiornost arijevske rase, poticao je rasizam i antisemitizam koji je osobito bio uperen protiv Židova." Srećom u istom udžbeniku naš glavni pojam ima definiciju u zasebnom pojmovniku gdje u nekoliko redova pojašnjen pojam i istaknut razvoj antisemitizma od antike do danas. U najnovijem i aktualnom udžbeniku za 4. razred gimnazije stoji: "Iracionalna mržnja prema Židovima — antisemitizam — žalosna je pojava u europskoj povijesti koja je u doba nacizma dostigla vrhunac." Iz obje se definicije nazire da je antisemitizam mržnja prema Židovima i da vjerojatno ima stare korijene. Bilo bi zanimljivo vidjeti ima li među srednjoškolicima interesa da taj pojam dublje istraže i ima li nastavnika koji im u toj temi mogu pomoći.

Tema antisemitizma je složena i već iscrpno istražena. Generalizirajući, taj je pojam uvijek vezan uz nepoznavanje i nerazumijevanje židovske religije što dovodi do straha. Taj je strah u mnogim momentima bio agens koji je potaknuo pogrome protiv Židova jer se npr. širila kuga, loša ljetina, smrtnost dojenčadi, vještice ili bilo koji drugi razlog.

Mržnja prema Židovima je povezana uz razvoj i širenje kršćanstva, te kasnije islama. Židovski je narod nakon gubitka kraljevstva i dva neuspjela ustanka protiv Rimskog

Carstva raseljen diljem svijeta. Kada je kršćanstvo postala službena religija Rimskog Carstva sve su druge religije zabranjene. Judaizam je došao posebno pod udar, jer su Židovi ti koji su "ubili Isusa Krista". Premda odgovornost za kažnjavanje nosi Poncije Pilat nisu mogli rimskog časnika proglasiti krivcem. Ipak su Rimljani "nosioci" kulture.

U emigraciji, odnosno dijaspori, Židovi su tijekom stoljeća doživljavali manje i veće izraze neprijateljstva ili progona većinom ovisno o volji ili potreba određenih vladara. Poljska je postepeno od 14. stoljeća dopuštala Židovima ista prava kao i kršćanima što je naposljetku dovelo do toga da je do Drugog svjetskog rata većina Židova živjela upravo u Poljskoj. Španjolska je nakon 1492. godine protjerala Židove od kojih je veliki broj spasa našao u Osmanskom Carstvu. Nakon što se u 7. stoljeću pojavio islam i kasnije ušao u prostor Europe, Židovi su često stavljeni u istu grupu "arapskih stranaca" i upali su u žrvanj prve islamofobije.

DEFINICIJA, RAZVOJ I UPOTREBA POJMA ANTISEMITIZAM

Definicija, njen razvoj i upotreba antisemitizma važni su u razmatranju povijesti mržnje prema Židovima. U sadašnjoj enciklopediji antisemitizam je definiran kao neprijateljstvo prema Židovima na religijskoj, nacionalističkoj ili rasnoj osnovi (dosl. »prema semitima«, od kojih su Židovi jedan narod); ideologija po kojoj su Židovi zbog svoje vjere, nedovoljnog patriotizma i sl. te osobito zbog svojih rasnih osobina pogubni i opasni za druge narode i kulture.

Termin Semiti (Sem je jedan od tri sina Noe) je 1771. godine upotrijebio August Ludwig von Schlözer kada je povezao etnologiju jezika Židova, Arapa, Aramejaca i Etiopljana. U skladu s tom idejom je Ernest Renan 1862. godine kategorizirao judaizam, kršćanstvo i islam kao "semitske religije" i nadodao da je Semitima stran svaki duhovni i materijalni napredak. Tu je tezu 1860. godine napao orijentalist Mori-

FOTOGRAFIJA: ANTISEMITIZAM
U PAR CRTICA POVIJESTI

tz Steinschneider i nazvao je "antisemitskim predrasudama". Taj je termin već 1865. ušao u pruski leksikon gdje je anti-semitsko označavalo ponašanje protiv Židova. Korištenje riječi "antisemitizam" je kasnije krivo pripisano njemačkom novinaru Wilhelmu Marru.

Marr je u svom tekstu "Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum" (1879.) definirao Židove kao bliskoistočne strance, antisemitske rase. Prema njemu su Židovi biološki zaknuti i moralno nerazvijeni, te ih čak niti pokrštavanje ne može poboljšati. Židove se ne može asimilirati jer su stvorili državu u državi. Uz pomoć štampe, državnih financija i gospodarstva provode kulturni rat protiv Njemačke. Pozvao je na formiranje "Antisemitske lige" za obranu Njemačke. Uz židovsko ime tada su povezani tada nepoćudni pojmovi poput demokracije, socijalizma, komunizma, pluralizma, materijalizma, itd. Važan dio te naracije je identificiranje Židova kao manje vrijedne rase umjesto religijske grupacije. To ne znači da se antisemitizam riješio stoljetnog tereta mržnje prema regij-

FOTOGRAFIJA: ANTISEMITIZAM U PAR CRTICA POVIJESTI

skim Židovima već da se uz mržnju prema religiji sada dodaje još i rasni element. Vrijedi istaknuti da su Židovi u njemačkim državama emancipirani početkom 19. stoljeća i to prividno ostavlja dojam velikog uspona u vrlo kratkom vremenu.

“RJEŠAVANJE ŽIDOVSKOG PITANJA”

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća politički pokreti u Njemačkoj, Austriji i Ruskom Carstvu u svoje političke programe počinju uvrštavati problematiku “rješavanja židovskog pitanja”. Brojne časničke i studentske orga-

nizacije, te bratovštine se krajem 19. stoljeća jasno definiraju kao antisemitske i postepeno zabranjuju članstvo Židovima. Sveopće njemačko bratstvo je 1905. godine jasno definiralo da su Nijemci oni koji su čistog german-skog porijekla.

Gledamo li Njemačku 1905. godine čak 95 posto naselja nije imalo židovskih stanovnika. Više od polovice njemački Židova živjelo je u velikim gradovima poput Berlina, Frankfurt na Majni i drugim gradovima većim od 100.000 stanovnika. U isto se vrijeme više od 60 posto njemačkih Židova bavilo poslo-

vima prodaje i distribucije roba, oko 27 posto obrtništvom i malom industrijom, te minimalno poljoprivredom. Takvi postoci su bili u suprotnosti s ostatkom njemačkog stanovništva. Tu su vjerojatni razlozi prikazivanja Židova kao dominantnih faktura njemačkog gospodarstva, politike i kulture premda su u ukupnom postotku stanovništva bili manjna od samo 1 posto. Njemački su Židovi zahvaljujući i kulturi u 19. stoljeću prikazivani kao primjer materijalizma, prevare, štetnosti, smeća i općenito zla. (Fichte, Hegel, prije njih Kant ili čak francuski prosvjetitelj Voltaire).

Nakon Prvog svjetskog rata, u kojem se za Njemačko Carstvo borilo blizu 100.000 Židova, antisemitizam dobiva podršku od Crkve. Prvenstveno se tu radi o protestantskoj crkvi, ali je i Katolička crkva prihvaćala sam nacizam koji se borio protiv komunista u Njemačkoj. Tijekom Prvog svjetskog rata kada se situacija na bojištima sve više pogoršavala Židove su počeli prikazivati kao švercere. U vojsci je čak 1917. godine provedeno brojanje Židova, ali su zbog velikog broja židovskih vojnika u omjeru na ukupno stanovništvo Njemačke ti rezultati zatajeni.

Postepeni porast antisemitizma tijekom 1920ih vidljiv je prema nekim istraživanjima na primjeru turizma. Jacob Borat je istraživao broj hotela koji su odbijali primiti židovske turiste. Broj takvih smještajnih kapaciteta se postepeno povećavao, ali to nije sprečavalo da židovski turisti odlaze u hotele koji su ih prihvaćali. Tijekom 1920ih “židovsko pitanje” nije dominiralo kao javni problem. Tu su uz inflaciju, nezaposlenost i stalni strah od građanskog rata puno jača neprijateljstva bila usmjerena prema radničkim organizacijama koje su povezane s komunistima ili s tradicionalnim neprijateljima Francuzima.

Hitler je antisemitske govore slušao od 1908. godine i 1919. imao prve jasne znakove budućeg plana za Židove. Mnogi istraživači njegova života bi se složili da u biti nije izmislio ništa novo već je samo kanalizirao postojeće. Hitler je tada napomenuo da je konačni zadatak antisemitske politike nepovratno odstranjenje Židova. Tu je misao uključio u rad Nationalsocijalističke njemačke radničke partije tijekom 1920ih i kasnije je tijekom 1930ih ozakonio tu politiku. Kako je antisemitizam već bio prisutan u društvu, kulturi, crkvi, Hitler je totalitarnim režimom institucionalizirao mržnju i pripremio teren za buduće aktivnosti. Razvojem ratnih zbivanja jedino rješenje “židovskog pitanja” za naciste je bilo KONAČNO rješenje.

MEN IST AZOY WIE GOTT IN FRANKREICH

(JIDIŠ: SRETAN KAO BOG U FRANGUSKOJ)

Francuska danas ima treću najveću židovsku zajednicu na svijetu, nakon Izraela i SAD-a. U Francuskoj živi 478.000 Židova koji čine nešto manje od 1 posto stanovništva zemlje, ili točnije 0,751 posto stanovništva. Francuski Židovi, koji imaju brojne obiteljske veze s Izraelom, vjerojatno su najveći cionisti od svih židovskih zajednica u dijaspori. Žive li Židovi danas kao “bogovi u Francuskoj” kao što se to kaže u staroj jidiš poslovice iz 19. stoljeća?

PIŠE: NATAŠA BARAC

Židovi u Francuskoj žive odavno. Povijest židovske zajednice u toj zemlji bila je puna uspona i padova, a pitanje prava Židova na državljanstvo periodički se postavljalo, kao što se to dogodilo i tijekom poznate afere Dreyfuss. Ipak, Francuska je bila prva zemlja koja je Židovima dala građanska prava i dugo vremena Židovi ostatka Europe gledali su na Francusku kao na uzor i pomalo zavidjeli francuskim Židovima.

MALO POVIJESTI

Židovi žive u Francuskoj još od antičkih vremena. Židovski trgovci koji su dolazili u luku Marseille u doba rimske kolonizacije, “krivci” su za osnivanje židovskih zajednica u tom dijelu Francuske.

U Srednjem vijeku, razvijaju se brojne dobro integrirane židovske zajednice, o čemu svjedoče brojne ulice koje nose židovska imena u francuskim gradovima. Najstariji još uvijek vidljivi spomenik Židova u Francuskoj nalazi se u Rouenu i datira iz 12. stoljeća. Židovske su zajednice bile velike ali bile su važne i po tom jer su dale brojne intelektualce židovskog svijeta.

Naravno, taj suživot Francuza i Židova nije uvijek bio ružičast: tako je npr. kralj Luj IX. nametnuo Židovima nošenje distinktivne oznake: malog žutog kruga od tkanine koju su morali nositi na odjeći. Godine 1394. Židovi su čak bili i prognani iz francuskog kraljevstva. S druge strane, Francuska je tijekom

FOTOGRAFIJA: TRG U PARIZU ODAJE POČAST ŽIDOVSKIM ŽRTVAMA

povijesti primila i veliki broj Židova koji su bježali iz Španjolske i Portugala.

Francuska revolucija označila je veliku transformaciju u vezi situacije Židova u Francuskoj: od 1790., zahvaljujući između ostaloga i opatu Grégoireu, Židovi su u potpunosti postali francuski državljani.

Napoleon I. poduzeo je različite mjere kako bi još više intergrirao Židove u naci-

onalnu zajednicu, odnosno da to kažemo jednostavno: da bi većina stanovništva na Židove gledala normalno. Godine 1808. Dekretom iz Bayonnea naredio je svim Židovima da uzmu prezimena.

19. stoljeće karakterizira još veća integracija, odnosno asimilacija Židova u francusko društvo kojem su s ponosom pripadali. Podrška Republici i novim idejama išla je ruku

pod ruku s gospodarskim i socijalnim napretkom u svim područjima. Malo po malo, Židovi su pronašli svoje mjesto u vojsci, obrazovnom sustavu, politici. Bili su prihvaćeni u “svijetu” i socijalnom životu koji je u to doba imao vrlo stroga pravila.

MODEL EMANCIPACIJE KOMPATIBILAN S NACIONALNOM IDEJOM

Za Židove u Europi, Francuska je predstavljala model emancipacije koji je bio kompatibilan s nacionalnom idejom. Sve veći priliv Židova s istoka, iz Njemačke a zatim i iz Poljske i Rusije u Francusku bio je posljedica tog modela

Emancipacija Židova za vrijeme Napoleona — kada su Židovi po prvi puta u Europi postali emancipirani stanovnici — dovela je do sklapanja svojevrsnog ugovora prema kojem su Židovi prihvatili francusku kulturu, vrijednosti i zakone a svoj su vjerski identitet ostavili za privatnu sferu.

Zauzvrat su Židovi dobili državljanstvo i jednaki status s ostalim građanima prema zakonu. Za vrijeme 19. i prve polovice 20. stoljeća Židovi su bili identificirani ne kao Židovi već kao Francuzi “židovske vjere”.

Čak i nakon mračnog razdoblja Drugog svjetskog rata, kada je 75.000 francuskih Židova bilo deportirano i ubijeno, francuski Židovi su ponovno zauzeli svoje mjesto kao građani zemlje koja je izmislila ljudska prava, svjesni da ih je njihova vlada izdala i da ih zemlja koju su smatrali domovinom nije zaštitila, ali svejedno osjećajući tu zemlju svojom.

Francuska židovska zajednica bila je velikom većinom aškenaska — potiče iz središnje i istočne Europe, a doživjela je demokratski rast bez presedana pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća kada je oko 300.000 Židova stiglo iz bivših francuskih kolonija i protektorata, prije svega iz Alžira, Tunisa i Maroka. Ova židovska imigracija nije potaknula samo brojnost židovske zajednice u Francuskoj već joj je dala i veće pouzdanje i snagu, te označila početak razvoja politike francusko-židovskog identiteta.

Kada je francusko carstvo došlo do svog krvavog kraja i kada se demografska slika Francuske počela mijenjati više nego ikada prije, revolucionarna tradicija “prava da budemo isti”, koju je ljubazno prihvatila židovska populacija koje je preživjela Holokaust, pomalo se počela mijenjati suočena s izazovom ideologije “prava da budemo različiti”.

FOTOGRAFIJA: ŽIDOVSKI DUĆAN U PARIZU

NOVI MULTIKULTURALIZAM

Multikulturalizam se promijenio i Francuska u 21. stoljeću, kao nacija s brojnim etničkim manjinama, suočava se s velikim izazovom. Analitičari smatraju da bi taj izazov mogao biti presudan i za budućnost židovske zajednice u Francuskoj.

Židovi su tijekom svoje tisućljetne povijesti u Francuskoj uvijek bili vrlo patriotski nastrojeni držeći se vrijednosti Republike, i često ih se opisuje kao uzorne građane, koji prihvaćaju i drže se francuskog ideala laičke države, koja inzistira na sekularnosti.

Taj ideal, kako je dobro napisala novinarka Natasha Lehrer u tekstu za list Guardian, često je bio neshvatljiv Amerikancima i Britancima naučenim na svoj model multikulturalnosti.

“Djeca su subotom ujutro odlazila u školu, a to je tradicionalni dan odmora za Židove. Meni je to bila jasna anti-židovska diskriminacija, ali francuski Židovi nisu tako na to gledali”, objašnjava na tom primjeru Natascha Lehrer.

FRANCUSKI ŽIDOV I DANAS

Danas u Francuskoj živi treća najveća židovska zajednica na svijetu koja broji više od 400.000 članova. U toj zajednici ima svih mogućih “vjerskih tendencija”, od ultra-ortodoksnih Židova do potpuno asimiliranih pripadnika zajednice.

Najveći broj Židova živi u Parizu i pariškoj regiji, ali velike zajednice nalazimo i u gradovima poput Lyona, Marseillea, Toulousea, Strasbourga i Nice.

U svim francuskim gradovima možemo pronaći brojne židovske institucije: općine, sinagoge, vrtiće, škole, dućane, restorane... a židovska zajednica izdaje i novine i časopise, te organizira niz aktivnosti. Postoje i brojne vjerske, karitativne i kulturne institucije francuske židovske zajednice.

Na organizacijskom planu, na području vjere Židove predstavlja Veliki rabin Francuske, a na političku planu i u odnosu na vlasti židovsku zajednicu predstavlja Predstavničko vijeće židovskih institucija Francuske (Conseil représentatif des institutions juives de France — CRIF). Na godišnjoj svečanoj večeri koju organizira CRIF, Republiku najčešće predstavlja ili premijer ili predsjednik države. Francuska je Židovima davala osjećaj da imaju šansu postati sve što žele jednako kao i bilo koji drugi građani zemlje, pa je tako i Židov Léon Blum u tri navrata bio francuski premijer. Francuska povijest bogata je važnim i utjecajnim Židovima. Francuski Židovi nikada ne skrivaju svoje židovstvo ali oni su isto tako prije svega državljani Francuske.

Ali francusko društvo se s vremenom mijenja i Francuzi danas više nego ikada moraju štiti vrijednosti i načela svoje Republike. Veliki broj francuskih Židova danas kaže da se u zemlji više ne osjećaju sigurno, a značajan je i broj onih koji se trajno naseljavaju u Izraelu.

☆ AFERA DREYFUS

Afera Dreyfus (francuski: L'affaire Dreyfus) naziv je za politički skandal u Francuskoj koji je izazvao duboke podjele u društvu između 1894. i 1906. godine. Ime je dobio po Alfredu Dreyfusu, mladom časniku židovskog porijekla koji je bio osuđen na doživotni zatvor zbog navodne špijunaže u korist Njemačke, da bi nakon nekoliko godina bio oslobođen svih optužbi i potpuno rehabilitiran. Dreyfusova afera danas se često navodi kao najpoznatiji primjer nepravdnih optužbi i osudi nedužnih ljudi.

Afera je izbila 1894. kada je francuska tajna služba otkrila kompromitirajuće pismo upućeno njemačkom vojnom atašeu u Parizu. Kratka istraga je utvrdila da je njegov autor Alfred Dreyfus, jedini Židov u stožeru, pa je proces dodatno bio opterećen atmosferom antisemitskih napada. On je uhićen te osuđen na doživotni zatvor i 1895. poslan na izdržavanje kazne u zloglasnoj kažnjeničkoj koloniji na Đavoljem otoku u Francuskoj Gvajani. Dvije godine kasnije je pot-

pukovnik Georges Piquart, ponovno proveo istragu i ustanovio da je pravi počinitelj Ferdinand Walsin Esterhazy. Njegovi pretpostavljeni su, međutim, odlučili zataškati njegovo otkriće i premjestiti Piquarta u Tunis, prije nego što je Esterhazy oslobođen na suđenju gdje su se koristili krivotvoreni dokazi. U međuvremenu je organizirana javna kampanja za dokazivanje Dreyfusove nedužnosti, u koju su se s vremenom počeli uključivati brojni intelektualci i javne ličnosti, uglavnom lijeve i republikanske orijentacije. 1898. im se priključio poznati književnik Emile Zola koji je objavio otvoreno pismo "Optužujem" (J'accuse). Godine 1899. je Vrhovni sud Francuske uvažio Dreyfusov zahtjev za novim suđenjem, ali je na njemu ponovno proglašen krivim, s kaznom smanjenom na 10 godina. Tri godine kasnije Dreyfus je prihvatio predsjedničko pomilovanje, prije nego što je službeno rehabilitiran 1906. godine te mu je vraćen oduzet čin.

Ova je afera duboko podijelila tadašnje francusko društvo, ali i učvrstila Treću republiku, s obzirom da su njene institucije na kraju uspjele ispraviti nepravdu. Posljedice afere, koja je prerasla u državnu krizu, bile su odvajanje (1905.) crkve i države, za koju se isticalo kako je država svih građana, te dugotrajna i duboka politička podjela na desne "nacionaliste" i lijeve "antimilitariste". Na međunarodnom planu taj je čin protiv Židova među europskim Židovima potaknuo ideju o stvaranju židovske nacionalne države, odnosno cionistički pokret. Osnivač Svjetske cionističke organizacije Theodore Herzl pratio je kao novinar slučaj Dreyfus za švicarski list "Neue Freie Presse".

☆ VICHIJEVSKA FRANCUSKA I RAFLE DE VÉL D'HIV

Antisemitizam je bio posebno opasan u Vichijevskoj Francuskoj. Vichijevska vlada otvoreno je surađivala s nacističkim okupatorima u identifikaciji Židova i njihovoj deportaciji u logore smrti. Već u listopadu 1940. godine, bez ikakvog zahtjeva s njemačke strane, Vichijevska vlada je donijela antižidovske mjere, zabranjujući im kretanje i ograničavajući im pristup javnim mjestima i zabranjujući im većinu profesionalnih aktivnosti.

Godine 1941. Vichijevska vlada je uspostavila tijelo (Commissariat général aux questions juives), koje je surađivalo s Gestapoom u deportaciji Židova, uključujući i jednu od najvećih racija koja je provedena 1942. godine u Parizu.

Pariška policija provela je u zoru 16. srpnja 1942. godine raciju i uhitila više od 13 tisuća Židova, među kojima i 4 tisuće djece. Oni su pet dana bili zatočeni na Zimskom velodromu u Parizu (Vélodrome d'hiver ili u pariškom žargonu Vel' d'Hiv) gdje im je na raspolaganju bilo pet zahoda i jedna slavina s pitkom vodom. Nakon toga bili su deportirani u logore smrti.

"Rafle de Vél d'Hiv" kako se taj događaj naziva u Francuskoj, ostao je upisan u francusko nacionalno sjećanje kao simbol odgovornosti režima i francuskoga naroda za Holokaust počinjen nad francuskim Židovima. Francuski predsjednik Jacques Chirac ispričao se 1995. zbog sudjelovanja francuskih policajaca i drugih Francuza u tom događaju.

S druge strane, Francuska ima treći najveći broj Pravednika među narodima, priznanje koje se dodjeljuje nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života tijekom Drugog svjetskog rata spašavali Židove.

Brojke objavljene u prosincu prošle godine pokazale su da je po prvi puta više Židova uselilio u Izrael iz Francuske nego iz bilo koje druge zemlje. Prošle je godine oko 7.000 francuskih Židova odlučilo doseliti se u Izrael. To je 1 posto židovske populacije Europe i dvostruko je više od brojki iz 2013. godine. Ovo dramatično povećanje broja Židova koji odlaze iz Francuske u Izrael bilo je predmetom međunarodnih rasprava i prije terorističkih napada u Francuskoj u siječnju ove godine.

PLAN BORBE PROTIV RASIZMA I ANTISEMITIZMA U FRANCUSKOJ

PIŠE: NATAŠA BARAC

Francuski premijer Manuel Valls objavio je u travnju plan borbe protiv rasizma i antisemitizma osuđujući njihovo “nepodnošljivo” širenje, u koji će Francuska, u sljedeće tri godine njegova provođenja, uložiti sto milijuna eura.

“Rasizam, antisemitizam, mržnja prema muslimanima, strancima i homofobija šire

se na nepodnošljiv način u Francuskoj”, kazao je Valls ističući da njegova vlada više ne namjerava “dopustiti da opet nešto dogodi”.

“Francuske Židove ne smije više biti strah što su Židovi, a francuske muslimane ne smije više biti sram što su muslimani”, istaknuo je. Plan francuske vlade, koji je obećao pred-

sjednik Francois Hollande nakon napada u Parizu, obuhvaća četrdesetak mjera koje obuhvaćaju pravosuđe, škole i internet.

Jedna od mjera plana francuske vlade predviđa i uvođenje “jedinice za borbu protiv mržnje na internetu”. Velika pažnja bit će posvećena i obrazovanju i obuci nastavnika.

FRANCUSKA BEZ ŽIDOVA NE BI BILA FRANCUSKA

Joseph Maila, profesor geopolitike, medijacije i međunarodnih odnosa na školi menadžementa ESSEC, politolog i bivši diplomat, direktor Odjela za vjerske poslove (2009.–2010.) i direktor službe za analitiku i političko planiranje pri Ministarstvu vanjskih poslova Republike Francuske (2010.–2012.) boravio je u travnju u Zagrebu u sklopu Rendez-vous Festivala Francuske u Hrvatskoj. U razgovoru za čitatelje Ha-Kola govorio je o židovskoj zajednici u Francuskoj i “novom antisemitizmu”.

RAZGOVOR VODILA: NATAŠA BARAC

Joseph Maila je čovjek kojeg nije lako predstaviti, s obzirom na širok raspon njegovih interesa, područja kojima se bavi, temama koje ga zanimaju. Taj Francuz libanonskog podrijetla bavi se, između ostaloga, sociologijom politike, međunarodnim odnosima, sociologijom sukoba, Bliskim istokom. Joseph Maila bio je i prvi laik na mjestu rektora Katoličkog instituta u Parizu.

Gospodine Maila, kako ocjenjujete situaciju u kojoj se danas nalaze francuski Židovi? Kakvi osjećaji prevladavaju među članovima zajednice?

— Želio bih prvo govoriti o okviru odnosno kontekstu u kojem mi postavljate ovo pitanje. Kao prvo, treba znati da u Francuskoj na razini građanskih ili drugih prava nema razlike između vjerskih ili drugih manjinskih zajednica. Isto je tako i u odnosu države prema pojedincima. Francuska je laička (sekularna) država u kojoj svi njezini državljani

imaju jednaka prava. Francuska je republika koja se temelji na građanstvu, na jednakosti prava. Francuska je demokracija s porukom — sloboda, jednakost, bratstvo.

Ali, naravno, s obzirom na globalizaciju i brojne druge recentne događaje, danas možemo primijetiti da se ljudi ili pojedinci sve više vežu za svoje posebnosti, za ono po čemu su drugačiji od drugih, što je potpuno normalno i razumljivo, pogotovo s emotivne strane. Ljudi, pojedinci počinju senzibilizirati svoju pripadnost nekoj zajednici. Laičnost odnosno sekularnost već se odavno nalazi u

Kakvo je Vaše mišljenje u vezi tzv. “islamske države” na Bliskom istoku?

— **Ja sam užasnut s time što se događa i to ne kao sociolog, već kao čovjek. To je strašno i to je nešto što nikada do sada nismo vidjeli, ne omalovažavajući ovdje ni žrtve Holokausta ni npr. žrtve genocida u Armeniji. Bliski istok je dio svijeta koji je tijekom svoje povijesti doživio strašne događaje. Ali ovdje vidimo skupinu koja u svome djelovanju preuzima apsolutnu krajnost u svojim akcijama. Skupina koja sve uništava, prodaje žene, ruši crkve, sinagoge, gradove. U tom obliku ovako nešto još nismo vidjeli. Užas kakav je rijetko dostignut. Vjerovali smo da smo u 21. stoljeću na neki način cijepljeni protiv takvih strahota, protiv takve degradacije ljudskosti, takvog ponižavanja drugih ljudskih bića.**

francuskom Ustavu. Dakle, kada postavite pitanje o tome kako se danas osjećaju francuski Židovi, mogli bi dobiti pravi francuski odgovor: ‘Mi ne radimo razliku između naših građana, razliku prema podrijetlu, vjeri, pripadnosti i Židovi su građani kao i svi drugi’.

Ne treba, međutim, skrivati da se unutar židovske zajednice u Francuskoj već neko vrijeme osjeća zabrinutost. I to je razumljivo — dogodili su se antisemitski incidenti, oskrvrnuta su židovska groblja, neki su članovi židovske zajednice ubijeni (slučaj Merah), dogodio se teroristički napad u siječnju u Parizu, sve je to pojačalo strah unutar francuske židovske zajednice.

Reakcija francuskih vlasti i političara na sve to što se događa, bila je jaka i to na svim razinama. Mislim da je poslana jaku poruka koja je nedvojbeno, jer su najviši francuski političari vrlo jasno i glasno kazali: “Francuska bez Židova ne bi bila Francuska”. To nije poruka koja se često čuje čak ni u Francuskoj, to je poruka koja izlazi iz okvira tipičnih političkih poruka i terminologija. I kada to gledamo, možemo vidjeti da postoji svijest o tom problemu na razini vlasti.

Taj strah među francuskim Židovima očituje se i u sve većem broju onih koji napuštaju Francusku i odlaze u Izrael?

— Da, s tugom u srcu moram također reći da veliki broj francuskih Židova odlazi živjeti u Izrael i taj broj je jako velik i iz toga možemo zaključiti da postoji realan strah u židovskoj zajednici. Nalazimo se dakle ispred dihotomne sheme: s jedne strane je Francuska kao prva zemlja koja je emancipirala Židove i dala im sva građanska prava i s druge strane, percepcija sa socijalnog stajališta, židovske zajednice koja se distancira, koja je meta napada. I ovdje se uključuje vlast koja prije svega ukazuje na neprihvatljivu situaciju odnosa prema židovskoj zajednici i koja pokazuje da tzv. ‘židovsko pitanje’ (o kojem su govorili i Karl Marx i Jean-Paul Sartre) ustvari prelazi okvire židovske zajednice. Židovsko pitanje ispituje mehanizme integracije Francuske Republike. I ovdje je Francuska uključila sve svoje snage da shvati što nije u redu s mehanizmom integracije.

Kako se stvarno osjećaju članovi židovske zajednice Francuske?

— Kao odgovor na to pitanje mogu Vam reći da vlada osjećaj straha i nesigurnosti i postavlja se pitanje tog mehanizma integracije.

Jesu li taj strah i osjećaj nesigurnosti realni?

— Ja se ne usuđujem dati odgovor na to pitanje, jer ne mogu ući u psihu bilo kojeg člana židovske zajednice, pa ne mogu dati direktan odgovor. Ali ako bih se usudio dati odgovor, on bi bio sljedeći: danas — nakon onoga što se dogodilo u slučaju Merah, kada su ubijena židovska djeca, ili u košer supermarketu u Parizu s novim židovskim žrtvama — možemo reći da su te osobe bile metom isključivo zbog svoje pripadnosti židovskoj zajednici i zato mislim da je legitimno govoriti o osjećaju nesigurnosti.

Pojavljuje li se danas novi oblik antisemitizma?

Danas vjerojatno možemo govoriti o nečemu što bi se moglo nazvati novim antisemitizmom, možemo govoriti o antisemitizmu koji se pojavljuje u novom obliku i koji se temelji na diskriminaciji. To je antisemitizam koji za svoje mete uzima pojedince na temelju njihove pripadnosti. Uopće ne želim izjednačavati stvari i stavljati ih na istu razinu, ali ako pratite francuske medije mogli ste primijetiti i veliku islamofobiju. U Francuskoj postoji i velika muslimanska zajednica koja se osjeća ugroženom, koja se osjeća “žrtvom”, a osim toga u nazovimo to, “tradicionalističkim krugovima” govori se o kršćanofobiji. Ali mislim da svi ti strahovi pojedinih zajednica ne odražavaju stvarno, opće i kolektivno stanje francuskog društva danas. Sve te osjećaje treba povremeno staviti u pravi kontekst, a to je kontekst krize, nezaposlenosti, imigracije. Moramo se okrenuti novim mehanizmima integracije i asimilacije u društvu.

Židovska zajednica u Francuskoj je stara zajednica, Židovi u Francuskoj žive još od razdoblja Gala. Osim Sefarada i Aškenaza koji su u raznim razdobljima doseljavali, tu je i veliki broj Židova koji su stigli iz bivših francuskih kolonija, poput Alžira, i dobili sva građanska prava.

Paradoksalno, francuske vlasti pokušavaju pružiti veću sigurnosti židovskoj zajednici te naoružani policajci i vojnici danas čuvaju moguće židovske mete: sinagoge, škole, vrtiće i druge institucije, a Židovi tvrde da

to nije rješenje jer smatraju da su oni na taj način postali još vidljivije mete. I to je veliki problem, sigurnost treba osigurati, ali to nije način na koji će se problem riješiti.

U novom antisemitizmu, u posljednjim terorističkim napadima u Parizu i Kopenhagenu, Židovi nisu bile primarne mete, nisu bili ni kolateralne žrtve već “dodane žrtve”. Kako da to objasnimo?

— Da, imate pravo, kada govorite o starom antisemitizmu u kojem su Židovi bili mete, ovakvih situacija poput ovih nedavnih nema. S tim se apsolutno slažem. Ali u međuvremenu se dogodilo nešto drugo. Imate s jedne strane veliku arapsko-muslimansku zajednicu koja je senzibilizirana prema židovskom pitanju zbog izraelsko-arapskog sukoba. Arapsko-muslimanska zajednica nema onu notu starog antisemitizma koji se temeljio na mržnji zbog toga što su “Židovi su ubili Isusa” i sličnim stvarima. Tu tematici tradicionalnog antisemitizma, pripadnici arapsko-muslimanske zajednice nemaju. Ali nova strana novog antisemitizma je, rekao bih, zbnjenost, odnosno poistovjećivanje židovske zajednice i Izraela. U novom antisemitizmu ima nešto što bi se moglo nazvati “identifikacija s identitetom”. Taj novi antisemitizam hrani se anticionizmom i teško možemo odvojiti antisemitizam od anticionizma. Postoji također i drugi aspekt koji se odnosi na koegzistenciju različitih zajednica posebice u predgrađima velikih francuskih gradova, gdje se često traži žrtveno janje za sve probleme. Puno čitam literaturu francuskih muslimana i mogu Vam reći da muslimani često postavljaju pitanje: “Kada ćemo mi muslimani uspjeti doći do stadija kojeg imaju Židovi u Francuskoj, koji su u potpunosti integrirani u društvo?”

Kakva je uloga Židova u francuskom društvu?

— Francuski Židovi su u samoj srži francuskog društva, u samom tkivu tog društva. Oni su godinama neodvojivi dio francuskog društva. Muslimani, s druge strane, imaju puno pitanja, u toj zajednici stvari nisu tako jasne i tamo vlada prava zbrka: “da, mi smo Francuzi, ali nismo Francuzi, da, imamo francusko državljanstvo ali osjećamo da nas Francuzi ne smatraju pravim Francuzima”.

Možda treba imati na umu da su Židovi u Francuskoj tijekom desetljeća naučili živjeti sa sekularnošću države u kojoj žive. Nauči-

FOTOGRAFIJA: JOSEPH MAILA

li su svoju vjeru zadržati u svoja četiri zida. Muslimanima je to možda teško jer nisu živjeli tako dugo s tom tradicijom francuskog sekularnog društva.

Da, to je točno. Francuski Židovi i katolici često o sebi govore kao o ateistima ili agnosticima sa židovskom ili katoličkom tradicijom. U judaizmu se ne može odvojiti vjera od nacije. Čak i Židov agnostik će u Francuskoj poštivati neku židovsku tradiciju, na primjer bar micvu ili će na Jom Kipur otići u sinagogu. Čak i ako se ne smatrate vjernikom, to su stvari koje osjećate kao svoju pripadnost.

Gospodine Maila, Vi ste stručnjak i za sociologiju sukoba? Što to točno znači?

— Sociologija sukoba je disciplina u međunarodnim odnosima koja se bavi i ispituje uzroke sukoba. To je disciplina koja se bavi prevencijom sukoba i mogućnostima predviđanja kriza, i naravno rješavanjem kriza jednom kada one nastanu.

Kako će se to pitanje riješiti? Što svijet može učiniti?

Zemlje Bliskog istoka to ne mogu same riješiti. Tzv. “islamska država” je prijetnja miru i sigurnosti. Treba senzibilizirati svijet o tom pitanju, treba se organizirati i ići na teren, i treba pomoći svima onima koji se na bilo koji način bore protiv “islamske države”. Treba ići u tom smjeru i siguran sam da će se postići uspjeh.

☆ LAIČNOST

(franc. laïcité) je jedan od stupova na kojima počiva suvremena Francuska. U prvom članku Ustava stoji da je Francuska nedjeljiva, laička, demokratska i socijalna republika. Taj termin prvi se put pojavljuje 1842. godine, a njime se označava “doktrina koja teži dati institucijama nereligijsko obilježje”. U francuskoj ustavnoj i političkoj praksi to načelo djeluje dvostrano: kao što se očekuje da crkve i religije ne utječu na državu, to isto vrijedi i za državu koja se ne smije miješati u vjerska pitanja. Vjeronauk je iz francuskih škola izbačen još krajem 19. stoljeća. Iznimku čini mjesno pravo u departmanima Alzasu i Mozelu, u kojima je dopušten školski vjeronauk, država pomaže katoličku, luteransku i kalvinističku crkvu te židovsku zajednicu, a katoličke biskupe imenuje francuski predsjednik na prijedlog pape. U ostatku Francuske crkva i država strogo su odijeljene. Zakonom iz 2004. zabranjeno je isticanje svih vjerskih simbola u školama.

PRIČA O DANSKIM ŽIDOVIMA I DANCIMA

Danska spada među vjerojatno najsofisticiraniji dio Europe, a Skandinavci među najobrazovanije i najproperitetnije Europljane. Danska je također zemlja u kojoj stanovnici plaćaju najveće poreze, ujedno je i zemlja s velikim socijalnim pravima, a ljudi koji ovdje žive su prema brojnim anketama među najsretnijim narodima na svijetu. Danska je jedina europska zemlja koja je tijekom Holokausta spasila svoje Židove.

PIŠE: NATAŠA BARAC

Danska je bila prva skandinavska zemlja koja je dozvolila doseljavanje Židova. Danski kralj Christian IV., poslao je poruku sefardskim (ili kako su ih zvali u Danskoj “portugalskim”) Židovima u Amsterdamu i Hamburgu te ih pozvao da dođu u njegovo kraljevstvo i da se nastane.

Dođuše ne u glavnom gradu već u novom gradu — Glukstadt. Židovi su došli i ubrzo su postigli uspjeh u svemu u čemu su se mogli baviti: od trgovine i manufakture pa do financija i izrade nakita. Židovi su bili dobro prihvaćeni i integrirani u društvo — pa je tako, na primjer, kao što pokazuju dokumenti iz kraljevske arhive, Benjamin Mussafa bio liječnik kraljevske obitelji 1646. godine.

Za razliku od drugih europskih zemalja, rabini su u Danskoj smjeli otvoreno prakticirati i podučavati judaizam u svojim zajednicama. Nakon skupog tridesetogodišnjeg rata (1618.–1648.), Frederik III. dozvolio je veću židovsku imigraciju u svoje kraljevstvo kako bi na taj način poboljšao svoj međunarodni trgovački status. Pred kraj 18. stoljeća u Danskoj je živjelo oko 1.600

Židova koji nisu morali živjeti u posebnim dijelovima gradova i imali su prilično veliki stupanj samovladavine. U to doba, kralj je uveo i brojne reforme, a Židovi su smjeli pristupiti cehovima, studirati na sveučilištima, posjedovati imovinu, otvarati svoje škole.

U 19. stoljeću židovski život u Danskoj je cvjetao. Izgrađena je velika sinagoga u Kopenhagenu, prema zamisli poznatog arhitekta G. F. Hetscha. U životu zemlje sudjelovao je i veliki broj uglednih Židova, među njima

FOTOGRAFIJA: IZ PRIVATNOG ALBUMA / ŽIDOVSKI MUZEJ U KOPENHAGENU

sakupljač umjetnina i dobrotvor Mendel Levin Nathanson, popularni književnik Meir Aron Goldschmidt, i literatni kritičar Georg Brandes, koji je imao veliki utjecaj na norveškog pisca Henrika Ibsena.

Tijekom Prvog svjetskog rata veliki židovski pisac na jidišu Sholem Aleichem i njegova obitelj pronašli su utočište u Kopenhagenu.

DRUGI SVJETSKI RAT — SPAS DANSKIH ŽIDOVA

Nijemci su 9. travnja 1940. okupirali Dansku. Umjesto bombi, na Kopenhagen su bacili letke. Na lošem danskom jeziku, Nijemci su tvrdili da nemaju loših namjera i da samo žele

obraniti Dansku od Saveznika. Danska, koja je imala malu vojsku, predala se bez otpora. Za neke je to čak bilo i olakšanje, jer su znali da su ih Nijemci mogli pregaziti. Danski kralj Christian X. čak je pozvao svoje sugrađane da mirno prihvate okupaciju i izbjegnju vojni sukob koji je bio već unaprijed izgubljen.

Kada gledamo unatrag, odluka o nepružanju otpora možda je bila i pametna jer je nacistička okupacija Danske bila potpuno drugačija od svih drugih. Nacistička okupacija Danske bila je relativno blaga tijekom prve tri godine (1940.–1943.), barem ako ju uspoređujemo s ostalim europskim zemljama. Nijemci su o Danskoj govorili kao o

“uzornom protektoratu”. Kralj je i dalje bio na tronu a parlament Rigsdag je i dalje zasjedao. Danska vlada je uporno tvrdila da u njihovoj zemlji ne postoji “židovski problem”.

Nacistička “blaga” okupacija Danske postavila je brojna pitanja na koje su odgovore pokušali dati povjesničari. Neki smatraju da su nacisti na Dance gledali kao na arijevence, pa su stoga prema njima bili drugačiji.

Ipak, krajem ljeta 1943. smjer rata se promijenio. U Danskoj su pripadnici danskog pokreta otpora povećali svoje aktivnosti, a njemačka politika prema Danskoj se bitno promijenila. U kolovozu 1943. nacisti su uhitili 100 uglednih Danaca, a danska vlada je zbog toga podnijela ostavku.

Njemački diplomat Georg Duckwitz saznao je da Berlin namjerava uhititi danske Židove i odvesti ih u koncentracijske logore te je tajno pokušao postići sporazum sa

Švedskom kako bi ta zemlja primila danske Židove. Švedska je u listopadu 1943. pristala prihvatiti čitavu dansku židovsku zajednicu i oko 7.500 ljudi prokrijumčareno je iz Danske u Švedsku na ribarskim brodovima. Jedan od tih brodića nalazi se u muzeju Holokausta u Washingtonu a jedan u Yad Vashemu.

Europski povjesničari pokušali su dati brojna objašnjenja zašto su se Danci ponašali tako drastično različito od drugih naroda kada se radilo o njihovim sugrađanima Židovima. Operacija spašavanja bila je doduše logistički jednostavna, jer je židovska zajednica bila brojčano mala i većina Židova živjela je u Kopenhagenu ili u njegovoj blizini. Osim toga, Židovi su bili tako jako integrirani u dansko društvo da ih Danci nisu gledali kao “na neke druge”, kao na strance. Važnost male zajednice bila je integralni dio danskog društva i danske nacionalne osvje-

šćenosti. Bez obzira na razloge, Danci su kao nacija ustali protiv zla kada je drugi dio svijet okrenuo glavu.

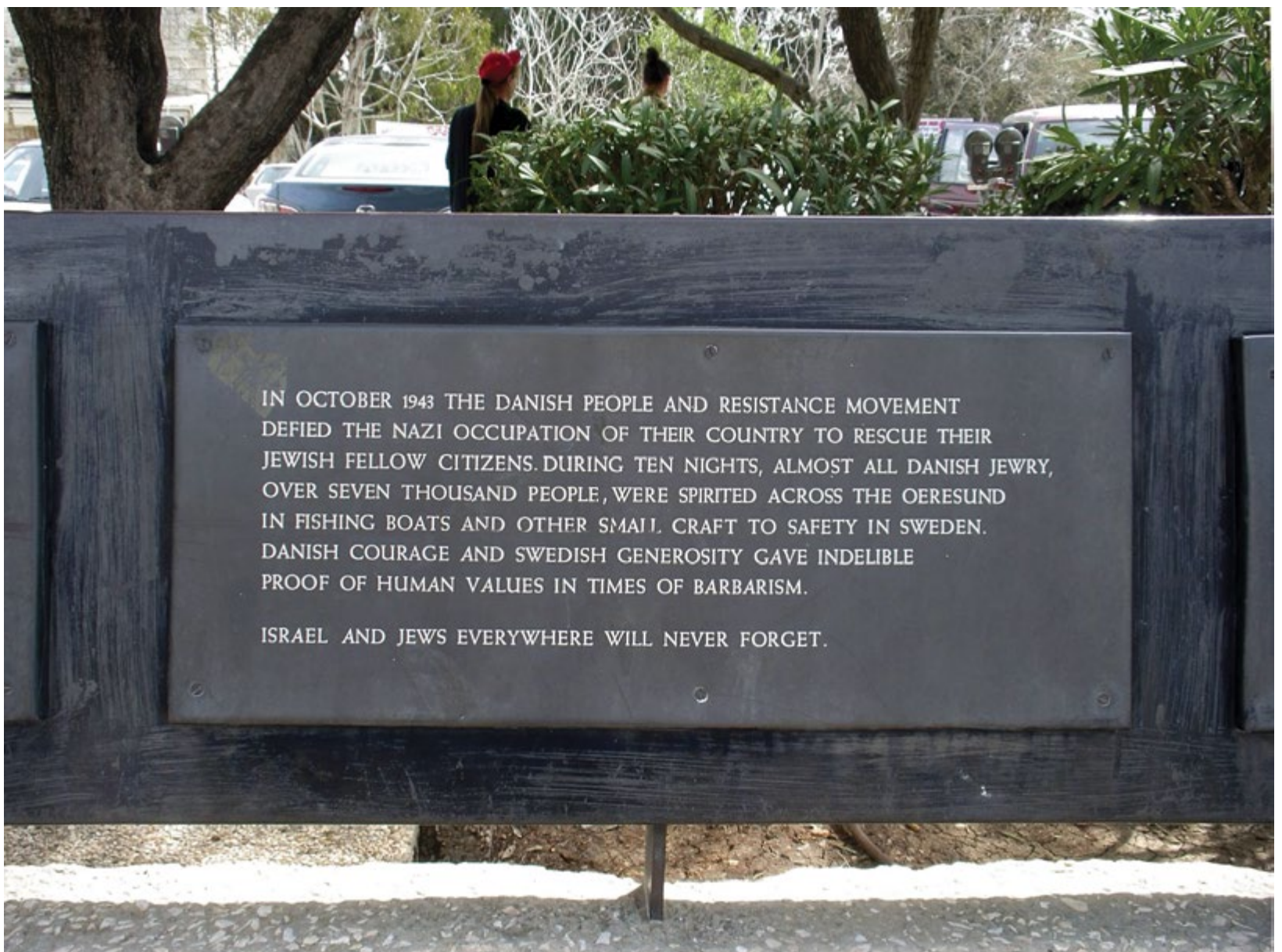
Danski Židovi su se nakon rata vratili iz Švedske svojim kućama.

KAKO DANAS ŽIVE ŽIDOVI U DANSKOJ

Danas u Danskoj živi između 7 i 8 tisuća Židova. Gotovo svi Židovi spašeni za vrijeme Holokausta vratili su se svojim kućama, ali natalitet je vrlo nizak i broj članova zajednice se smanjuje.

Židovska zajednica ima svoju cionističku organizaciju, žensku cionističku organizaciju, B'nai B'rith, židovsku školu a izdaje i više publikacija od koji je “Joedisk Orienteering” najvažniji.

Glavna sinagoga u Kopenhagenu nalazi se u samom središtu grada, u blizini velikih povijesnih zgrada u glavnom gradu Danske. Ti-

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA / SPOMEN PLOČA U ČAST DANSKOG NARODA U YAD VASHEMU U IZRAELU.

jekom nacističke okupacije, svici Tore iz sinagoge bili su skriveni u obližnjoj crkvi Trinitatis. U sinagogi, koja je izgrađena u 19. stoljeću, često se mogu vidjeti skupine Danaca koji su došli na svoj “sat židovske povijesti”.

U glavnom gradu Danske nalazi se i Židovski muzej, smješten unutar povijesnog arhitekturnog kompleksa u kojem se nalaze važne vladine zgrade. Muzej je osmislio svjetski priznati poljsko-američki židovski arhitekt Daniel Libeskind. Jedna od najneobičniji muzeja svoja je vrata otvorio u lipnju 2004. Kada uđete u muzej nalazite se unutar hebrejska riječi Mitzvah što znači “dobro djelo” — a simbolizira na svoj način dobro djelo koje su Danci učinili spašavajući “svoje” Židove.

OPERACIJA SPAŠAVANJA BEZ PLANIRANJA

“Sjećam se da sam jedne noći stajao na plaži — bilo je vrlo hladno, jer bio je listopad u Danskoj — i vidio sam malu bebu kojoj je majka držala ruku na ustima da se ne bi čuo njezin plač. Prelazak preko mora u Švedsku bio je opasan, jer je more bilo valovito a vrijeme olujno. Sjećam se da sam tada razmišljao o nacističkom ludilu, zbog kojeg pati malo dijete. Bilo mi je jasno da se moramo boriti protiv toga”, sjeća se Peter Ilsoe. On je te 1943. imao 23 godine i bio je član danskog pokreta otpora.

“Osjećali smo da su Židovi Danci poput nas i znali smo da im moramo pomoći. Svi smo tako mislili”, dodao je.

Prisjećajući se tih događaja, Peter Ilsoe ispričao je za izraelske novine kako je zanimljiva stvar u cijeloj priči to što ustvari ništa nije bilo planirano.

“Kaže se da su Danci loši u planiranju, ali dobri u improviziranju. I tako je to i bilo. Prebacivanje Židova nije bilo planirano. Nije bilo skrovišta, mjesta na kojima smo se nalazili — ničega. Nije bilo zapovjednog lanca. Radili smo u skupinama koje nisu uvijek bile u kontaktu s drugim skupinama”, prisjeća se.

Rabin Bent Melchior, jedan od vodećih ljudi danske židovske zajednice, u to je doba imao 14 godina.

“Danci su nas Židove smatrali Dancima. Nitko nije razmišljao o tome da sam Židov, da mi je otac rabin. To pitanje se nije postavljalo. I kada smo odlučili da odemo, znali smo da će nam Danci pomoći. Nitko od Danaca nije ni pomislio da nas odbije”; priča Bent Melchior.

Nacisti su u Berlinu označili datum na kalendaru — 1. listopada na početku židovske nove godine, Gestapo će napraviti raciju u

Godine 1933. Hitler je preuzeo vlast u Njemačkoj. Te iste godine danski kralj Christian X. postao je prvi skandinavski monarh koji je posjetio sinagogu, jer je htio odati počast stogodišnjici Velike sinagoge u Kopenhagenu. Ovaj kralj je kasnije postao predmetom jedne od legendi: priča se da je Christian X. na svoju odjeću zašio žutu Davidovu zvijezdu i tako se prošetao ulicama grada za vrijeme nacističke okupacije. To se ustvari nikada nije dogodilo, jer danski Židovi nisu morali nositi žutu zvijezdu. Ali povijest se i na taj način sjeća velikog kralja Christiana X. koji je i osobno financirao tajni transport Židova iz Danske u sigurnost Švedske.

Kopenhagenu i drugim danskim gradovima i uhititi Židove. Dva velika putnička broda čekat će u luci u Kopenhagenu i odvesti Židove na put prema logoru Theresienstadtu.

Njemački diplomat Georg Ferdinand Duckwitz radio je tada u njemačkom konzulatu u Kopenhagenu. Od nacističkog upravitelja on je 11. rujna saznao na nacistički plan. Bio je šokiran. Otišao je u Stockholm u očajničkom pokušaju da se tajno sastane sa švedskim premijerom Perom Albinom Hanssonom. Zahvaljujući svojim dobrim švedskim vezama, Duckwitz se u Kopenhagen vratio s obećanjem: ako danski Židovi stignu do neutralne Švedske, bit će primljeni kao izbjeglice i neće ih vratiti natrag.

Riskirajući vlastiti život, Duckwitz je sve to ispričao svom prijatelju Hansu Hedtoftu, čelniku danske Socijal-demokratske stranke, a on je zatim upozorio čelnike židovske zajednice.

“Sjećam se da je bila srijeda navečer, dva dana prije Rosh Hashana. Moj otac je dobio poruku, ali bio je već policijski sat. Nismo mogli izaći a bilo je opasno razgovarati na telefon. Moj otac je tek drugog jutra tijekom molitve u sinagogi, prenio vijesti ostalima. Imali smo dva dana da odemo iz zemlje”, priča Bent Melchior.

I tako je počeo bijeg. Nacisti su kada su započeli s racijom pronašli samo prazne kuće i stanove. Židova nije bilo.

Nakon rata, Bent Melchior se vratio u Dansku i osnovao obitelj. Kada govori o svemu tome, želi uvijek istaknuti i svoju zahvalnost Švedskoj, koja je nesebično primila danske Židove.

FOTOGRAFIJA: IZ ARHIVA YAD VASHEMA / NJEMAČKI DIPLOMAT GEORG FERDINAND DUCKWITZ IMA VELIKE ZASLUGE ZA SPAS DANSKIH ŽIDOVA. ZA SVOJ DOPRINOS U SPAŠAVANJU ŽIDOVA PROGLAŠEN JE PRAVEDNIKOM MEĐU NARODIMA. NAKON RATA BIO JE U NJEMAČKOJ DIPLOMACIJI, PA JE PEDESETHI GODINA BIO I NJEMAČKI VELEPOSŁANIK U DANSKOJ.

SOLIDARNOST I TOLERANCIJA – EUROPSKO “NE” TERORIZMU

Nakon terorističkih napada u Parizu i Kopenhagenu održani su i brojni skupovi na kojima su tisuće Europljana u mirnim mimohodima ili simboličnim formiranjem “prstena sigurnosti” oko sinagoga pokazivali svoju solidarnost sa žrtvama napada i zalagali se za toleranciju.

PIŠE: F. C.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

Najveći skup održan je u Parizu a na njemu je sudjelovalo gotovo milijun Francuza i više od 40 svjetskih čelnika. Francuski predsjednik Francois Hollande u Mimohod jedinstva po pariškim ulicama poveo je tako, između ostalih, njemačku kancelarku Angelu Merkel, turskog premijera Ahmeta Davutoglua, brojne europske premijere ili predsjednike, dužnosnike Europske unije. Hrvatsku je predstavljao premijer Zoran Milanović, a u Parizu su bili i izraelski premijer Benjamin Netanyahu, te palestinski predsjednik Mahmud Abas, jordanski kralj Abdulah te brojni drugi svjetski čelnici.

Slike s pariških ulica bile su impresivne i dirljive, a mjere osiguranja su u glavnom gradu Francuske bile dosad neviđene. Slične manifestacije bile su održane i u drugim francuskim gradovima. Prema nekim procjenama, toga dana u siječnju na ulicama francuskih gradova bilo je oko tri milijuna ljudi.

Slične demonstracije održane su i u drugim europskim zemljama. U Berlinu se

ispred Brandenburških vrata na demonstracijama protiv terorizma okupilo više tisuća ljudi, u organizaciji Središnjeg vijeća muslimana i turskih udruženja u Njemačkoj.

“Svi smo mi Njemačka”, rekao je predsjednik Središnjeg vijeća muslimana Njemačke, Aiman Mazyek, a te je riječi ponovio i njemački predsjednik Joachim Gauck.

KRUGOVI MIRA OKO SINAGOGA

Drugi način izražavanja solidarnosti i tolerancije održan je u Skandinaviji.

Nakon terorističkog napada u glavnom gradu Danske, građani različitih vjera i rasa formirali su “krug mira” oko sinagoge u središtu Kopenhagena, gdje je ubijen zaštitar Dan Uzan.

Više od 1.000 građana, koji su se okupili na poziv preko društvenih mreža, nosili su bijele ruže i bedževe na kojima je pisalo “Ne strahu i neprijateljstvu”.

Jedan od organizatora ovog skupa bio je Niddal Al Jabri, koji je palestinskog podrijetla što je u svom govoru istaknuo predstavnik židovske zajednice Danske Dan Rosenberg Asmussen.

“Ovim činom pokazao je svoju hrabrost, jer je napadač Omar Abdul Hamid Al Hussein također Palestinac. Samo ovakvim ponašanjem možemo se boriti protiv predrasuda i neprijateljstva. Zadovoljni smo onim što smo postigli danas”, izjavio je Asmussen.

Na inicijativu skupine mladih muslimana više od 1.000 građana Osla formiralo je “prsten mira” oko najveće sinagoge u norveškoj prijestolnici, želeći na taj način pokazati da se Židovi i muslimani ne moraju mrziti.

Glavni rabin norveške Michael Melchior ispred sinagoge je pjevao tradicionalne židovske pjesme pred okupljenim ljudima koji su se

držali za ruke, a čelnik židovske zajednice u Oslu Ervin Kohn je okupljanje građana, na temperaturi ispod ništice, nazvao “jedinstvenim”.

“Osjećam zahvalnost i nadu. Ovaj događaj šalje jaku poruku našoj maloj kongregaciji, poruku da nismo sami”, rekao je Kohn. U Norveškoj živi oko 1.300 Židova.

Slični skup organiziran je i u Stockholmu, sedam dana poslije “lanca mira” oko sinagoge u Oslu. Oko 700 ljudi svojim su tijelima napravili lanac oko sinagoge a među njima je bio i švedski premijer Stefan Lofven.

U Švedskoj se stanovnici ne izjašnjavaju kao pripadnici vjerskih ili manjinskih zajednica, ali prema procjenama u toj zemlji živi oko 10.000 Židova.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

NEMA MAGIČNE FORMULE ZA RJEŠAVANJE ANTISEMITIZMA

Posebni izaslanik američkog State Departmenta za nadzor i borbu protiv antisemitizma Ira Forman u posebnom razgovoru za čitatelje Ha-Kola govori o svom poslu i načinima borbe protiv antisemitizma.

RAZGOVOR VODILA: NATAŠA BARAC

[Antisemitizam ima, nažalost, vrlo dugu i krvavu povijest. Smatrate li da se svijet danas suočava s novim valom antisemitizma?](#)

— Nemamo dovoljno podataka koji bi mogli dokazati porast antisemitizma na svjetskoj razini. Ipak, podaci o zločinima iz mržnje, razna istraživanja i osobna svjedočanstva snažno upućuju na rast antisemitizma od početka ovog stoljeća, a najveći porast antisemitizma uslijedio je u godinama nakon početka velike recesije. Antisemitizam se također uvijek pojačava kada se pojačaju napetosti i sukobi na Bliskom istoku.

[Zašto su Židovi “dodatne žrtve” novog terorizma kao što je to bio slučaj u nedavnim napadima u Parizu i Kopenhagenu?](#)

— Često nema racionalnog objašnjenja za pojačanje antisemitskog nasilja. Znamo da suošćenje prema Palestincima prevladavala u manjinskim muslimanskim zajednicama u Europi i da su incidenti antisemitskog nasilja u zapadnoj Europi tijekom proteklih nekoliko godina većinom poticani iz brojčano vrlo male skupine pripadnika muslimanske manjine koji gaje antisemitske osjećaje.

[Možemo li uvijek napraviti razliku, posebice u glavama ljudi koji mrže Židove, između antisemitskih i antiizraelskih osjećaja? Kako politika Izraela utječe na antisemitske napade?](#)

— Što se tiče politike i načela SAD-a nema ničega što je inherentno antisemitski u kritiziranju Izraela: prema Izraelu se treba ponašati kao prema bilo kojoj drugoj zemlji kada se radi o kritikama. Ipak, kada ta kritika preuzme oblik delegitimizacije Izraela, vrijeđanja

Izraela, ili kada se koriste dvostruki standardi u kritiziranju Izraela, tada ta vrsta kritike prelazi crtu i prerasta u antisemitizam.

[Kako ste zadovoljni sa zadaćom koju obavljate? Što se može učiniti da bi se spriječio antisemitizam?](#)

— Osjećam se povlaštenim što mogu raditi na ovom problemu u ime američke vlade. Ipak, nema magične formule koja može riješiti ovaj problem. Prvo, židovskim zajednicama u Europi potrebne su odgovarajuće sigurnosne mjere kako bi one mogle zaštititi svoje članove. U ovom području važna je i uloga vlada i zakonodavaca. Drugo, potrebni su nam mehanizmi u području obrazovanja i komunikacije. U sve to moraju se uključiti i vlade i civilna društva i osuditi govor mržnje i druge manifestacije antisemitizma u Europi i drugdje u svijetu.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

AMERIČKI KONGRES U BORBI PROTIV ANTISEMITIZMA

Osam članova američkog Kongresa najavilo je u ožujku osnivanje radne skupine čiji je cilj borba protiv antisemitizma diljem svijeta, u želji da se SAD aktivnije uključi u rješavanje problema antisemitizma, a upravo to su u Kongresu tražili i predstavnici židovskih organizacija i zajednica.

PIŠE: NATAŠA BARAC

“Na globalnoj razini svjedočimo alarmanom povećanju antisemitizma koje je opasno i kompleksno. Tijekom posljednjih nekoliko godina, židovske škole, sinagoge, pa čak i domovi i imovina bili su predmetom antisemitskog nasilja. Židovi se suočavaju sa sve većim stupnjem mržnje koja se često maskira političkim rječnikom, ali u stvarnosti Židove se napada zbog njihove vjere i pripadnosti”, napisali su u priopćenju članovi Kongresa.

Radna skupina za borbu protiv antisemitizma radit će na obrazovanju članova Kongresa i pokušat će, zajedno sa stranim vladama, svjetskim čelnicima i organizacijama civilnog društva, pronaći rješenja koja bi mogla pridonijeti iskorjenjivanju antisemitizma.

Članovi Radne skupine nadaju se da će uključiti američki Kongres u borbu protiv antisemitizma i promovirati toleranciju na međunarodnoj razini.

“Svi oni koji vjeruju u osnovne univerzalne slobode moraju osuditi ovaj trend te zajedno raditi na iskorjenjivanju mržnje i antisemitizma. Nadamo se da ćemo zajedno s našim kolegama u Kongresu pronaći inovativna rješenja za ovu borbu protiv antisemitizma”, ističe se u priopćenju.

Odbor za vanjske poslove američkog Kongresa u ožujku je saslušao svjedočanstva čelnika europskih Židova o nedavnim antisemitskim napadima, uključujući i one u Parizu i Kopenhagenu.

LAUDER: ANTISEMITIZAM SE VRATIO NA ULICE EUROPE

Govoreći pred Kongresom, predsjednik Svjetskog židovskog kongresa Ronald Lauder istaknuo je pojavu “čudne mješavine mržnje” diljem Europe koja uključuje radikalne muslimane, krajnju desnicu i neonacistički političke skupine poput Jobbika u Mađarskoj ili Zlatne zore u Grčkoj, te elitne obrazovane skupine ljudi “s patološkom mržnjom prema Izraelu”.

Uz sve to, dodao je, treba uzeti u obzir i višegodišnju gospodarsku krizu koja je također jedan od uzroka rasta antisemitizma u Europi.

“Prvih nekoliko desetljeća nakon Drugog svjetskog rata krivo smo smatrali da je antisemitizam konačno nestao iz Europe i drugih dijelova svijeta”, rekao je Lauder.

“S velikom tugom vam moram reći da se 70 godina kasnije stari virus antisemitizma vratio u svom svojem zlu. Antisemitizam se vratio na ulice Pariza i Toulousea, na ulice Bruxellesa i Kopenhagena. Vratio se čak i u Berlin”, istaknuo je Lauder.

Lauder je kritizirao činjenicu da na maršu solidarnosti u Parizu nije bilo predstavnika SAD-a.

“Veliki broj europskih čelnika stajao je u prvome redu i spojio je ruke u znak solidarnosti, ali u tom prvom redu nije bilo predstavnika SAD-a”, rekao je.

Pred Kongresom je svjedočio i predsjednik Danske židovske zajednice Dan Rosenberg Asmussen. Prema njegovom svjedočanstvu, sve se manji broj danskih Židova usuđuje nositi židovska obilježja iz straha da će biti napadnuti.

“Teroristički napad na židovsku zajednicu Danske nije se dogodio u zrakopraznom prostoru. Nije se slučajno dogodio u Kopenha-

genu. To je kulminacija dugogodišnjeg rasta antisemitizma”, kazao je Asmussen.

Dansko društvo “samo po sebi nije i nikada nije bilo antisemitsko i veliki broj prijetnji s kojima se suočavaju danski Židovi — kao i Židovi diljem Europe — dolazi od marginalizacije i radikalizacije muslimana”, kazao je Asmussen.

Pred Kongresom je svjedočio i Roger Cukierman, predsjednik Vijeća židovskih institucija Francuske. Svi govornici su se suglasili da sve zemlje ne shvaćaju jednako ozbiljno prijetnju antisemitizma, a istaknuli su i da internet može biti alat i platforma za širenje mržnje prema Židovima.

“Pronađeni su načini da se spriječi dječja pornografija. Jednako tako, antisemitizam treba biti zabranjen”, rekao je Cukierman.

“Ovo je rat protiv moderne zapadnjačke civilizacije a ti džihadisti Židove vide ako privilegirane mete”, dodao je Cukierman.

Od terorističkih napada u Parizu u siječnju ove godine, Francuska je podigla stupanj pripravnosti na najvišu moguću razinu, a tisuće pripadnika vojske i policije razmješteno je na “osjetljivim mjestima;” poput sinagoga ili sjedišta novina.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

ADL: NOVI OBLICI INTERNETSKOG ANTISEMITIZMA

PIŠE: J. C.

Prema godišnjem izvještaju Antidifamacijske lige prošle je godine u SAD-u bilo 14 posto više antisemitskih napada nego godinu dana ranije, a u izvještaju se ističu i novi oblici antisemitskih ispada i napada, poput internetskih napada na stranice židovskih zajednica i sinagoga.

U izvještaju je navedeno ukupno 912 antisemitskih napada koji su se dogodili u SAD-u tijekom 2014. godine.

Usprkos tom povećanju broja napada, s obzirom na brojke iz prethodne godine, tijekom 2014. zabilježena je jedna od najnižih stopa antisemitskog nasilja otkako ADL vodi svoju statistiku, odnosno od 1979. godine, istaknuo je nacionalni direktor ADL-a Abraham H. Foxman.

Porast antisemitskih incidenata zabilježen je tijekom pedesetodnevnog sukoba između Hamasa i Izraela u srpnju prošle godine.

“U ovom izvještaju, koji se odnosi na područje SAD-a, ne smijemo ipak zaboraviti i napomenuti zabrinjavajući porast antise-

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

mitskih napada u Europi i drugim dijelovima svijeta”, dodaje se u izvještaju ADL-a.

ADL upozorava na sve veći broj internetskih antisemitskih napada. Ciljevi tih napada su židovske internetske stranice: stranice židovskih zajednica, sinagoga, škola ili drugih institucija. Te su stranice često metom napada, ali i često se koriste za izražavanje mržnje te za upućivanje raznih prijetnji Židovima.

Antidifamacijska liga međunarodna je nevladina organizacija sa sjedištem u SAD-u. Cilj ove organizacije je borba “protiv antisemitizma i svih oblika bigotnosti, obrana demokratskih ideala i zaštita građanskih prava za sve” i to kroz “informiranje, obrazovanje i zakonodavstvo.”

ADL je osnovan 1913. godine, ima 29 ureda u SAD-u i tri ureda u drugim zemljama, a sjedište je smješteno u New Yorku.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA:

- ŽELJKO ĐURAČIĆ — 500,00 KN
- ANA MAYER I MIRJANA PUŠKARSKI S OBITELJIMA, UMJESTO GVIJEĆA U POVODU 10 GODINA SMRTI MAJKE KATIGE ŠIMIĆ R. ROSENGWEIG — 350,00 KN
- RICHARD GOLDSTEIN — 500,00 KN
- ŽO RIJEKA (NOVAC SKUPLJEN PRIGODOM HANUKE) — 170,00 KN
- HOLOKAUST PREŽIVJELI (SA SKUPA U OPATIJI) — 720,00 KN
- K.D. ŠALOM FREIBERGER — 350,00 KN

ANTISEMITIZAM U ZEMLJAMA POSTKOMUNISTIČKE I ZAPADNE EUROPE

PIŠE: MELITA ŠVOB

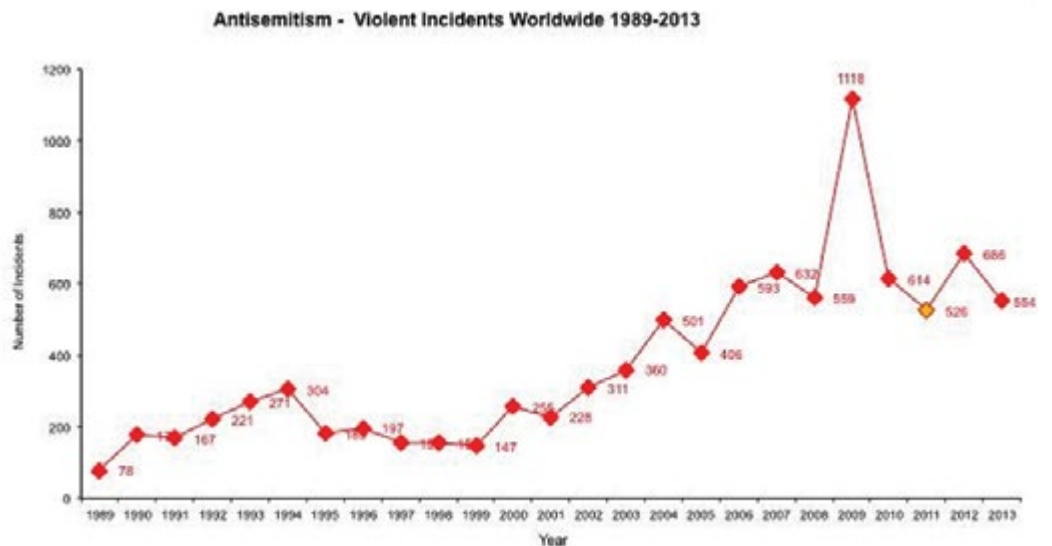
U današnjem svijetu prepunom nasilja i netolerancije, moramo nažalost još uvijek pisati o jednoj od najstarijih neracionalnih mržnji – o antisemitizmu.

Staroj definiciji antisemitizma kao retoričkoj ili fizičkoj manifestaciji uperenoj prema Židovima kao osobama, njihovoj imovini, institucijama ili religijskoj praksi sada moramo dodati i odnos prema Holokaustu i Izraelu.

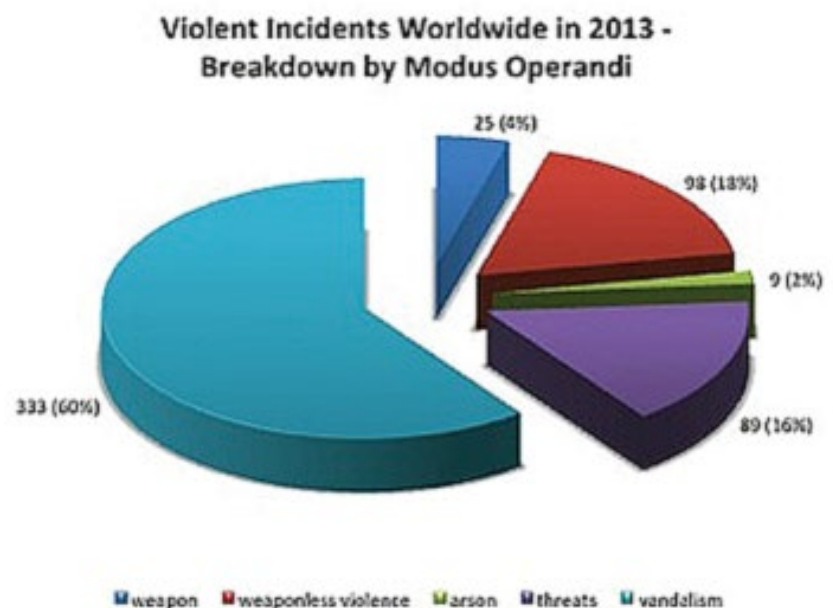
U ovom tekstu željela sam analizirati pojave antisemitizma u zemljama “postkomunističke” Europe i usporediti ih sa “zapadnom” Europom. Ono u čemu se najviše razlikuju je upravo odnos prema Holokaustu i odnos prema Izraelu.

U zemljama Zapadne Europe postoji očiti raskorak između službene politike koja podupire komemoracije Holokausta i donosi zakone koji osuđuju i kažnjavaju negiranje Holokausta i antisemitizam i onog što se događa na “terenu” – manifestacije svakodnevnog opasnog antisemitizma, uz napade na Židove i njihove institucije. Značajno je korištenje “slobode” medija i interneta za širenje antisemitizma i koordiniranje njegovih manifestacija i akcija. Rasistički ispadi se bilježe na sportskim pa i kulturnim događanjima npr. prikriveni nacistički pozdrav “Quenelle” Raste i broj registriranih napada na Židove i njihove institucije (sinagoge, centre, škole, groblja itd.) a napadi su sve nasiljniji.

Neprijateljstvo prema Izraelu, prema nekim analitičarima, također se može tumačiti kao antisemitizam osobito onda kada se djelovanje Izraela opisuju kao nacističko.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

Zahtjevi za zabranu košer klanja i obrezivanja pridonose osjećaju ugroženosti Židova i želje za odlaskom, o čemu svjedoče najnovije analize Agencije za osnova prava EU-a i studija sveučilišta u Tel Avivu koje se bavi suvremenim antisemitizmom i rasizmom.

Zabrinjavajuća je situacija u Mađarskoj gdje se u antiizraelskim demonstracijama tvrdilo da je Izrael “najveći svjetski koncentracijski logor”, a relativizira se i uloga Mađarske u Holokaustu što je kulminiralo time da je židovska zajednica Mađarske bojkotira proslavu mađarske nezavisnosti.

U Francuskoj i Belgiji se za incidente osuđuju radikalni muslimani. U Njemačkoj, koja je jedina europska zemlja u kojoj raste židovska populacija, raste antisemitizam, pa je Bundestag je 2013. donio rezoluciju o borbi protiv antisemitizma. Raste broj neonacističkih grupa i njihovih članova, ali i internacionalizacija neonacističkih terorističkih aktivnosti i zajedničkih akcija.

Općeniti je zaključak da se jačanje antisemitizma u Europi ne može pravdati antiizraelizmom, pojavom desnih ekstremističkih stranaka, ekonomskom krizom ili događajima na Bliskom istoku — radi se o antisemitizmu kao takvom i njegovo negiranje je opasno.

Manifestacije antisemitizma u zemljama nekadašnjeg SSSR-a i u zemljama istočne Europe razlikuju se i vezane su uz procese demokratizacije i liberalizacije nakon pada komunizma ranih 1990-tih godina. Tada započinje revitalizacija židovskih zajednica i njihovih kulturnih, edukacijskih i socijalnih aktivnosti te jačanje veza s Izraelom. Otvaraju se židovski dječji vrtići, nedjeljne i redovne škole i seminari za upoznavanje židovske kulture i religije. Tiskaju se knjige, časopisi, otvaraju studiji, omogućava se politička aktivnost — i sloboda kretanja i odlaska u Izrael.

Dolazi do masovne migracije u Izrael i zapadne zemlje što dovodi do stalnog procesa smanjenja židovske populacije u tim zemljama. Tome pridonose i procesi asimilacije, smanjen natalitet, antisemitska propaganda, teške ekonomske prilike, nevraćanje otete imovine ali i nedovoljno jake (ili sposobne) židovske organizacije da se suprotstave jačanju antisemitizma.

U tim je zemljama, s druge strane, liberalizacija omogućila stvaranje političkih stranaka ekstremne ljevice i desnice koje su utjecajne u medijima pa i parlamentu i koje šire ksenofobiju i antisemitizam. Njihova mržnja prema strancima uključuje i Žido-

ve koje optužuju, s jedne strane, za kolaps komunističkog režima (“lijevi”), a “desni” za pomaganje komunističkog režima i uništenje ekonomije. U Baltičkim zemljama Židove optužuju za suradnju sa sovjetskim vlastima i deportaciju Litavaca, Latvijaca i Estonaca u Sibir.

U političkoj borbi i izborima čestu se upravo antisemitizam upotrebljava kao “oružje” u borbi za vlast. U Rusiji raste antisemitska propaganda ali se bilježi mali broj napada (vjerojatno nisu svi prijavljeni), Židove se optužuje za zločine u vrijeme sovjetskog režima.

Značajan je povratak “fašističkih” idola i manifestacija iz Drugog svjetskog rata, što je u kontradikciji s proklamiranim i usvojenim demokratskim vrijednostima. No zajednička karakteristika u većini tih zemljama je da se negira posebnost Holokausta i njegovih posljedica za Židove te se žrtve Holokausta ubrajaju u ostale žrtve nacizma. U nekim zemljama se ne obilježava Međunarodni dan sjećanja na Holokausti i ne održavaju se komemoracije žrtvama Holokausta.

NEKI PRIMJERI NEGIRANJA STRADANJA ŽIDOVA — POZITIVAN PRIMJER POLJSKE

Iako su u nekim zemljama doneseni zakoni protiv antisemitskih manifestacija, oni se rijetko primjenjuju, mnogi incidenti ostaju neprijavljeni ili se njihov značaj umanjuje.

Umanjuje se ili negira uloga Rumunjske u stradanju Židova u Besarabiji i Bukovini. Negira se uloga u stradanju Židova u sjevernoj Grčkoj i Makedoniji pod bugarskom vlašću, iako su Bugari spasili oko 50.000 “svojih” Židova.

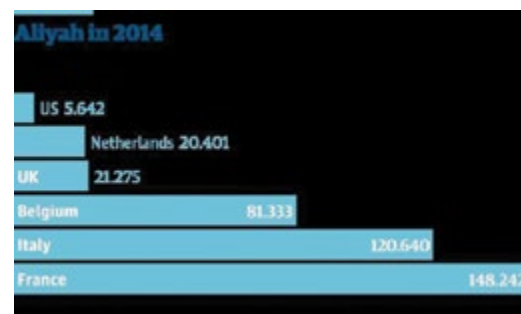
Negativni odnos prema Izraelu manje su rašireni u istočnoj Europi i bivšem Sovjetskom Savezu, iako i tamo postoji antisemitska retorika. Napadi na sinagoge i groblja često se pojačavaju kada se postavljaju pitanja povratka židovske imovine ili odštete.

Postoje međutim i legalne i administrativne mjere za borbu protiv antisemitizma, a među mladom intelektualnom generacijom u istočnoj Europi postoji interes za sudbinu Židova i doprinosom Židova razvoju njihove zemlje.

Poljska predstavlja najnapredniji primjer transformacije sjećanja na Židove i Holokaust u cijeloj postkomunističkoj Europi. Otkriva se povijest Židova Poljske i nadoknađuje manjak iz vremena komunizma. U tome sudjeluju tvorci službene i privatne memorije i Židovi koji žive ne samo u Poljskoj već i drugdje u svijetu. U tom pristupu neki autori razlikuju “sjećanje da bi se sjeća-

lo”, “sjećanje da bi se iskoristila neka dobit” i na kraju “sjećanje da bi se zaboravilo”. U prvom slučaju radi se o priznanju genocida, žalovanju i komemoriranju Židova koji su predstavljali 10 posto ukupne poljske predratne populacije. U drugom slučaju se iza sjećanja i komemoracija nazire želja za dobivanje koristi ne samo na individualnom, regionalnom već i na nacionalnom nivou pridobivanja bodova na internacionalnoj sceni i u brojnoj poljskoj židovskoj dijaspori. “Sjećanje da bi se zaboravilo” može izazvati stare antižidovske predrasude i stereotipe koji su sada pažljivo modificirani i “prepakirani” da bi se zaboravila stvarna događanja. U Poljskoj se organiziraju brojni festivali i razne druge priredbe i manifestacije širom zemlje pri čemu se natječe lokalna politička i kulturna elita. Sadašnji politički vrh u Poljskoj želi, svojim priznanjem gubitka multietničke prošlosti i komemoriranjem Holokausta, pridobiti poštovanje pokazati spremnost na dobre odnose s Izraelom, židovskom dijasporom i Židovima u svojoj zemlji.

Postoji još mnogo poznatih, a još više nepoznatih činjenica i detalja, ali ovaj je članak samo pokušaj informiranja i upozorenja.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

CENTAR WIESENTHAL: UEFA MORA KAZNITI ANTISEMITSKO PONAŠANJE

PIŠE: J. C.

Centar Simon Wiesenthal zatražio je od krovne europske nogometne organizacije UEFA-e da reagira zbog incidenta uoči prijateljske utakmice između Austrije i Bosne i Hercegovine održane početkom travnja u Beču, na kojoj je dio bosanskih navijača, noseći palestinsku zastavu, uzvikivao “Ubij Židove”.

U pismu upućenom predsjedniku UEFA-e Michelu Platiniju, predsjednik Centra Shimon Samuels izrazio je svoju “šokiranost ponašanjem dijela navijača BIH” te zatražio da se protiv Nogometnog saveza BIH “poduzmu najstrože mjere”. Iz Centra također navode da je ovakvo ponašanje navijača sramota za nogomet.

U pismo je priložena i poveznica na video snimku na kojoj se vide navijači koji su 2.

travnja na bečkom trgu Stephansplatzu, uz mahanje palestinskim te sadašnjim zastavama BIH, kao i onima iz ratnog razdoblja, uzvikivali “Ubij, ubij Židova”.

Ta se snimka već ranije pojavila na nekim internetskim portalima u BIH, na nju tada

nije nitko reagirao, a Nogometni savez BIH nije se odmah oglasio niti ogradio od ponašanja navijača u Beču.

Centar Simon Wiesenthal zatražio je od UEFA-e poduzimanje “najstrožih disciplinskih mjera” protiv Nogometnog saveza BIH, te zatražio da se od svih nogometnih klubova zatraži da se pobrinu kako se takvi incidenti više ne bi ponovili niti na jednoj utakmici.

Nogometni savez BIH se nakon toga ogradio se od ovog incidenta, tvrdeći da nema nikakve veze s tim događajem: “NS BIH osuđuje svaki oblik ispoljavanja nacionalizma, rasizma i svaki drugi oblik međuetničke ili međureligijske netrpeljivosti i ksenofobije, te odbacuje pokušaje različitih formalnih ili neformalnih grupa da povezivanjem s ovim ili drugim sličnim događajima unište nastojanja vodstva NS BIH da u potpunosti afirmiraju načela tolerancije, razumijevanja i prijateljstva u duhu ‘fair playa’”.

ANTISEMITSKE PORUKE U KOPENHAGENU

PIŠE: F. C.

Nepoznate osobe su u travnju porazbijali prozore i uništili židovski dućan mješovite robe u Kopenhagenu, a na zidove dućana napisali su antisemitske poruke poput “Židovi su svinje”.

Policija traga za počiniteljima ovog zlo djela koji se dogodio u mirnoj četvrti Øster-

bro. Dućan tijekom radnog vremena čuva naružani čuvar, otkako je u veljači ubijen čuvar sinagoge u glavnom gradu Danske.

Vlasnik, Izraelac koji se prije 22 godine doselio u Dansku, kazao je da se osjeća zativorenikom trenutačne sigurnosne situacije. “Kada dođem na posao, policija je ispred

dućana. Kada netko želi ući, vrata se mogu otvoriti samo iznutra”, objasnio je vlasnik dućana ‘Slagter & Delikatesse’.

“Šteta što se sve ovo događa u slobodnoj zemlji poput Danske”, dodao je.

OSKVRNUTO ŽIDOVSKO GROBLJE U MAĐARSKOJ

PIŠE: M. A.

Još se jedan antisemitski incident dogodio u Europi: krajem ožujka oskvrnuto je dvadesetak grobova na židovskom groblju na sjeveru Mađarske, a ostaci pokopanih su razbacani.

Peter Weisz, čelnik židovske zajednice u mjestu Gyöngyös na sjeveru Mađarske prijavio je incident policiji. Prema njegovim riječima, napravljena šteta je “bez presedana”.

Neki od grobova, kazao je, stariji su od stotinu godina. Peter Weisz je također istaknuo

vrlo dobre i jake odnose židovske zajednice s pripadnicima drugih vjerskih zajednica u gradu. Mjesto Gyöngyös ima 30.000 stanovnika, a nedavno je u njemu ponovno obnovljena mala židovska zajednica koja ima 80 članova.

Ured mađarskog premijera najoštrije je osudio taj “barbarski čin”, a mađarski premijer Viktor Orbán najavio je da će pokrenuti projekt obnove zapuštenih židovskih groblja u Mađarskoj.

Židovi već stotinama godina žive u Mađarskoj međutim velika židovska zajednica u

toj zemlji gotovo je uništena tijekom Drugog svjetskog rata kada je ubijeno 550.000 mađarskih Židova.

Procjene o tome koliko Židova danas živi u Mađarskoj su vrlo različite: Svjetski židovski kongres piše da su procjene o broju pripadnika židovske zajednice u toj zemlji od visokih 120.000 članova do puno manje brojke od 35.000 članova. Gotovo 80 posto pripadnika židovske zajednice živi u Budimpešti. U glavnom gradu Mađarske ima i veliki broj sinagoga, postoje i židovske škole te druge židovske institucije.

NAPAD NA ŽIDOVE U LONDONU

PIŠE: F. C.

Skupina od dvadesetak mladih ljudi napala je u ožujku sinagogu u londonskom predgrađu Stamford Hill. Napadači su uzvikivali prijetnje te su i fizički napali okupljenje židovske vjernike.

Jedan Židov koji se našao na mjestu događaja pohrlio je pomoći vjernicima u sinagogi, ali završio je s okrvavljenim licem i slomljenim zubom, piše Jerusalem Post. Britanska policija je izrazila zabrinutost zbog napada u dijelu grada s brojnou židovskom populacijom.

Izvori iz židovske zajednice u Londonu smatraju da je, usprkos antisemitskih izjava, napad u Stamford Hillu bio izdvojeni “antisocijalni” napad skupine pijanih muškaraca i žena.

Chaim Hochhauser, član lokalne židovske zajednice, kazao je da je prije napada uslijedila svađa između skupine pijanih muškaraca i žena i skupine mladih Židova. “Do napada nije došlo zbog toga što se radilo o sinagogi

Prema podacima “Zaklade za sigurnost u zajednici” u posljednje se vrijeme primjećuje se sve veći broj antisemitskih napada u Ujedinjenom Kraljevstvu. Osim fizičkog nasilja i napada na imovinu Židova, izvještaji o antisemitizmu također uključuju i sve veći broj napada na internetu te govor mržnje na društvenim mrežama.

ili Židovima. Oni su započeli svađu na ulici i željeli je dovršiti”, dodao je.

Četvero muškaraca i dvije žene uhićene su nakon tog incidenta kojeg je britanska policija okarakterizirala kao “antisemitski”.

“Incident smatramo antisemitskim zbog onoga što je izvikivao jedan član te skupine”, kaže se u priopćenju londonske policije.

Sudionici incidenta bili su pijani, objavila je policija i najavila da će pojačati ophodnje u tom dijelu grada.

Rabin Maurice Davis također smatra da se radi o “antisocijalnom a ne antisemitskom napadu”, te ističe da je Stamford Hill i dalje vrlo siguran za Židove.

U Stamford Hillu živi velika zajednica ortodoksnih Židova, otprilike 30 tisuća Hasida.

U Velikoj Britaniji živi, prema procjenama, oko 286.000 Židova, od toga većina, njih oko 150.000, u Londonu ili njegovoj okolini.

STJEPAN BETLHEIM – OTAC HRVATSKE PSIHIJATRIJE I PSIHOANALIZE

U prošlom sam broju “Ha-Kola” pisala o Lei Ukrajinčik i načinu na koji je oblikovala mjesto u kojem živimo. Htjela sam ukazati na njezin pozitivan utjecaj na grad Zagreb i hrvatsku kulturu općenito, htjela sam ju i osobno upoznati, ali moja namjera ovdje nije jednokratna. Želja mi je i u budućnosti podsjećati čitatelje na veličinu ljudi naše male židovske zajednice, ljudi koji su činili ili i dalje čine nešto dobro, pozitivno i avangardno. Željela bih i da čitatelji nauče nešto što možda nisu znali, da se podsjetite na stvari koje su zaboravili, ili jednostavno da osvijeste činjenicu da smo dio jedne zajednice koja možda nije velika u kvantitativnom smislu, ali koja se zaista može pohvaliti izvanrednim pojedincima. Slijedi priča o prof. dr. Stjepanu Betlheimu, neuropsihijatru i psihoanalitičaru, ili, kako ga ja nazivam, “hrvatskom Freudu”.

PIŠE: MIRNA UKRAJINČIK JOVANOVSKE

Prije nekoliko tjedana dogovorila sam se za kavu s prijateljicom koju dugo nisam vidjela. S obzirom na pretrpani raspored koji je svim studentima u Hrvatskoj došao s Bolognom, za socijalizaciju se snalaziš kako znaš i umiješ. Prilika se ukazala — taj sam dan išla po bicikl iz “popravljajnice” koja se nalazi blizu KBC Rebra, a ona je imala zakazanu grupnu terapiju, pa smo se dogovorile da ću doći po nju na Rebro. Malo sam uranila, te sam se sjela u čekaonicu Klinike za psihološku medicinu i čekala sam dok ne završi s terapijom. Dok sam tako sjedila, ispred mene se nalazila nemala bista muškarca, ispod kojeg je bila ugravirana titula i ime “Prof. dr. Stjepan Betlheim”. Na prezime mi se odmah u glavi pojavila lampica i morala sam istražiti zašto je ta bista ondje i kakva se povijest skriva iza nje. Počela sam istraživati i tako je nastala priča koja slijedi — priča o prof. dr. Stjepanu Betlheimu, neuropsihijatru i psihoanalitičaru, ili, kako ga ja nazivam, “hrvatskom Freudu”.

Stjepan Betlheim rođen je 22. srpnja 1898. godine u Zagrebu, u židovskoj obitelji koja se bavila trgovinom tekstilom. Majka Melanie i otac Milan uz njega su imali još dvojicu sinova, Ivu i Pavla, koji su, nažalost, oboje prerano otišli. Ivo je poginuo u Prvom svjetskom ratu, a Pavao je na početku Drugog svjetskog rata ubijen u Jasenovcu. Stjepan je deportaciju u logor kasnije izbjegao upravo zbog struke kojom se bavio, kao i većina njegovih kolega, ali o tome više u nastavku.

Osnovnu školu završio je 1908., a realnu gimnaziju 1916. godine, te nakon toga kreće u Europu po medicinsku izobrazbu, otkrivanje identiteta i užeg područja bavljenja. U to su vrijeme mnogi studenti, za razliku od danas, svoje obrazovanje i iskustvo stjecali na više fakulteta i mjesta — tako je Stjepan Betlheim studij medicine započeo u Grazu, a diplomirao u Beču 1922. Za vrijeme specijalizacije obilazio je klinike u Berlinu, Zürichu, Parizu, da bi na kraju istu, kao specijalizant neuropsihijatrije, završio u Beču 1924., na Neurološko-psihijatrijskoj klinici Julius Wagner-Jauregg.

Beč i njegov poznati psihoanalitički krug (Schilder, Hartmann, na kraju krajeva i sam Freud, otac psihoanalize, s kojim se Betlheim

im i upoznao) imat će velik utjecaj na njega u profesionalnom smislu. Za vrijeme edukacije objavio je šest članaka u znamenitim njemačkim i austrijskim časopisima, od kojih je najutjecajniji bio onaj u suradnji s Hartmannom, “O omaškama u Korsakovljevoj psihozi” (1924.), čija vrijednost leži u otkrivenju povezanosti psihoanalitičkih spoznaja o organskim simptomima u psihijatrijskih bolesnika, što je potkrijepljeno pokusima na tri pacijentice. Taj je članak citirao Freud u “Tumačenju snova”, jednom od njegovih najpoznatijih djela.

Godine 1925. započeo je trening-analizu, najprije kod Paula Schildera (također sljedbenik Freuda, za kojeg se smatra da je jedan od utemeljitelja grupne psihoterapije — što će kasnije imati utjecaj na Betlheimu), a zatim kod Sandora Radóa. Nagledale su ga i Helene Deutsch (austrijsko-židovska psihoanalitičarka, specijalizirala psihoanalizu kod žena) te Karen Horney (psihoanalitičarka koja se protivila tradicionalnim Freudovim učenjima, a smatra se osnivačicom feminističke psihologije). Tako E. Klain s pravom u Betlheimovoj monografiji piše: “Mogli bismo reći da su ga analizirali “očevi”, a zanatu učile “majke”.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

PRVI AMBULANTNI PSIHOTERAPIJSKI ODJEL U OVOM DIJELU SVIJETA

Betlheim se u Zagreb vratio 1928. i otvorio privatnu psihijatrijsku praksu, a radio je i na neuropsihijatrijskom odjelu Zakladne bolnice, gdje je od 1935. radio u Stanici za mentalnu higijenu. Došao je rat, a 1941. došla je i NDH — kao Židov, izbačen je s posla, no, srećom, nije nikada bio deportiran u logor. Naime, Ivan Petrić, koji je 16. travnja 1941. imenovan novim ministrom zdravstva, poslao je Betlheima zajedno s velikim brojem liječnika, većinom Židova, u Bosnu (u Turbe pokraj Travnik) da rade na suzbijanju endemskog sifilisa, što ih je sve spasilo od deportacije. Njegova žena Marie-Luise (rođ. Morgenroth) i kći Ruth cijelo su vrijeme bile s njim, jer su kao obitelj bili veoma povezani, te su se kasnije zajedno s njime i priključile Narodnooslobodilačkom pokretu.

Godine 1948. postao je asistent na Neurološko-psihijatrijskoj klinici Medicinskog fa-

kulteta (KBC Rebro), gdje u ožujku 1953. godine, unatoč negodovanja nekih neurologa i psihijatra, mišljenja da nema potrebe za nečim takvim, te unatoč veoma lošim mogućnostima uvjeta rada, Betlheim svojom upornošću ostvario nešto što je već dugo imao na umu — otvorio je prvi ambulanti Psihoterapijski odjel u čitavoj Jugoslaviji, gdje je radio sve do umirovljenja 1968. godine. Time se ostvario pun identitet psihijatrije i psihoterapije, koja je, odvajanjem od neurologije, dopustila da obje struke dobivaju na svojoj jačini i vrijednosti.

Eugenija Cividini-Stranić, Betlheimova učenica i bivša predstojnica Centra za mentalno zdravlje, u kratkom je eseju “Moja sjećanja na profesora Stjepana Betlheima”, među ostalim, opisala i proces otvaranja i ostvarenja tog novog odjela: “Bila je 1959. godina kada sam došla na Psihoterapijski odjel. Prof. dr. Stjepan Betlheim bio je šef prvoga psihoterapijskog odjela na Rebru, posebnog odjela unutar velike Kliničke bolnice. Poseb-

nost se očitovala na mnogo načina. Odjel je bio stisnut između ženske i muške psihijatrije, sastojao se od 6 malih i jedne veće sobe, u podrumu, koji smo preimenovali u “nisko prizemlje” jer je tako govorio profesor. Kauč je zauzimao istaknuto mjesto u terapijskim sobama. (...) Posebnost je dalje značila liječenje pacijenata individualnom i grupnom psihoterapijom. Veća je soba u našem odjelu bila namijenjena grupnoj psihoterapiji, stručnim sastancima, ali je služila i kao učionica za teorijsku nastavu. Sve je bilo funkcionalno, skromno i radno dobro organizirano”.

Na sreću, iz mračnog podruma odjel se preselio u novoizgrađeni kompleks na kat, podijeljen na nekoliko odjela (Psihoterapijski za djecu i odrasle, Klinički odjel i Odjel za mentalnu higijenu). Iako se nova zgrada izgradila 1969., godinu dana nakon Betlheimova umirovljenja, on je ondje nastavio dolaziti i veoma aktivno raditi, čak je imao i svoj ured, i dalje primao pacijente i poučavao, jedino nije za to primao plaću.

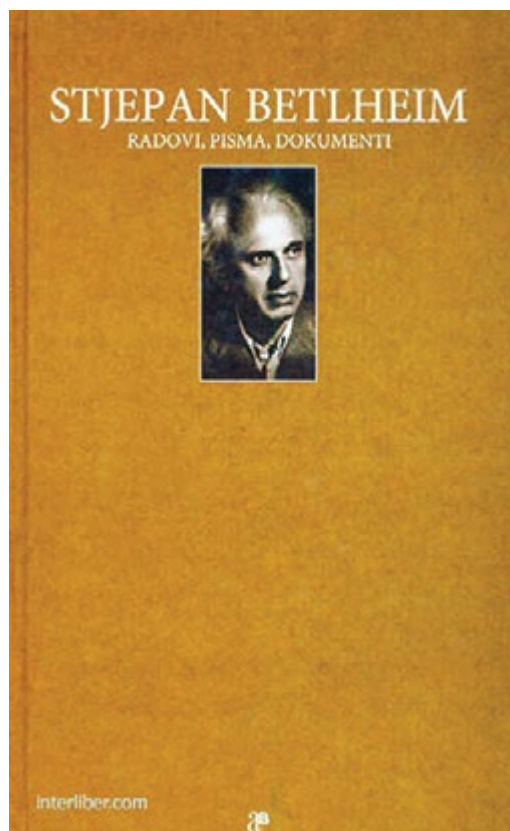
Stjepan Betlheim za svojeg je profesionalnog djelovanja propagirao psihoanalizu, psihoanalitičke psihoterapije i grupne analize, ne samo u Hrvatskoj nego i na području cijele bivše Jugoslavije. Zatim, grupnom terapijom je liječio seksualne poremećaje (bavio se psihičkom impotencijom te homoseksualnošću, koja se danas više ne smatra kao tada patološkom bolešću) te je prvi uveo i smatrao važnim uvođenje grupne psihoterapije za neurotičare. Pisao je, pričao je i bavio se hipnozom, alkoholizmom, psihosomatikom, o ulozi liječnika općenito i ponašanju liječnika opće prakse prema pacijentu. Zajedno s profesorom Lopašićem i profesorom Doganom napisao je udžbenik "Psihijatrija", za to vrijeme veoma modernu i sveobuhvatnu knjigu za studente medicine. Organizirao je seminare, kongrese, poticao na razgovor, suradnju i okupljanje svih psihoterapeuta u Jugoslaviji — taj faktor međusobne razmjene znanja i poticanja smatrao je veoma bitnim za napredak struke.

Na medicinski fakultet uveo je i izvodio predmet "Medicinska psihologija", vrstu kolegija koji je tada bio veoma malo zastupljen na fakultetima po Europi. Nadalje, bio je član Bečkog psihoanalitičkog društva, direktan član IPA-e (Međunarodno udruženje psihoanalitičara/International Psychoanalytical Association), bio je na čelu Udruženja psihoterapeuta Jugoslavije, stručnjak za mentalnu higijenu pri Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji te član mnogih drugih znanstvenih udruženja, kako u svijetu, tako i kod nas.

Obrazovao je liječnike opće medicine, socijalne radnike, psihologe, pedagoge. Izdao je nekoliko knjiga i priručnika — "Neuroze i njihovo liječenje", "Snovi u psihoterapiji" te već gore spomenuti udžbenik, te je napisao i nekoliko članaka za Medicinsku enciklopediju.

SKROMAN HUMANIST I VELIKI INTELEKTUALAC

Veoma je zanimljiva knjiga "Radovi, pisma, dokumenti: 1989.-1970.", izdana 2006. pod uredništvom Ruth Betlheim, njegove kćeri. Ta je knjiga iste godine i predstavljena u Židovskoj općini Zagreb. U njoj je skupljen popriličan broj izabranih članaka samog Betlheima, te jedna veća tematska cjelina iz njegove knjige o neurozama. Također, knjiga daje kratak uvid u njegov osobni život, u uvodnom dijelu od strane Eduarda Klaina i Eugenije Cividini-Stranić, a na kraju knjige preko fotografija i skenova nekih njegovih privatnih pisama (odakle se vidi da je bio brižan otac i općenito veoma privržen obitelji).

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

O Betlheimovoj naravi, držanju i značenju najbolje je pisala Eugenija Cividini-Stranić: "Profesora sam viđala izvan fakulteta, češće na koncertima. Njegovo lice, osobito njegova bujna bijela kosa, mogla se lako pamtit. Mene je podsjećao na Toscaninija. Nisam bila jedina. (...) Sjećam se pacijenta pomalo umornog od nesnalaženja u Neuropsihijatrijskoj bolnici, koji me zamolio da mu pomognem naći psihijatra, "vrlo poznatog, zaboravio je prezime i podsjeća ga na Toscaninija". Nekog je podsjećao na Einsteina. Profesor ima nešto zajedničko s Toscaninijem, ali se i znatno razlikovao od njega. Moglo bi se reći da je bio naš dirigent bez štapića, autoritet bez galame, redatelj bez hvalisanja, lišen taštine. Za sebe je govorio da je psihijatar, psihoterapeut i nastavnik. Mi smo običavali govoriti "imali smo sreću što smo radili i učili kod našeg profesora, psihoanalitičara, koji je donio psihoanalizu u psihijatriju, u medicinu, i nas podučavao." (...) Profesor je bio liječnik velikoga radnog kapaciteta. Imao je uvijek mnogo pacijenata. U odnosu na obaveze i dužnosti bio je vrlo siguran. Bio je točan, njega nisu čekali pacijenti ni studenti. On je uvijek bio tu, u svojoj sobi ili na svojem odjelu. U pravilu uvijek prvi ili među prvima kada se radilo o skupovima. (...) Betlheim nas je poučavao, posuđivao nam knjige i časopise i polagano je oblikovao svoju grupu, što je u nama budilo asocijacije na Freuda i

njegove učenike. Sve je to u nama produbljivalo oduševljenje za psihoanalizu".

Dalje u knjizi saznajemo kako je bio veoma pristupačna osoba, da su se s njim ljudi rado družili, da je bio humanista i veliki intelektualac, ali je istovremeno zadržao skromnost — nije tražio niti priznanje niti popularnost.

UMJESTO KRAJA — POČETAK

Kada je došao na Medicinski fakultet, popularizirao je psihoanalizu unatoč tome što je većina bila prema njoj neprijateljski raspoložena. Ali nudio ju je na svoj način. Uveo je psihodinamički pristup koji se u kombinaciji sa socijalnim i biološkim pristupom u tadašnjoj sredini prihvatio u psihijatri. Nakon nekog vremena otvorio se i prema psihoanalitičkoj psihoterapiji, načinom liječenja za kojim je potreba tada postajala sve većom i većom, jer pomoću nje liječnik može bolje razumjeti svog pacijenta.

Prof. dr. Stjepan Betlheim, kao srčani bolesnik, preminuo je 24. rujna 1970. u Zagrebu, a pokopan je na Mirogoju. Godine 1998. Hrvatska pošta izdala je marku s njegovim likom u čast 100. obljetnice njegova rođenja.

Odnos psihoterapeuta i njegovog pacijenta jedna je od ključnih komponenta ka ozdravljenju; stoga pacijent od terapeuta valja dobiti osjećaj sigurnosti, povjerenja i intelektualnog razumijevanja. Psihoterapija bi trebala biti primijenjena po određenim pravilima, a onaj koji ju provodi trebao bi stajati na čvrstom stup(nj)u znanja i vještina, uvježbanosti i predanosti poslu. Tek kada se tokom razgovora razvije određen stupanj povjerenja, može se reći da je psihoterapija započela, i, uz naravno i uloženi trud pacijenta u cjelokupnu priču, psihoterapija može biti uspješno provedena. Ta atmosfera povjerenja koju pacijent unosi u odnos prema svom terapeutu naziva se pozitivnim transferom (prema Freudu) — ovdje se stvara odnos nekritičnog povjerenja, a od terapeuta ovisi koliko će to povjerenje i pozitivan prijenos koristiti sa pacijentom kako bi mu pomogao u uvidu događaja koji su doveli do poremećaja i pokušaju savladavanja istog.

Moja je prijateljica izašla iz sobe za grupnu terapiju i pozdravila me sa smiješkom na licu. Izašli smo iz "kuće prof. dr. Stjepana Betlheima" i krenuli na kavu. Pričala mi je kako ima izvrsnog liječnika i kako su, uz naravno uloženi velik trud s njezine strane, tegobe sve manje i manje, a osjećaj oslobođenja od smetnji sve veći i veći. Tko zna, možda je upravo njezin psihoterapeut bio Betlheimov učenik.

NAŠ RABIN – SPORTAŠ

PIŠE: FREDI KRAMER

Naš poštovani i vrlo agilni rabin zagrebačke Židovske općine Luciano Prelević rođen je 28. studenoga 1953. u Zagrebu, a sport je zavolio već u dječaćkim danima. Tome je svakako pogodovala i činjenica da je njegov otac bio vojno lice pa je obitelj često selila prema poslovnim putevima oca. Tako je sudbina Luciana dovela i u Herceg Novi, za njega vrlo značajno mjesto kada je u pitanju njegova sportska karijera. Volio je nogomet, gimnastiku i atletiku, no u Herceg Novom se “zarazio” sportom. U toj sredini je vaterpolo bio dominantan. Tako je prve vaterpoloske korake mladi Luciano napravio uz dobre iiskusne vaterpoliste Herceg Novog. I sljedeći boravak u Splitu bio je usko vezan uz vaterpolo. U tom predivnom gradu našao se s roditeljima na Spinutu, a tamo je bilo otvoreno plivalište domaće Mornara. U to doba nije bilo zimskih bazena, igralo se na otvorenom, pod vedrim nebom.

Luciano, vaterpolo je brzo postao vaš glavni sport i njemu ste se kao mladi sportaš potpuno posvetili.

— Da, i nikada mi nije bilo žao. U moje vrijeme igrao se vrlo lijepi vaterpolo, maštovit, duhovit i efikasan. Kada je nogomet u pitanju, moje simpatije uvijek su bile na strani zagrebačkog Dinama. Od velikih igrača koji su mi ostali u dobrom sjećanju rado bih spomenuo Dražana Jerkovića, Željka Matuša, Stjepana Lamzu, Rudija Belina, Velimira Zajeca i Zlatka Kranjčara. Često sam gledao Dinamo u Splitu na starom igralištu kraj Plinare, bez atletske staze. Gledatelji su tamo imali vrlo dobar kontakt s igračima i igrom, koja je bila duhovita, zanimljiva i puna nepredvidivih driblinga i kombinacija.

Vaterpolo i Mornar ipak su najviše značili u vašoj sportskoj karijeri.

— Zato je uz moju veliku volju i želju da se u bazenu afirmiram značajnu ulogu odigrao prof. Joško Bučan, čovjek velikog dara i smisla za rad s najmlađim uzrastima. Tako sam kod

FOTOGRAFIJA: NAŠ RABIN SPORTAŠ UZDIGNUTIH RUKU U OBRANI

njega nastupao u pionirskoj momčadi Mornara pa u juniorskom sastavu da bih napredovao do standardnog igrača seniorskog sastava. Nije bilo natkrivenih bazena, a u nas se igrao sjajan vaterpolo. Reprezentacija bivše države ravnopravno je konkurirala u borba-ma s izabranim selekcijama Mađarske, Italije, SSSR-a i Nizozemske. No, kada su vremenske prilike to dopuštale, a to je bilo proljeće, ljeto i jesen, trenirali smo dvaput dnevno. Bili smo nabijeni znanjem i kondicijom pa smo mogli odolijevati raznim iskušenjima. Volio sam trenirati i stalno sam želio igrati. Počeo sam kao bek sposoban se uključiti u kontra-ma, no pravo mjesto u momčadi bilo je kada sam počeo igrati u navali. Tu sam najviše dao i brzo se pretvorio u dobrog strijelca. Kao student građevine uvijek sam našao vremena i za dopunski rad sa sjajnim učiteljem i trenerom prof. Bučanom. On je, pak, u meni prepoznao igrača željnog rada i da mi nikada nije bilo ništa teško što je on od nas tražio. I moji kolege u momčadi voljeli su trenirati, tako da smo uistinu bili dobro uigrani sastav u kojem je svaki pojedinac pošteno odradio svoju zadaću u momčadi i u igri. Nije bilo “zabušanata” i zato

smo imali poštenu odnos prema igri i prema klubu, Mornaru.

Koji su klubovi u to doba prednjačili i bili u “top” formi?

— Svakako zagrebačka Mladost, beogradski klubovi Partizan i Crvena zvezda, kao i dubrovački Jug i riječko Primorje.

Koji igrači iz tog zlatnog razdoblja vaterpola su na Vas ostavili najbolji dojam? Bilo je puno velikih igrača i sjajnih reprezentativaca.

— Teško se odlučiti koji su kao najbolji ostali u mom sjećanju, no tu svakako valja spomenuti Miroslava Poljaka, RONALDA Lopatnyja, Ozrena Bonačića, braću Matošić, Vinka Rosića, Karla Stipanića, no čini mi se da je najbolji od najboljih Siščanin Zoran Janković, igrač zagrebačke Mladosti i beogradskog Partizana. On je ipak najbolji, najkompletniji i za svaki ukus najatraktivniji i najučinkovitiji. Pritom valja znati da ja govorim o onima koje sam vidio na djelu. A, i prije je bilo jako puno igrača svjetske klase. Takvi su braća Saša i Miki

Strmac, Zdravko Ježić, Jobo Curtini, Miro Mihovilović, Ćiro Kovačić i mnogi asovi našeg vaterpola.

Sjećate li se kada ste na jednoj prvenstvenoj utakmici, nastupajući za splitski Mornar, postigli prvi pogodak?

— Bilo je to na utakmici Mornar–Mladost kada sam polučio prvi pogodak u karijeri na prvenstvenoj utakmici, a vrata Zagrepčana čuvao je slavni Stipančić. Inače, utakmica je završila pobjedom zagrebačke momčadi 6:4.

Recite nam nešto o vaterpolskom klubu Mornar

— Klub je osnovan 1949. u Splitu po nazivom Sportsko društvo JRM (Jugoslavenske ratne mornarice), a od 1963. djeluje pod sadašnjim imenom. Društvo je imalo više sekcija, a najbolje rezultate u momčadskim konkurencijama postigli su članovi plivačkog kluba, koji su bili momčadski prvaci 1955–1958. i 1967. godine te u vaterpolu u sezonama 1952/1953. i 1955/1956. kao i 1961. Najveći pojedinačni naslov u plivanju postigla je Đurđica Bjedov, koja je na Olimpijskim igrama 1968. u Ciudad de Mexico bila prva na 100 metara prsno i druga na 200 metara prsno pa se tako okitila zlatom i srebrom. Vrlo uspješni bili su i članovi veslačkog kluba, koji su osvojili brojne naslove u raznim kategorijama. Mornar je dao pojedinačne i momčadske državne prvake. Spomenut ću još Borisa Škanatu, koji je na Europskom prvenstvu u plivanju 1950. godine osvojio brončanu kolajnu na 100 metara leđno, a Nenad Kuriđa bio je 1962. europski prvak na 100 metara leptirovim načinom. U Mornaru su svoje dječjačke i juniorske dane proveli plivač Miloš Milošević i jedriličar Aron Lolić, poslije obojica svjetski i europski prvaci. Veslač Perica Vlašić postao je 1953. europski prvak u samcu, a brončane su medalje na europskom prvenstvu osvajali osmerac 1954. i dvojac na pariće 1955. Ono što mene posebno veseli je sjajan rezultat Vaterpolskog kluba Mornar, koji je 1986. godine bio osvajač europskog Kupa pobjednika kupova.

Vaterpolo je sport kojeg Vi najviše volite i cijenate. Kakva je razlika između vaterpola nekad i sad?

— Velika. Ne spadam u ljude kojima je sve bilo prije bolje, kvalitetnije i uzbudljivije. Danas je znatno drukčije, nema igre, nema kretanja pred golom. A, i lopta je drukčije težine, ne-

promočiva, danas je puno lakša, za mene je došlo do degradacije same igre, nema dobro smišljenih akcija zamišljenih po velikim tehničarima, nema driblinga u vodi i nepredvidivih poteza u igri vaterpolskih velemajestora.

Kako je u Vašim dvadesetim godinama, dok ste bili student građevine, došlo do velike promjene, da ste počeli razmišljati o dužnosti rabina?

— Da, najednom sam postao Židov, proučavao božje zapovijedi i sve više sam proučavao ži-

dovstvo, postao sam religiozni Židov, tu mi je znatno pomogao predsjednik zagrebačke Židovske općine prof. dr. Ognjen Kraus, koji je omogućio studij u Izraelu. Sport mi je ostao u sjećanju kao divna uspomena iz mladih dana, no kada sam se počeo pripremati za rabina, o sportu volim samo čuti pa i razglabati, ali samo kao obični simpatizer. Vaterpolo je bio i uvijek će ostati moj najdraži sport. No, život me odveo na put razmišljanja i pobožnosti. U toj se ulozi daleko najbolje osjećam i živim. Vaterpolsku kapicu zamijenio sam s jarmulkom.

FOTOGRAFIJA: NAŠ RABIN SPORTAŠ MORNAR, OMLADINSKI PRVAK SFRJ, 18.08.1969. RABIN JE TREĆI S LIJEVA

FOTOGRAFIJA: NAŠ RABIN SPORTAŠ MORNAR RABIN JE DRUGI S DESNA

PROMICATELJ NOVOG GLAZBENOG DUHA

Prošle sam godine svoja dva predavanja na tribini Kulturnog društva “Miroslav Šalom Freiberg”, u okviru ciklusa “Od Gershwin do Dylana”, o američkim glazbenicima židovskih korijena u jazzu i popularnoj glazbi, posvetio dvojici čuvenih američkih skladatelja: prvo, u travnju, Richardu Rodgersu, a drugo, u studenom, Jeromu Kernu. Ovo sam predavanje, petnaesto po redu, održano 17. ožujka 2015. godine, u potpunosti posvetio još jednom američkom skladateljskom velikanu židovskih korijena.

PIŠE: DR. SC. IVAN BAUER

Sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća na američkoj glazbenoj sceni pojavio se vrlo daroviti mladač koji će svojim skladbama ubrzo unijeti novi duh u popularnu glazbu, i to svojim osebujnim stilom, različitim u harmonijskom, melodijskom i ritmičkom pogledu od stilova američkih suvremenika, onih njegovih godina i onih starijih, imajući ovdje na umu i skladatelje o kojima je bilo riječi u mojim predavanjima, kao što su, primjerice, Richard Rodgers, Jule Styne, Jay Livingston ili Leonard Bernstein. Tijekom idućih desetljeća pa sve do današnjih dana taj će skladatelj svojim brojnim hitovima privlačiti tisuće i tisuće ljubitelja dobre glazbe širom svijeta. Mnogi ga već danas smatraju klasikom američkog popularnog melosa.

Taj je klasik Burt Bacharach. Rođen je 1928. u Kansas Cityu, u saveznoj državi Missouri, gdje je otac radio kao novinar za lokalni list. Kad je Burt imao četiri godine, obitelj se preselila u njujorški Queens, na Long Islandu. Majka je, očito, za rana prepoznala njegov smisao za glazbu. Na njeno inzistiranje, kao dječčić počinje svirati glasovir, a zatim, s dvanaestak godina, violončelo, pa čak pomalo i bubnja. Premda mu se tih godina sport činio privlačnijim od glazbe. Snivao je, naime, o tome da će jednog dana postati profesionalni igrač američkog nogometa. Ali za taj je sport bio je suviše nježne konstitucije. Kao

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

tinejdžera sve ga više počinje zanimati jazz. U prvo je vrijeme bio očaran glazbom velikih jazz bandova iz ere swinga, a zatim, ukorak s vremenom, sve se više priklanja stilu zvanom bebop. Unatoč činjenici da je bio premlad za noćne izlaske uspijevao se ponekad ušuljati u poznate noćne klubove u njujorškoj 52. ulici kako bi vidio i čuo legende bebopa, kao što su bili Dizzy Gillespie i saksofonist Charlie Parker. To ga potiče da sve više vremena provodi za klavirskim tipkama. Tijekom kasnih 40-tih svirao je glasovir u nekoliko jazz bandova. U razdoblju od 1950. do 1952., kao vojnik u američkoj vojnoj bazi u Njemačkoj, pisao je aranžmane i svirao u vojnom plesnom orkestru. Ondje je upoznao jednog američkog pjevača vrlo ugodnog glasa. To je bio Vic Damone. Bacharach ga je počeo pratiti na glasoviru tijekom nastupa u Njemačkoj i kasnije u Americi. Sredinom pedesetih Bacharach već kom-

ponira. 1955. skladao je pjesmu “Keep Me In Mind”, koju nam je, uz orkestralni aranžman u stilu swinga, otpjevala Patty Page.

U to vrijeme Bacharach počinje studirati glazbu na sveučilištima u Montrealu i New Yorku te kraće vrijeme u Kaliforniji. Tijekom studija jedan od profesora kompozicije bio je ugledni francuski skladatelj Darius Milhaud. Bacharach je govorio da je u tajne komponiranja proniknuo ponajviše zahvaljujući svom francuskom učitelju. Krajem pedesetih bio je pijanist i aranžer uz nastupe Marlene Dietrich, američke glumice i pjevačice njemačkog podrijetla. Mnogi se sjećaju njene sjajne uloge u filmu “Witness for the Prosecution”, prema kazališnom komadu Agathe Christie.

HAL DAVID I DIONNE WARWICK

Bacharach je 1957. upoznao sedam godina starijeg pisca tekstova Hala Davida, Njujorčanina židovskog podrijetla i austrijskih korijena. Sličnih glazbenih ukusa vrlo brzo počinju surađivati. Iste su godine doživjeli svoj prvi veliki uspjeh skladbom “The Story of My Life”, koja je najavila početak bogate karijere tog talentiranog dvojca. Stoga sam u program uvrstio tu pjesmu koju je pjevač Marty Robbins, vrlo omiljen na američkom Jugu, snimio za tvrtku Columbia Records, a postala je hitom broj jedan na ljestvici američke country music. Davidove tekstove Bacharachovih skladbi često krase i humor, što sam potkrijepio songom “Wives And Lovers”, izvedbom kojeg je Jack Jones, pjevač vrlo popularan šezdesetih, osvojio nekoliko prestižnih nagrada.

Po sudu mnogih ključni se trenutak za Bacharacha zbilo početkom šezdesetih kad je

prvi put čuo pjevačicu Dionne Warwick kako pjeva prateće vokale uz muški vokalni kvartet The Drifters. Bacharach je u njenu glas i načinu vokalne interpretacije prepoznao one kvalitetne osobine koje su, po njegovu sudu, bile neophodne za primjerenu izvedbu njegovih kompozicija, posebice imamo li na umu činjenicu da u njegovim aranžmanima vlastitih kompozicija vokalni solisti često pjevaju uz prateće vokale. Dionne Warwick svojim se glasom izvrsno stapala s glasovima vokalne pratnje. To sam ilustrirao dvjema melodijama u izvedbi Dionne Warwick: "Walk On By" i "Anyone Who Had A Heart".

USPON ŠEZDESETIH

Bacharachove se skladbe sve češće nalaze na samom vrhu raznih američkih ljestvica hitova, a svojim melodijskim i osobito ritmičkim elementom pravi su izazov za vokalnog interpreta. Stoga su već sredinom šezdesetih uz Dionne Warwick na repertoaru i drugih poznatih pjevača, kao što su Tom Jones, Diana Ross, Neil Diamond, Aretha Franklin, Perry Como i vokalni duo Carpenters, koji svojim nastupima na pozornici te u radijskom, televizijskom i filmskom mediju populariziraju Bacharacha i izvan granica Sjedinjenih Država. U program sam uvrstio skladbe "I Say A Little Prayer For You", u izvedbi Arethe Franklin, te "Magic Moments", jedan od najpopularnijih Bacharachovih hitova, koji nam je otpjevao Perry Como.

Bacharach i David pišu tih godina i za kazališnu scenu. Njihov je najveći kazališni uspjeh mjuzikl "Promises, Promises", na libreto iz pera Neila Simona, autora također židovskih korijena, a sadržajno vezan uz film "The Apartment" iz 1960. i premijerno izveden na Broadwayu 1968. Taj mjuzikl ni danas ne silazi s pozornica mnogih svjetskih kazališnih kuća, a "Obećanja, obećanja" vrlo su uspješno izvođena i u zagrebačkom kazalištu "Komedija". Publici sam ponudio jednu od nezaboravnih pjesama iz tog mjuzikla, "I'll Never Fall In Love Again", vrlo često na repertoaru Dionne Warwick. Bacharach često piše glazbu i za televizijski i filmski medij. Pjesma "A House Is Not A Home" iz istoimenog je filma, a svojim ju je glasom te večeri oplemenio Brook Benton. Za postignuća u filmskoj glazbi Bacharach je 1969. dobitnik dvaju Oskara: za najbolju izvornu pjesmu, "Raindrops Keep Falling On My Head" za film "Butch Cassidy And The Sundance Kid", te za najbolju izvornu glazbu za isti film. Potonja se nagrada dodjeljuje za glazbu kojom se kao dramaturškim

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

čimbenikom upotpunjuju filmska slika i riječ. Pjesmu "Raindrops Keep Falling On My Head" odabrao sam u poznatoj interpretaciji B. J. Thomasa.

U Americi je veliku medijsku pozornost privukla ljubavna veza, a zatim i brak Burt Bacharacha, njegov drugi po redu, i lijepe filmske glumice Angie Dickinson. Burtove osjećaje iz tog vremena vjerno nam je prenio Perry Como u pjesmi "They Long To Be Close To You". Kao i mnoge druge, i ova je bila na tekst Hala Davida. Krajem šezdesetih Bacharach i David bili su na vrhuncu slave. Jedna osobna nota — 1969. supruga i ja smo u Atlanti, u državi Georgia, bili na koncertu Dionne Warwick, koja je u to doba već bila prava zvijezda američke pop scene. Veći dio koncerta bio je posvećen pjesmama Burt Bacharacha, što je bilo popraćeno pravim ovacijama brojne publike. A onda je, 1973., gotovo preko noći između Bacharacha i Davida došlo do razmirica, kojima je glavnim uzrokom bio neuspjeh glazbe za film "Lost Horizon". Te su razmirice rezultirale i osjetnim kašnjenjem

skladbi za novi album Dionne Warwick, što je njoj nanijelo financijsku štetu, ali, prema vlastitim riječima, i veliku duševnu bol. Gotovo proročanski je tada zazvučala pjesma iz šezdesetih "Don't Go Breaking My Heart". I tako je, nažalost, završilo više od desetljeća vrlo uspješne i plodne suradnje troje umjetnika. Krajem 70-tih prevladali su ipak pomirljivi tonovi, pa je kasnijih godina troje povremeno surađivalo, ali to nije bilo ni izdaleka nalik njihovu nekadašnjem zajedničkom radu.

NASTAVAK USPJEŠNE KARIJERE

1980. nakon petnaestak godina braka Bacharach se rastao od Angie Dickinson. Uskoro je, međutim, našao utjehu u braku, trećem po redu, s dvadesetak godina mlađom Carole Bayer Sager, književnicom i skladateljicom. U suradnji s njom nastala je skladba "Arthur's Theme: Best That You Can Do" iz filma "Arthur", za koju je Bacharach 1981. osvojio svog trećeg Oskara, drugog za najbolju izvornu pjesmu. Taj je song osobito pohvalno ocijenjen od vrsnih poznavalaca glazbe namijenjen

ne filmskom platnu, a čuli smo ga u izvornoj interpretaciji iz filma, onoj pjevača imenom Christopher Cross.

Bacharachov je stil odraz njegovih mladenačkih sklonosti džezističkim harmonijama, uz vrlo specifični, često izrazito sinkopirani ritam, u dobroj mjeri, kažu znalci, pod utjecajem njegovih uzora iz ere bebopa. Svojim je skladbama godinama privlačio jazz muzičare. Čuveni tenor saksofonist Stan Getz snimio je čitav jedan album Bacharachovih kompozicija. Na tom je albumu i “Alfie”, iz filma “Alfie”, Bacharachu najdraža skladba. Taj sam song ponudio uz glas Barbre Streisand. Vrlo osjetljiv kako na vokalni tako i instrumentalni način interpretacije svoga muzičkog izraza, Bacharach je aranžirao, dirigirao i bio producentom većine studijskih izvedbi i snimanja svojih melodija, a to čini i danas. Neke od njegovih skladbi obarale su pritom rekorde u broju studijskih izvođača. Npr. “The Look Of Love” u diskografskom studiju snimilo je tijekom godina više od stotinu vokalista. Tom se pjesmom publici predstavila kanadska pjevačica i izvrsna jazz pijanistica Diana Krall.

SKLADATELJSKA POSTIGNUĆA

Vrlo vitalan, Burt Bacharach i ove 2015. planira niz koncertnih nastupa u SAD-u, Velikoj Britaniji i Irskoj, na kojima će, uz orkestralnu pratnju, na glasoviru svirati svoje skladbe. Bacharach je po mom mišljenju još jedan od dokaza da su glazbenici židovskih korijena najviše doprinijeli američkoj glazbenoj sceni upravo svojim skladateljskim umijećem. Ne umanjujući ni u kom slučaju vokalne i instrumentalne domete ostalih glazbenika tih korijena, u svojim sam predavanjima ipak najviše pažnje posvetio skladateljskim postignućima. Od ukupno 34 glazbenika o kojima sam dosad govorio, 21 umjetnik zapažen je i svojim skladateljskim opusom. Prema dominantnim karakteristikama njihova glazbenog angažmana te sam glazbenike podijelio u četiri skupine: 1. kompozitori: Harold Arlen, Burt Bacharach, Irving Berlin, Leonard Bernstein, Sammy Fain, George Gershwin, Marvin Hamlisch, Jerome Kern, Jay Livingston, Frank Loesser, Richard Rodgers, Jule Styne, Dimitri Tiomkin; 2. singer-songwriters: Neil Diamond, Bob Dylan, Neil Sedaka, Paul Simon (skladateljski dio dua Simon & Garfunkel); 3. instrumentalisti: Benny Goodman, Artie Shaw; 4. vokalni solisti: Barbra Streisand, Mel Tormé. Prva trinaestorica su kompozitori bez čijeg bi doprinosa i mjuzikl i muzički film bili, usuđujem se reći, gotovo nezamislivi, a

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

ne bi bilo ni bezbrojnih evergreena kojima su obogatili američku i svjetsku popularnu glazbu i jazz. Četvorica su singer-songwriters, odnosno glazbenici koji su i autori glazbe pojedine skladbe, ponekad i teksta, i njeni vokalni interpreti. Upotrijebio sam taj termin jer u hrvatskom, u nedostatku vlastita termina, koristimo posuđenicu iz talijanskog kantautor (il cantautore), pa držim, kad je riječ o američkim glazbenicima, da je primjerenije upotrijebiti engleski izraz. Dvojica glazbenika istaknuti su instrumentalisti. Benny Goodman i Artie Shaw, klarinetisti i legendarni bandleaderi iz ere swinga komponirali su nekoliko skladbi za velike orkestre i manje sastave. Dvoje vokalista proslavilo se svojim izvanrednim glasovnim izvedbama, ali bili su uspješni i u komponiranju. Barbra Streisand je za skladbu “Evergreen” iz filma “A Star Is Born” dobila Oskara za najbolju izvornu pjesmu. Mel Tormé, pak, skladao je jednu od najljepših američkih božićnih pjesama — “The Christmas Song (Chestnuts Roasting On An Open Fire)”.

DOBITNIK BROJNIH NAGRADA

Bacharach je tijekom godina za svoja glazbena postignuća primio šest nagrada Grammy, izvorno Gramophone Awards. 2001. dobitnik je i ugledne Međunarodne glazbene nagrade

Polar za životno djelo, koju dodjeljuje švedska Kraljevska muzička akademija. U Švedskoj tu nagradu zovu Nobelovom nagradom za glazbu. Bacharach je vrlo je popularan i u drugim europskim zemljama, posebno u Velikoj Britaniji. U listopadu 2008., primjerice, u poznatoj londonskoj koncertnoj dvorani Roundhouse održan je retrospektivni koncert, uz sudjelovanje niza renomiranih glazbenih umjetnika, kojim je obilježeno šezdeset godina Bacharachove skladateljske karijere. U svibnju 2012. američki predsjednik Barack Obama na prigodnom koncertu u Bijeloj kući uručio je Burtu Bacharachu prestižnu glazbenu nagradu Gershwin, punim nazivom Library of Congress Gershwin Prize for Popular Music, koja je utemeljena 2007. u spomen na dostignuća braće Gershwin, Georgea i Ire, a dodjeljuje je američka Kongresna knjižnica. Prvi je dobitnik te nagrade bio Paul Simon. Bacharach je nagradu primio i u ime Hala Davida, koji je u to vrijeme već bio teško bolestan. Bacharach i David prvi je skladateljsko-literarni duo (songwriting team) koji je osvojio tu nagradu. Za kraj druženja te večeri odabrao sam skladbu koju je u prigodi dodjele te nagrade otpjevala Dionne Warwick, “What The World Needs Now Is Love”.

MICHAL NEGRIN: ŽIVIM SVOJ SAN SVAKI DAN

PIŠE: RENATA DEBELJAK

FOTOGRAFIJE: PRIVATNI ARHIV MICHAL NEGRIN

Ime izraelske dizajnerice Michal Negrin poznato je u cijelome svijetu. Njezin dizajn prenesen ne samo na čudesan i jedinstven nakit, već i na odjeću, modne dodatke te dekor za interijere, već više od 20 godina impresionira brojne žene diljem svijeta.

Michal Negrin je odavno stekla status jednog od najprepoznatljivijih izraelskih modnih brandova, koji u sebi ima utkan i dio predivne židovske tradicije, a nadahnut

je prvenstveno viktorijanskim vremenom i romantičnim vintage svijetom.

Svatko tko je barem jednom posjetio Izrael, zasigurno si je kupio za uspomenu neku lijepu sitnicu iz Michal Negrin dućana, koji se nalaze posvuda, od shopping centara do duty free shoppova u zračnoj luci, i koji su također jedan od ljepših izraelskih modnih suvenira.

Dizajnerica je rođena 1957. godine u kibbutzu Naan u Izraelu, a kao mlada djevoj-

ka voljela je prekapanje po kutijama u second-hand trgovinama prepunima starih viktorijanskih razglednica te vintage nakita sa cvijetovima i jarkim bojama. Danas njezin nakit i odjeću nose žene svih generacija od Japana, Amerike, Australije, Meksika do Hrvatske, a nose ih i holivudske zvijezde poput Demi Moore, Ume Thurman ili Nicole Kidman.

Zajedno sa svojim suprugom Meirom 1988. godine je lansirala svoju prvu kolekciju na

FOTOGRAFIJE: PRIVATNI ARHIV MICHAL NEGRIN

otvorenoj izložbi u Tel Avivu koja je promovirala nove talente. Ubrzo nakon toga, otvorili su prvi dućan u poznatoj Shenkin ulici u Tel Avivu, a danas se njezini dućani nalaze u brojnim zemljama diljem svijeta.

Nakit i odjeća izrađeni su isključivo ručno, od najfinijih materijala kao što su čipka i svila ukrašena kristalima Swarovski s posebno otisnutim vintage fotografijama. Nakit se izrađuje od mješavine metala premazanog brončanim premazom, bez nikla, sa Swarovski kristalima.

Za dizajnericu radi posebno izabran tim u kojem radi više od 200 stručnjaka educiranih osobno od Michal koji svakodnevno izrađuju i oslikavaju odjeću, modne dodatke i nakit.

S izraelskom dizajnericom smo za 'Ha-kol' popričali o njezinom radu, ali i ljubavi prema Hrvatskoj.

Što Vas je inspiriralo za najnoviju kolekciju?

— Inspiracija za sve moje kolekcije dolazi od svega što me okružuje. Boje, antikni predmeti i umjetnine, arhitektura, stare građevine... Inspiriraju me i žene sa svih strana svijeta s izraženom osobnošću. Moja najnovija kolekcija za ljeto 2015. nazvana je 'Bohemian Soul' i inspirirana je boho-chic trendom, koji karakterizira slojevitom odjećom, poigravanje s različitim teksturama i inovativnim uzorcima. Tkanine za odjeću posebno su odabrane tako da

FOTOGRAFIJE: PRIVATNI ARHIV MICHAL NEGRIN

se prilagođavaju tijelu i ističu siluetu. Nakit obuhvaća širok raspon ogrlica u raznim dužinama, koje naglašavaju ljetni sjaj i glamour.

Što Vas je posebno oduševilo u Hrvatskoj?

— Sretna sam da zbog svog posla imam mogućnost putovati diljem svijeta, a posebno tamo gdje se otvaraju moji novi dućani. To su sve divna mjesta i gradovi, ali ipak mogu reći da je Hrvatska jedna od najljepših zemalja u kojoj sam bila i rado se vraćam. Već sam ju posjetila šest puta prilikom otvaranja naša tri dućana, potom zbog sudjelovanja našeg branda na modnim događanjima, ali i zbog kazališnih događanja. Presretna sam što me je splitski HNK 2011. godine angažirao da dizajniram kostime za balet Carmen.

Hrvatsku jako volim, a posebno mentalitet vaših ljudi, koji su otvorenog i vedrog duha.

Dubrovnik mi je jedan od najljepših gradova koje sam dosada uopće vidjela po cijelom svijetu. Njegova ljepota i kultura me iznova oduševi svaki put kada ga posjetim.

Vlasnica ste jednog od najprepoznatljivih izraelskih modnih brendova! Kroz svoj nakit ne promičete samo Izrael, već i razne druge kulture?!

— Moj dizajn je moja vizija i teško mi ga je povezati samo s nekom određenom kulturom ili religijom. Moji unutarnji svijetovi koji me inspiriraju za nakit nadahnjuju se svim vrstama zanimljivih utjecaja, tako da je moj dizajn univerzalan i obraća se svim ženama, bilo gdje u svijetu, bilo koje religije ili etničke pripadnosti. Svi naši proizvodi su proizvedeni u

Izraelu i svi su ručno napravljeni od najtalentiranijih obrtnika i umjetnika. Moj angažman u stvaranju je za mene od iznimne važnosti, kao i visoka kontrola kvalitete te individualni pristup svakome od mojih zaposlenika.

Koliko trenutno imate dućana u Hrvatskoj?

— Trenutno se u Hrvatskoj moj dizajn može kupiti u dva moja concept dućana, u Splitu i u Dubrovniku na samom Stradunu te u dubrovačkoj zračnoj luci. Uskoro otvaramo naš dućan i u Kotoru u Crnoj Gori.

Imate li još nekih neostvarenih želja, što biste još voljeli kreirati?

— Pokušavam ostvariti svaku ideju koju imam. Trenutno sam zaokupljena kreiranjem parfema i kreme za tijelo u dva različita mirisa što mi je velika želja još od djetinjstva. Ono što jako želim, a još nisam realizirala je odjeća za djevojčice. Jedva čekam dan kada ću u svojim dućanima vidjeti mame kako kupuju odjeću i modne dodatke za svoje male curice.

Svaki dan, kada dođem na posao, osjećam se kao dirigent velikog orkestra. Hodam kroz razne odjele i zajedno s divnim ljudima koji rade u našoj tvornici stvaram naš svijet vizije, od odjeće, nakita, ukrasnih predmeta za dom do dizajna naših novih trgovina, za koje uređenje također sami osmišljavamo. Uživam radeći svaki dio mog posla.

Što vas ipak najviše raduje u Vašem poslu?

— To što živim svoj san. Svaki dan.

FOTOGRAFIJE: PRIVATNI ARHIV MICHAL NEGRIN

OBNOVLJENA VELIKA SINAGOGA U EDIRNEU

Velika sinagoga u Edirneu, gradu na zapadu Turske obnovljena je i ponovno otvorena u ožujku a na svečanom otvaranju bili su visoki gosti, među kojima i zamjenik turskog premijera Bülent Arinç, patrijarh grčke pravoslavne crkve Bartolomej I. i čelnik turske židovske zajednice İshak İbrahimzadeh

PIŠE: J. C.

Velika sinagoga u Edirenu najveća je sinagoga u Turskoj a na njezina je obnova trajala pet godina i stajala je dva i pol milijuna dolara. Sinagoga u tom gradu prvi je židovski hram otvoren u Turskoj nakon nekoliko desetljeća. Na svečanom otvaranju u Edirneu, u blizini turske granice s Grčkom i Bugarskom, nazočilo je više stotina ljudi.

Službu je u sinagogi vodio David Azuz, koji je održao i posljednju službu u sinagogi prije 46 godina.

Velika sinagoga izgrađena je 1905. godina po nalogu sultana Abdulhamida II., po uzoru na sinagogu u Beču, i zamijenila je 13 manjih sinagoga koje su bile uništene u velikom požaru koji je poharao grad. Velika sinagoga, izgrađena po zamisli francuskog arhitekta Francea Deprea, služila je kao hram sve do 1983. godine.

Osamdesetih godina 20. stoljeća broj pripradnika židovske zajednice u gradu se dramatično smanjio, a zgrada sinagoge bila je predana gradskom sveučilištu na korištenje. Sveučilište se nije brinulo ni održavalo sinagogu pa je ona poslije predana Glavnom turskom direktoratu, a prije pet godina krenulo se u njezinu obnovu.

Ceremonija ponovnog otvaranja Velike sinagoge prema mišljenju analitičara dio je smanjivanja ograničenja nametnutih vjerskim manjinama, ali istodobno koincidira s porastom antisemitizma u Turskoj i sve većim brojem Židova koji napuštaju zemlju.

Židovske institucije u Turskoj, poput škola i sinagoga, nalaze se pod posebnim sigurnosnim zaštitama.

Stotinama godina otomansko je carstvo predstavljalo sigurnu luku za Židove. Ta je zemlja otvorila svoja vrata i Sefardima koji su 1492. bili protjerani iz Španjolske. Sefardi su u Turskoj, svojoj novoj domovini, prihvatili nove običaje, ali i zadržali svoju tradiciju, posebice jezik — ladino.

Popis stanovništva iz 1927. godine pokazao je da je ladino bio majčin jezik za 84 posto turskih Židova. Danas samo manji broj starijih Židova govori ladino.

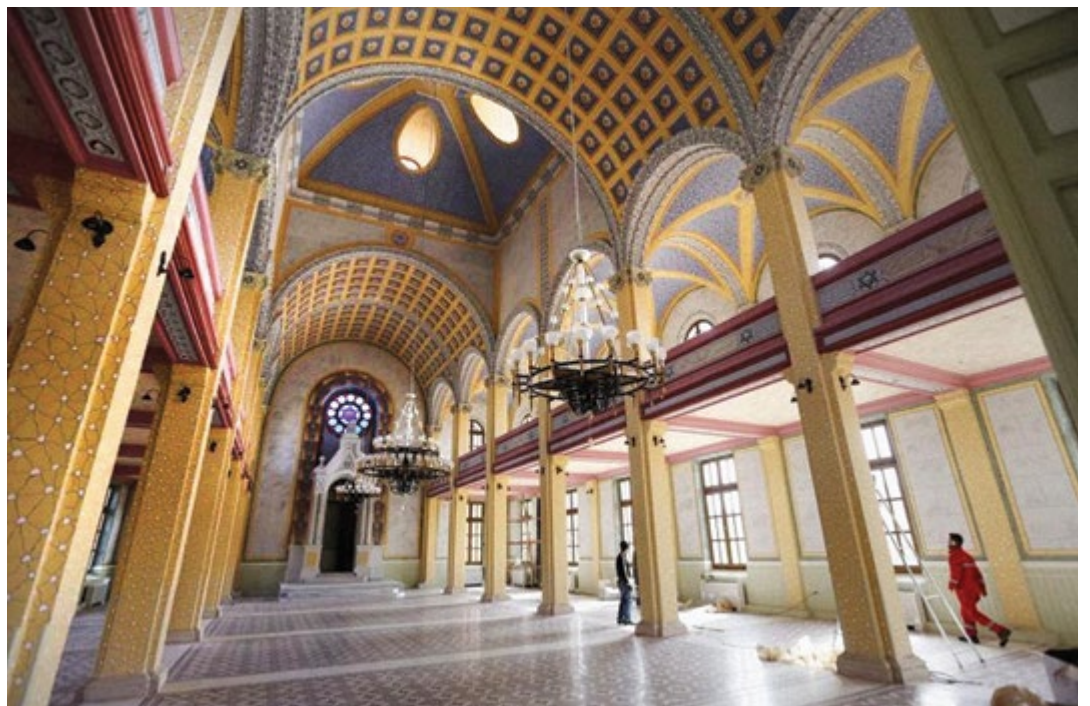
“Porez na bogatstvo” uveden u Turskoj četrdesetih godina 20. stoljeća, emigracija u Izrael nakon 1948. godine i desetljeća političke nestabilnosti dovele su do bitnog sma-

njivanja broja židovske manjine u Turskoj. Prije Prvog svjetskog rata u Turskoj je živjelo 150.000 Židova, a danas se procjenjuje da u toj zemlji živi oko 20.000 Židova.

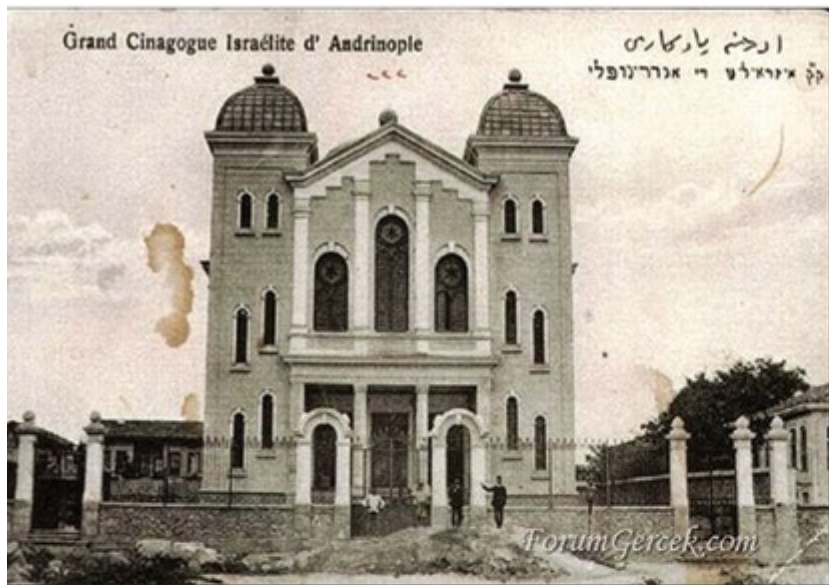
RIFAT MITRANI
— POSLJEDNJI ŽIDOV U EDIRNEU

Uređena žuta fasada Velike sinagoge u Edirenu u velikoj je suprotnosti s uništenim drvenim kućama i betonskim stambenim zgradama nekadašnje židovske četvrti u gradu.

Na početku 20. stoljeća u tom turskom gradu živjelo je oko 20.000 Židova ali s vremenom su Židovi napuštali Edirne, odlazili u Istanbul, druge turske gradove ili u inozemstvo i danas je o nekada velike židovske zajednice u Edirneu ostao samo jedan Židov. Njegovo ime je Rifat Mitrani, i on je još kao

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

dječak, sedamdesetih godina 20. stoljeća, u vrtovima sinagoge učio hebrejski.

Obitelj Rifata Mitranija doselila se u taj dio Turske prije više od 500 godina. Kada su Židovi počeli napuštati grad, njegov otac, trgovac mješovitom robom, je odlučio ostati.

Mitrani danas u gradu posjeduje dva supermarketa a svakog tjedna odlazi u Istanbul gdje žive njegova supruga i kćerke te s njima slavi šabat. Rifat Mitrani je pored groba svoje majke na starom groblju zasadio bor.

“Volio bih biti pokopan pored moje majke, ovdje u Edirenu. Za mene je odluka o tome da ostane ovdje bila jednostavna. Ne mogu zamisliti dan kada ne bih bio ovdje”, rekao je.

DUGI SUŽIVOT ŽIDOVA I TURAKA

Židovi na području današnje Turske žive više od dvije tisuće godina. Na području Male Azije, arheolozi su pronašli židovske relikte koji datiraju iz 4. stoljeća prije naše ere, ali većina današnjih Židova u Turskoj potomci su Sefarada koji su bili protjerani iz Španjolske i Portugala 1492. godine.

Otomanski sultan Bajazid II. bio je među prvima u svijetu koji je iberkim Židovima ponudio utočište. U relativno tolerantnom multi-etničkom ozračju Otomanskog carstva, Židovi su mirno živjeli i radili kao diplomati, liječnici i trgovci.

Na početku 20. stoljeća u Turskoj je živjelo pola milijuna Židova. Nakon pada Otomanskog carstva na kraju Prvog svjetskog rata, veliki broj turskih Židova otišao je u Europu i Južnu Ameriku.

Sekularna Turska proglašena 1923. zabranila je svaki oblik vjerskog obrazovanja, a hebrejski je jezik gotovo dvadeset godina bio zabranjen.

Turska je svoja vrata otvorila stotinama Židova, većinom akademika i znanstvenika, koji su tijekom Drugog svjetskog rata bježali pred nacističkim progonima, ali je istovremeno turskim Židovima nametnula “poreze na bogatstvo”. Veliki broj turskih Židova zbog toga je nakon rata otišao u Izrael i SAD-a.

Židovska zajednica u Istanbulu izdaje tjedne novine Shalom, na turskom i ladinu.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

IZLOŽBA O ODNOSU ŽIDOVSKOG NARODA I IZRAELA

Izložba “Narod, Knjiga, Zemlja – 3.500 godina odnosa između židovskoga naroda i Izraela” koja priča priču o odnosu između Židova i Svete zemlje otvorena je u ožujku u sjedištu UN-a u New Yorku.

PIŠE: F. C.

Izložba, koju je osmislio profesor Robert Wistrich iz Centra Simon Wiesenthal u suradnji s UNESCO-om, sastoji se od 25 ilustriranih i detaljnih panoa koji opisuju povijest židovskoga naroda, od biblijskog doba do danas, otkrivajući puteve koje su Židove vodili kroz Rimsko carstvo, u Europu, kroz Ho-

lokaust, i sve do stvaranje moderne Države Izrael 1948. godine.

“Željeli smo biti apsolutno sigurni da su svi povijesni podaci točni”, rekao je Mark Weitzman, direktor u Centru Simon Wiesenthal, ističući važnost toga da povijesne činjenice ne zasijeni trenutačna povijesna situacija. Izraelski veleposlanik pri UN-u Ron Prosor sa svoje je strane istaknuo veliku važnost mjesta na kojem je izložba postavljena — a to je samo sjedište svjetske organizacije Ujedinjenih naroda.

Jedan od panoa podsjeća posjetitelje izložbe da je glasovanje u UN-u prije 67 godina dovelo do stvaranja moderne židovske države — Države Izrael.

Ova je izložba trebala biti prvi puta predstavljena javnosti u siječnju 2014. godine u Parizu, ali je to otvaranje bilo odgođeno do lipnja iste godine nakon što su 22 zemlje uputile pismo u kojem su izražavale zabrinutost da bi “otvaranje izložbe moglo ugroziti mirovni proces”.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

ALBERT MAYSLES – PIONIR DOKUMENTARNOG FILMA

Američki židovski redatelj i producent Albert Maysles, jedan od pionira dokumentarnog filma, preminuo je nedavno u New Yorku u 88. godini.

PIŠE: J. C.

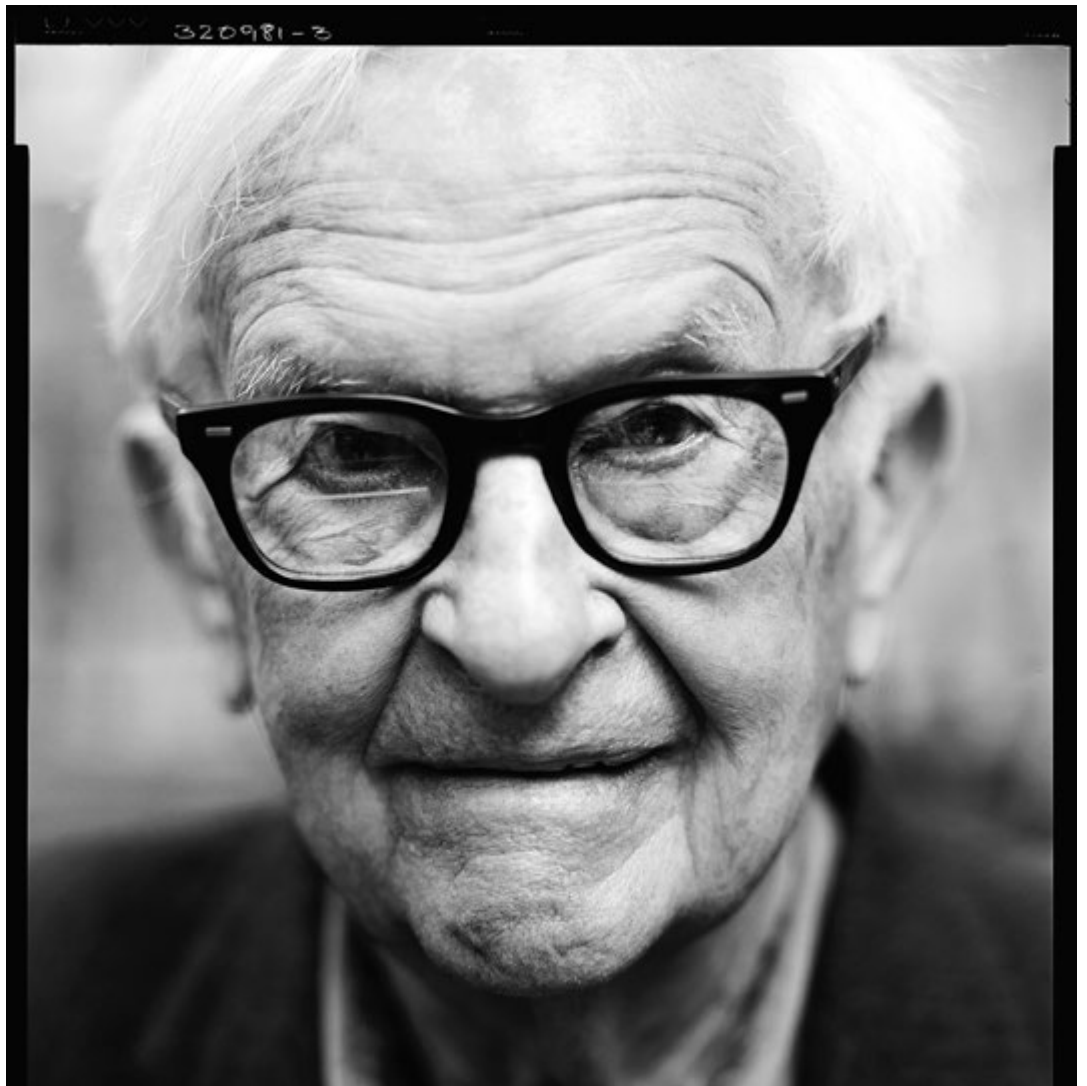
Albert Maysles proslavio se početkom sedamdesetih filmom “Gimme Shelter” o sjevernoameričkoj turneji Rolling Stonesa; taj mu je film, prema mišljenju kritike ali i publike, priskrbio trajnu slavu. Radio je s bratom Davidom, a postao je poznat već s prvim filmom o psihijatrijskim bolnicama u bivšem SSSR-u, “Psychiatry in Russia”, iz 1955. godine.

Jedan od njegovih kulturnih filmova je i “Grey Gardens” iz 1976. u kojem istražuje živote rođaka Jacqueline Kennedy Onnasis, a radio je i dokumentarce o Beatlesima, Marlonu Brandu i Trumanu Capoteu.

Po školovanju psiholog, Maysles je bio veliki zagovaratelj “filma istine” te je u jednom intervjuu iz 2007. godine rekao da je “sramota što dokumentaristi ne nastoje više reći istinu i ne snimaju više kao promatrači umjesto da žele kontrolirati stvari”.

“Kao dokumentarist rado polažem svoju nadu i vjeru u stvarnost. To je moja inspiracija, glavna tema... A sve to nadopunjuje moć istine i ljepota otkrića. I što se više približavam stvarnosti, moje su priče iskrenije i autentičnije. U konačnici, upravo znanje o stvarnom svijetu pomaže nam da bolje razumijemo, i volimo, jedni drugi. To je moj način da učinim svijet ljepšim mjestom”, rekao je svojevremeno Maysles, kojeg je poznati francuski redatelj Jean-Luc Godard jednom nazvao “najboljim američkim snimateljem”.

Albert Maysles rođen je 1926. godine u Bostonu u obitelji židovskih imigranata iz istočne Europe. U brojnim razgovorima, Maysles je govorio o tome kako je njegov “yiddishkeit” bio inspiracija za sve što je radio.

FOTOGRAFIJA: PREUZETA S INTERNETA

Njegov otac je bio iz Ukrajine a majka iz Poljske, svojoj su djeci dali etičke vrijednosti koje su smatrali važnima, a djeca su dobila i židovsko obrazovanje.

Mayselsov otac je obožavao muziku a tu je ljubav prenio i na svoje sinove. Upravo taj dio djetinjstva i odrastanja bio je inspiracija za Mayselsove emotivne filmove o muzici poput filma “Journey to Jerusalem”, snimljenog 1968. samo tri tjedna nakon Šestodnevnog

rata, kada je Leonard Bernstein izveo koncert na Brdu Scopus na kojem su svirali Isaac Stern i Izraelska filharmonija. Ljubav prema muzici bila je prisutna i u njegovim filmovima “Vladimir Horowitz: The Last Romantic” iz 1985. i “Horowitz Plays Mozart” iz 1987. godine.

Za svoj rad Albert Maysles dobio je brojna priznanja, a 2014. godine američki predsjednik Barack Obama dao mu je Nacionalnu medalju za umjetnost.

IN MEMORIAM

RAHELA WEINBERGER

PIŠE: LEA KRIESBACHER

Iznenada 2. ožujka 2015. godine prestalo je kucati srce naše drage članice Rahele Weinberger.

Rahela Weinberger rođena je 31. listopada 1959. godine u Zagrebu, gdje je uspješno završila gimnaziju i upisala povijest umjetnosti na Filozoskom fakultetu u Zagrebu, te Akademiju likovnih umjetnosti.

Već vrlo rano, kao mala djevojčica pokazala je izuzetan talent za crtanje. Bezbroy dječjih radova te mile, poslušne i dražesne djevojčice,

krasile su kuću njezinih roditelja, kao i kuće nas prijatelja. U mladosti je naročito razvila smisao za crtanje portreta, koji se i danas nalaze na zidovima njenih poznanika.

Na veliku žalost, pred završetkom studija Akademije likovnih umjetnosti, Rahela je obolila i nije bila sposobna završiti studij.

Od najranijeg djetinjstva je u Židovskoj općini Zagreb pohađala Nedjeljnu školu, crtala je za dječje proslave Purima i družila se sa

svojim vršnjacima u Općini. Putovala je na susrete s omladinom i na ljetovanja u Pirovac.

Bila je istaknuti humanist, što dokazuju njezini — tako reći — redoviti dobrovoljni prilozi našoj općini.

Na kraju ju je duga i preteška bolest svladala, ali naša prijateljica živi u našim srcima i uspomenama i dalje.

ZIHRONA LIVRAHA

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKE OPĆINE ZAGREB:

- MILA AJZENŠTAJN STOJIĆ (U SPOMEN NA SUPRUGA DR. JERONIMA STOJIĆA I RODITELJE ELZIKU I MILANA AJZENŠTAJNA) — 300,00 KN
- SAŠA FRID — 220,00 KN
- OBITELJ BENEDIK (U SPOMEN NA MAMU EVU BENEDIK) — 500,00 KN
- VERA GVITANOVIĆ (U SPOMEN NA RODITELJE ANU I VLADIMIRA BRAUNA) — 500,00 KN
- GIZELA WEINBERGER (U SPOMEN NA DRAGU KĆERKU RAHELU) — 1.000,00 KN
- LEA KRIESBACHER (UMJESTO GVIJEĆA NA GROBOVE NADE ĆUK I RAHELE WEINBERGER) — 200,00 KN
- LEA KRIESBACHER (U SPOMEN NA RAHELU WEINBERGER) — 50,00 KN
- SONJA PEKOTA — 350,00 KN

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: NIVES BEISSMANN, DARIJA ALUJEVIĆ, DEAN FRIEDRICH / BROJ IZDANJA: HA-KOL 139 / OŽUJAK – TRAVANJ 2015. ADAR / NISAN / IJAR 5775. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: NJI3 / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA / ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE BROJ: 2360000-1101504155 / ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB DEVIZNI RAČUN: / ACCOUNT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D. / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR6423600001101504155 / SWIFT: ZABHR2X / TISAK: OFFSET TISAK NP GTO D.O.O

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהדי קרואטיה

